

Bordás–Hunčík • FER

Bordás Sándor
Hunčík Péter

FER

Feszültség-előrejelző
rendszer

NAP Kiadó, Dunaszerdahely
Márai Sándor Alapítvány, Pozsony
1999

*A kutatást és a könyv kiadását
a Foundation for a Civil Society – Nadácia pre občiansku spoločnosť
(Bratislava) és az Illyés Közalapítvány (Budapest)
támogatta.*

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
I. A RENDSZER ALAPJAI	
1. Bevezetés	13
1.1. Miért éppen FER?	23
1.2. Elméleti áttekintés és hipotézisek	27
1.3. A frusztráció vizsgálata	36
1.4. Módszertani kérdések	37
1.5. A vizsgálat lefolyása	39
1.6. A szociológiai vizsgálat	40
1.7. A sajtó figyelése	40
1.8. Az orvosi vizsgálat	40
1.9. A pszichológiai vizsgálat	41
1.10. A frusztrációs helyzet	41
1.11. A feltáró beszélgetés (exploráció)	42
1.12. A Rorschach-teszt	42
1.13. A módosított frusztrációs teszt (PTF)	44
1.14. A Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztje	46
1.14.1. A számismétlés	46
1.14.2. A rejtjelzés	46
1.15. Az empátiateszt	47
1.16. A szociametriai háló	48
1.17. Az MMPI (Minnesota Multiphasial Personality Inventory – minnesotai összetett személyiségvizsgáló kérdőív)	49
II. A RENDSZER MŰKÖDÉSE	
2. Az eredmények feldolgozása	53
2.1. A szociológiai vizsgálat	53
2.1.2. A szociológiai vizsgálat értékelése	55
2.1.2.1. Nem, életkor	56

2.1.2.2. Állampolgárság, nemzetiség, anyanyelv	56
2.1.2.3. Foglalkozás	58
2.1.2.4. Vallás	58
2.1.2.5. Családszerkezet	58
2.1.2.6. Iskolaválasztás	59
2.1.2.7. Nemzetiségi konfliktusok	59
2.1.2.8. Tömegkommunikáció	60
2.1.2.9. Szépirodalom	60
2.1.2.10. Politika, közélet	61
2.1.2.11. Nemzeti énkép	61
2.1.2.12. Kit becsülünk leginkább és kit legkevésbé?	62
2.1.2.13. Ünnepek	62
2.1.2.14. Identitásvizsgálat	63
2.1.2.15. Összefoglalás	63
2.2. A feltáró beszélgetés	86
2.3. Az orvosi vizsgálat	88
2.3.1. Vérnyomás	89
2.3.2. Periferiális pulzusvizsgálat	90
2.3.3. A metakommunikáció vizsgálata	90
2.3.4. Regressziós tünetek	92
2.3.5. Az orvosi vizsgálat eredményei	93
2.3.5.1. Vérnyomás	93
2.3.5.2. Pulzusvizsgálat	94
2.3.5.3. Metakommunikáció, regresszív tünetek	94
2.4. A pszichológiai vizsgálatok eredményei	97
2.4.1. A Rorschach-teszt eredményei	97
2.4.1.1. A felfogó típus (FT)	98
2.4.1.2. Az F mutatók	99
2.4.1.3. Az élménytípus (ÉT)	101
2.4.1.4. A másodlagos formula (MF)	103
2.4.1.5. Az indulati típus (IT)	104
2.4.1.6. Az „ember”-válaszok százalékos összehasonlítása (M%)	106
2.4.1.7. Az „állat”-válaszok százalékos összehasonlítása (T%)	107
2.4.1.8. A realitásindex (RI)	107
2.4.1.9. A színes index (SZI)	108

2.4.1.10. A reakcióidő (Ri)	108
2.4.1.11. A Rorschach-teszt eredményeinek összefoglalása	109
2.4.1.12. A Rorschach-teszt táblázatai	112
2.4.2. A szociometriaiháló-teszt eredményei	115
2.4.2.1. Konklúzió	120
2.4.3. Az MMPI-teszt eredményei	124
2.4.4. A módosított Rosenzweig-féle frusztrációs teszt eredményei	128
2.4.4.1. A frusztrációs teszt eredményeinek összefoglalása	154
2.4.4.2. A legnagyobb frusztrációt kiváltó táblák	160
2.4.5. Az empátia teszt eredményei	170
2.4.6. A Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztjének eredményei	172
2.4.6.1. A számisméltés	172
2.4.6.2. A rejtjelzés	173
2.4.6.3. Az eredmények összegzése	178
III. A RENDSZER ÖSSZEFÜGGÉSEI	
3. A homokóra	191
3.1. A FER matematikai megfogalmazása	197
3.2. Válasz a hipotézisekre	198
IV. ZÁRSZÓ	201
IRODALOM	209
SUMMARY	211

ELŐSZÓ

A kettőnk egyenrangú közreműködésével megírt könyv munkálatai 1997-ben kezdődtek. Először is eldöntöttük, mely településeken végesszük el felméréseinket, majd kapcsolatba léptünk a falvak, kisvárosok vezető személyiségeivel, tájékoztattuk őket munkánk célkitűzéseiről, a felmérés néhány lényeges eleméről, és kértük segítségüket a terepmunka megszervezésében. Ezután olyan szlovák szakembereket vontunk be a munkába, akik a szlovák lakta vidékeken otthonosabban mozognak a homogén közegben, mint mi, ezért a közeg is könnyebben elfogadja őket.

E munkához nyújtott anyagi segítségért külön is szeretnénk köszönetet mondani a pozsonyi (bratislavai) székhelyű Nadácia pre občiansku spoločnosť (Foundation for a Civil Society) amerikai–szlovák alapítványnak, valamint a budapesti Illyés Közalapítványnak, mert nélkülük munkánk s e felmérés könyv alakban történő kiadása nehezen valósulhatott volna meg.

Köszönet illeti asszisztensnőnk, Dudek Olgát, aki mindvégig részt vett a munkában, és segítségünkre volt a táblázatok elkészítésében is.

A homogén szlovák területeken tehát olyan munkatársak végezték a felmérést, akik az adott vidékről származtak, és így bizalmasabb viszonyt tudtak kialakítani a vizsgált személyekkel. E munkacsoportot kollégánk és barátunk, dr. Róbert Máthé pszichológus hozta létre és vezette, akinek ezt külön is köszönjük. Munkacsoportunk tagja volt még egy szociológus és egy újságíró, Zora Bútorová és Tóth Mihály. Ők válogatták össze azt az anyagot, melyet a frusztrációs teszt során használtunk fel. Munkájukat ezúton is köszönjük.

Felméréseinket nyolc szlovák településen végeztük. A munka kezdetén megígértük vizsgált személyeinknek, hogy sem az ő, sem a településük neve nem szerepel majd egyetlen hivatalos vagy nem hivatalos dokumentumban sem. Így itt is csak nevük feltüntetése nélkül mondhatunk köszönetet nekik segítségükért.

A munka során több kollégával, barátal folytattunk eszmecserét a készülő anyagról. Név szerint is köszönetet mondunk Kende Péternek, Buda Béla doktornak, Tringer László professzornak, Csepeli György és Örkeny Antal professzoroknak hasznos tanácsaikért.

A könyvben többször utalunk a Márai Sándor Alapítvány (MSA) etnikai tréningprogramjára. A foglalkozásokat vezető trénerek, kollégáink tanácsait sok esetben hasznosítottuk munkánk során. Ezért név szerint is köszönetet mondunk Betka Bačovának, Eva Tomkovának, Németh Margitnak, Strédl Teréziának, Kállay Jolánnak, Gašpar Alicának, Katarína Haidovának, Eva Slovenskának, Juraj Furdának, Marta Frankovának, Ivan Valkovičnak, Világi Izabellának, Katarína Majzlanovának.

Ezek a tréningek a pozsonyi (bratislavai) székhelyű Open Society Foundation, a londoni székhelyű Westminster Foundation for Democracy és a Magyar Kulturális Minisztérium Kisebbségi Főosztálya támogatásával valósultak meg.

Ugyancsak köszönjük a Márai Sándor Alapítvány Kuratóriumának jóindulatú támogatását, valamint az MSA munkatársainak, Young Juditnak, Luba Kardošovának, Pápay Évának, Pokstaller Líviának és Jarábik Baláznak munkánk során tanúsított türelmét és jóindulatát.

A szerzők

I. A RENDSZER ALAPJAI

1. BEVEZETÉS

A Márai Sándor Alapítvány (MSA) 1995 őszén magyar, szlovák és angol nyelven jelentette meg a dunaszerdahelyi NAP Kiadó gondozásában az *Ellenpróbák (A szlovák–magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában)* című kötetet. Ebben már utaltunk arra, hogy felméréseink eredményeit egy nagyobb lélegzetű, átfogó program keretében kívánjuk majd hasznosítani. Tájékoztattuk az olvasót arról a tervünkről is, hogy az MSA égisze alatt rövidesen egy nagyszabású tréningprogramot indítunk el, melynek célja a Szlovákiában élő magyar kisebbség és a szlovákok közti viszony javítása. E célból az MSA már 1994 végén pályázatot hirdetett, melyre olyan szakemberek (pszichológusok, elmegyógyászok, szociológusok, pedagógusok stb.) jelentkezését várta, akik szakmai felkészültségük mellett kellő lelkesedéssel is rendelkeznek, és hajlandók erre áldozni szabad idejüket.

A sajtóban közölt pályázatra negyvenhat szakember jelentkezett; a szakemberekből álló háromtagú bizottság közülük választotta ki azt a tizenhét érdeklődőt, akit a legalkalmasabbnak talált arra, hogy részt vegyen az egyéves tréningen. Terveink szerint ez a tizenhét szakember fogja majd vezetni az MSA által szervezett tréningközpont munkáját az elkövetkező években. Ezért az ő felkészítésüket szaknyelven a trénerek tréningjének neveztük el.

A jövődőlbeli trénereket felkészítő szakembercsoport tagjai a budapesti Semmelweis Orvostudományi Egyetem pszichiátriai tanszékének dolgozói voltak (dr. Harangozó Judit, dr. Martényi Ferenc és dr. Perczel Erika), akik Tringer László tanszékvezető egyetemi tanár megbízásából vállalták a tréningek vezetését is.

A Tringer professzor úrral folytatott beszélgetéseink és előzetes konzultációink alapján arra az elhatározásra jutottunk, hogy az egyéves tréning gerincét a J. L. Moreno által kidolgozott pszichodramatikus képzés, valamint a Carl Rogers nevével fémjelzett non-direktív, klienscentrikus pszichoterápia fogja alkotni. A szakember számára első látásra eléggé

szokatlanak tűnhet e két módszer ötvözése, ám budapesti kollégáink a 250 órás tréning során kitűnően oldották meg feladatukat.

A három budapesti szakember a tréning ideje alatt fokozatosan megismerkedhetett az általunk épp abban az időben feldolgozott kutatás eredményeivel, tehát munkájukba beépíthették azon aktuális problémák megoldásának a módszereit is, melyek a felmérés szerint az országban leginkább terhelték a szlovák–magyar viszonyt.

A trénerek felkészítése 1995 decemberében ért véget. Ezt követően a csoport tagjaival néhány hétvégi megbeszélésen összegeztük tapasztalatainkat és benyomásainkat, majd Strédl Terézia és Németh Margit kolléganőnk bevonásával négyen kidolgoztuk azt a végleges tréningprogramot, melynek alapján 1996 februárjában megkezdődtek az MSA Tréningközpontjának első tréningjei.

Az előkészítő beszélgetések során két olyan célcsoportot jelöltünk meg, mellyel a jövőben foglalkozni kívánunk: az ún. véleményformáló személyek (v. f. sz.) csoportját és a fiatalokat.

Az *Ellenpróbák* című könyvben részletesen elemeztük azon problémák körét, melyek az 1994-ben végzett felmérés szerint neuralgikus pontjai a szlovák–magyar együttélésnek. E problémák öt nagyobb csoportba sorolhatók:

- önismereti problémák;
- kommunikációs zavarok;
- empátiás készség hiánya;
- jogérvényesítő (asszertív) készség hiánya;
- toleranciára való nevelés.

A tréningprogram kidolgozása során tehát olyan szerkezet kialakításán fáradoztunk, melyben a fent említett öt témakör szerepel majd tartópilléreként. Az egyes tréningek időtartamát 100 órában határoztuk meg, és ezt öt (kéthetes intervallumban megtartott) hétvége során folytattuk le a résztvevőkkel. Egy-egy tréning teljes időtartama tehát tíz hétig tartott.

Tizennégy-tizenhét tagú csoportokat alakítottunk ki a fent említett elvek szerint (tehát véleményformáló személyek és fiatalok számára). Egy-egy csoporttal két, esetenként három tréner foglalkozott.

A tréningprogram összeállításakor abból indultunk ki, hogy a személyiségben a család, a környezet hatására kialakult attitűdök bizonyos cso-

portterápiás folyamatok hatására megváltoztathatók, esetleg minőségileg javíthatók. Az olyan szociális készségek pedig, mint a hatékony viselkedés, kommunikáció, együttműködés, kapcsolatteremtés stb. gyakorlással elsajátíthatók.

Manapság az emberek közötti kapcsolatok olyan bonyolultak, hogy nagy terhet rónak az egyénre, és bizonyos felkészültséget, rugalmasságot követelnek meg tőle. Ez hatványozottan érvényes a különböző etnikumokhoz, vallásokhoz tartozó emberek közötti kapcsolatok esetében. A fellépő konfliktusok mögött gyakran a helytelen beállítódást, a kommunikációs gátakat, az információ átadásának, továbbításának és értelmezésének a torzulásait fedezhetjük fel, gyakoriak az előítéletek, a rossz beidegződések, a hibás sztereotípiák. Ezek megelőzése és kivédése gyakorlással elsajátítható, és a csoporthelyzetekben létrejött élmények hatására a merev attitűdök megváltoztathatók és formálhatók.

Az általunk kidolgozott tréning saját élményű és nem didaktikus, oktató jellegű csoporttal számol. A tréning tartalmi megfogalmazásakor a komplex megközelítést tartottuk fontosnak, és a fent említett öt témakörre épült fel a szerkezet. A tréning alappillére tehát két ismert pszichoterápiás módszer alkotta, mégpedig a morenoi pszichodráma és a rogersi személyközpontú csoportpszichoterápia. E két módszer mellett a képzésben fontos szerepet kapott a kommunikációs tréning, az asszertív viselkedés elsajátítására irányuló képzés, valamint a tárgyalási és közvetítési stratégiát oktató tréningblokk is.

Megítélésünk szerint a pszichodráma segítségével mintegy direkt módon befolyásolni, irányítani tudjuk a résztvevőket abban, hogyan ismerjék fel a közelgő konfliktusos helyzetet, és miként oldják azt meg a legmegfelelőbb módon.

A pszichodráma elsősorban az emberi spontaneitásra és kreativitásra épít, és a történések átélésére irányul. Munkánk során a dramatikus elemeket elsősorban az önismereti munkában hasznosítjuk. A lereagálások és az indulatlevezetések hatása egy szisztematikus, katartikus önmegismerési folyamat része és a személyiség változásának egyik fontos induktora. Moreno szerint a játék hozza a felszínre és foglalja terápiásan irányított keretekbe a destruktív feszültségeket. Az egyéni vonulat reflektorfénybe helyezi a csoport aktuális, félig tudatos vagy latens szükségle-

teit és töltéseit. A pszichodráma különös hatása abban rejlik, hogy az egyén által felmutatott, ám valójában sokszor az egész csoportot feszítő, érdeklő tartalom a játék során felizzik, intenzívvé válik a csoporttagok számára is, éppen ezért maradandó élményként él bennük tovább.

A játék végeztével az élményhez tapadó csoportok és az egyéni feszültségek oldódnak és kanalizálódnak (az ún. ventilációs fázis során). Így az egyén drámájában sűrítve kifejezésre jutó problematika a játék végére tiszta kontúrokkal rajzolódik ki, letisztul, és már értelmileg is hatékonyan feldolgozható.

Mivel a személyiségfejlesztő célú önismereti csoportok az interperszonális készségek csiszolására a társas érzékenység, az empátia, a hitelesség, a személyesség, a tolerancia, az adaptivitás, a kreativitás és a rugalmasság fokozására törekednek, ebben pedig az „itt és most” eseményeit tünteti ki a figyelem, a pszichodráma elemei módszertani szempontból is maximálisan megfelelnek az önismereti csoport céljainak.

A tréning során felhasznált másik módszer a rogersi személyközpontú pszichoterápia. Nagyon fontosnak tartottunk néhány Rogers által megfogalmazott alap gondolatot. Rogers szerint a csoportok középpontjában az egyén áll, ám csak akkor képes harmonikus emberi kapcsolatokra, ha önmagával is harmóniában él. Rogers megfogalmazásában: „Az egyén csak abban a mértékben képes a mások iránti empátiára, amennyiben önmagára vonatkozó tapasztalatait képes elfogadni.”

Egyre gyakrabban találkozunk azzal a sémával, mely szerint csak az fogadható el barátnek, társnak, partnernek, aki ugyanúgy gondolkodik, mint mi. Nehezen engedjük meg gyerekeinknek, házastársunknak, barátainknak, hogy bizonyos problémákról a mienknél eltérő véleményük legyen. (Más nemzetiségűek esetében ezek a problémák még hangsúlyosabban jelennek meg.) Megengedhetetlennek tartjuk, hogy egy másik nemzet tagjai másfajta értékrend szerint éljenek, másként érezzenek, gondolkodjanak, mint mi. Felmerül a kérdés, hogy ezen a beállítódáson gyakorlással, tréninggel lehet-e változtatni, elsajátíthatjuk-e azt a képességet, hogy a másként gondolkodó, érző embertársainkat olyanoknak fogadjuk el, amilyenek.

Rogers úgy véli, hogy ha képesek vagyunk arra, hogy elfogadjuk a másik érzéseit, meggyőződését, viselkedését, akkor már segítettünk neki abban, hogy más személyiséggé váljon, és elhagyja hibás magatartási sémáit.

Ugyanakkor nem voltunk naivak. Tudatosítottuk, hogy az ember olykor kegyetlen, destruktív, éretlen, antiszociális, agresszív magatartásra is képes. Ám nagyon sokszor mindezt védekezésből, belső feszültségeinek feloldása érdekében teszi. Ezen belső félelmek és védekezési formák mögött nagyon gyakran kommunikációs zavarok állnak, melyek sok esetben generációról generációra „öröklődnek” át, és hibás attitűdök, előítéletek, önértékelési zavarok formájában determináns szerepet játszanak az egyén viselkedésében, magatartásában.

A csoportmunka alapszabályainak meghatározásakor a zárt csoportokat részesítettük előnyben, mivel az ilyen szerkezetű csoport nagyobb biztonságot nyújt a tagoknak, és jobban elősegíti a kívánt csoportdinamika kialakulását. Közismert tény, hogy az ilyen stabilizált csoportok megtartó ereje nagyobb. A tréning kezdetekor tehát a csoporttagok bevonásával mindig pontosan meghatároztuk a lehetséges hiányzások számát, óraidejét. A csoport közegében az egyén akár akarja, akár nem, folyamatosan megjeleníti önmagát, még akkor is, ha hallgat. Ez az önreprezentáció nem más, mint az egyénnek saját magáról adott információja a közeg, azaz a csoport számára, vagyis tulajdonképpen egy önfeltáró folyamat része. Ismert tény, hogy az önfeltárás sok esetben kínokkal, fájdalommal jár együtt.

Másrészt viszont önmagunk megmutatásával rengeteget nyerhetünk, elsősorban önismeretünket gyarapíthatjuk. A csoportmunka elején sok résztvevő érzi úgy, hogy önfeltárásával kiszolgáltatja magát a többieknek, s ezáltal védtelenné válik. Ám folyamatosan rádöbben arra, hogy társai kollégái is egyben, akik hozzá hasonló helyzetben vannak, és a tréning előtt még elviselhetetlennek tűnő, csakis az egyénre jellemző szörnyű titkokról kiderül, hogy korántsem egyéni átkok, melyek csakis egyetlen személyt sújtanak, hanem több csoporttag is hasonló problémával küszködik, hasonló púpot hordoz a hátán évek, évtizedek óta.

Paradoxnak tűnhet a megállapítás, ám igaz, hogy önmagunkat olyan mértékben ismerhetjük meg, amilyen mértékben mások által megismerhetjük. József Attila szavaival élve: „Hiába fürdeted önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat.”

A szükséges anyagi eszközök híján a csoportok szervezése eleinte komoly igénybevételre készítette szakembereinket, hiszen az első csoportok úgy álltak össze, hogy személyesen kellett megkeresnünk és meggyőznünk

a jövődöbeli résztvevöket a tréning fontosságáról. Ebben az idöszakban kizárólag Dél-Szlovákia vegyes lakosságú területeire összpontosítottuk figyelmünket, az ott élö magyar és szlovák nemzetiségü véleményformáló személyeket és fiatalokat próbáltuk megnyerni.

A tréning ennek megfelelöen természetesen két nyelven, magyarul és szlovákul zajlott aszerint, hogy a résztvevö melyik nyelven kommunikált könnyebben. (Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a bilingvizmus soha semmilyen nehézséget, feszültséget nem okozott egyetlen résztvevö számára sem. A trénernek természetesen mind a két nyelvet folyékonyan beszéltek, így számukra sem jelentett megterhelést a két nyelven való beszélgetés, tréningvezetés.)

Az eredmények bennünket igazoltak: 1996-ban kilenc csoportban mintegy 130-an vettek részt az MSA tréningjein. A csoportok tagjai többnyire pedagógusok voltak, de nagyon sok polgármester, újságíró, lelkipásztor és természetesen egyetemista is vett részt a munkában.

Az első eredményes tréningek után az MSA Tréningközpontjának a neve ismertté vált az országban, így 1997-töl már nem kellett személyesen agítálnunk a további résztvevök megnyerése érdekében. Szlovák és magyar nyelvü napilapokban hirdettük meg a következö tréningek idöpontját, és az esetek többségében megfelelö számú érdeklödövel kezdtük el a munkát. 1997 második felében nagy meglepetésünkre már a homogén szlovák települések vezetöi is megkerestek bennünket, hogy az ö lakóhelyükön is szervezzünk tréningeket szlovák nemzetiségü résztvevök számára szlovák nyelven. Örömmel tettünk eleget kérésüknek, hiszen felméréseink szerint a homogén lakosságú településeken a legerösebb a nacionalizmus és a szovinizmus, jóllehet ott nem is élnek más nemzetiségü állampolgárok.

1997 óta tehát folyamatosan tartunk tréningeket olyan területeken is, ahol magyarok nem élnek. A tréningek hatékonyságát kétféleképpen ellenörizzük. Minden tréning első napján két tesztet készítünk a résztvevökkel: egy személyiségtesztet és egy empátia tesztet. A két tesztet a tréning végén újra elvégezzük, komplex módon kiértékeljük, összevetjük egymással az eredményeket, s az adott csoporton belül megbeszéljük a résztvevökkel.

A másik ellenörzési mód terveink szerint az lett volna, hogy a tréning után egy évvel ismét összehívjuk a csoportok tagjait, és megbeszéljük ve-

lük, hogyan tudják hasznosítani a tréning során szerzett ismereteiket a mindennapi munkájukban.

Az elmúlt időszakban több olyan csoport alakult, mely rendszeresen összejár, találkozik a tréning befejezése után is, és találkozóikra meghívják a tréneket is. E csoportok tagjai pozitív visszajelzéseket adtak: jobban tudnak kommunikálni a fölöttes szerveikkel, a város polgáraival, hatékonyabban viselkednek, konfliktusaikat könnyebben oldják meg, jobban odafigyelnek környezetükre stb.

Sajnálatos módon a csoportok tagjainak többsége a tréning után csupán pár hónapig tartotta a kapcsolatot egykori csoporttársaival. Ezekről az emberektől csak ad hoc jellegű információkat sikerül szereznünk, tehát nincsenek folyamatos adataink a csoport egykori tagjaink eredményeiről, balsikeiről.

Egy megvalósulatlan tervünkről is be kell számolnunk: 1997-ben az MSA felmérést végzett a roma nemzetiségű lakossággal kapcsolatos attitűdökről, ill. a romák attitűdjeiről, viselkedésmódjáról. E felmérés eredményeinek felhasználásával ún. roma-fehér csoportokat szerettünk volna létrehozni. Több alkalommal személyesen kerestük fel a roma vezetőket, véleményformáló embereket, és arra kértük őket, hogy segítsenek létrehozni ezeket a vegyes csoportokat. Próbálkozásaink azonban nem jártak sikerrel: egy-két kivételtől eltekintve a romák csak nagyon alacsony százalékban vettek részt csoportjaink munkájában. A félelem, az előítéletek erősebbek voltak elhatározásuknál. Számos esetben maguk a roma vezetők voltak azok, akik megghiúsították munkánkat. Ez akkor fordult elő, amikor több roma csoportosulás vezetőit kértük fel arra, hogy segítsenek nekünk csoportot szervezni. Ha ilyenkor egy roma vezető tudomást szerzett arról, hogy „konkurens” roma csoportok vezetői is részt vesznek az előkészítő munkában, inkább lebeszéltek az általunk már meggyőzött embereket a részvételről, mondván, hogy rossz társaságba kerülnének a tréning folyamán.

Az 1996 elején megindult tréning napjainkban is tart. Ma már Szlovákia minden régiójában megtalálhatjuk az MSA trénezeit, és mindenütt bizalommal fogadnak bennünket, annak ellenére, hogy a hivatalos szervektől soha semmiféle támogatást még nem kaptunk, sőt a hivatalos propaganda mindent elkövet, hogy lejárássa munkánkat és az alapítványt. (Az utóbbi években sok olyan cikk, rádió- és tévéműsor született, melyben az MSA-t különféle nyu-

gati hírszerző szervekkel hozták kapcsolatba, sőt egyenesen barnainges propagandistáknak neveztek bennünket, akik először gerjesztik, majd megoldják a konfliktusokat. Neveztek már bennünket Prága, Budapest, Tel-Aviv és Washington ügynökeinek, a magyar irredentizmus ötödik hadoszlopának, a kozmopolitizmus és zsidó liberalizmus bajnokainak stb.). Mindezek ellenére a Tréningközpont folytatja munkáját, és az elmúlt három esztendőben több mint 600 véleményformáló személyt és fiatalt képeztek ki tréneink.

1998 a választások éve volt Szlovákiában. Kollégáinkkal együtt tudatosítottuk, hogy az országban csak akkor alakulhatnak ki valóban demokratikus viszonyok, ha a parlamentbe, az önkormányzati testületekbe olyan emberek kerülnek, akik kiegyensúlyozott, differenciált személyiségűek, tisztában vannak saját képességeikkel, és ennek megfelelő célokat tűznek ki maguk elé, hatékonyan tudnak kommunikálni az emberekkel, a választópolgárokkal, empátiával viszonyulnak az átlagember gondjaihoz, toleránsak a másként gondolkodókkal szemben, és kritikus helyzetekben is helyesen tudnak reagálni, képesek a konfliktusok megoldására.

Tudatosítván, hogy a választásokra készülő politikusjelöltek aligha tudnának időt szakítani egy tízhetes időtartamú, szórás tréningre, tréningcsoportunk kidolgozott számukra egy 25 órás sűrített tréningprogramot, melyet egyetlen hétvégén (péntek délutántól vasárnap délig) tartottunk meg. A program eltért a klasszikus 100 órás programtól, ugyanis egy rövid konfliktusmegoldó tréninggel, valamint egy ún. design-blokkal gazdagodott. A konfliktusmegoldó tréning során 4 órában adtunk alapismereteket a résztvevőknek arról, hogyan lehetséges idejében felismerni a közelgő konfliktust, és hogyan lehet (kell) azt hatékonyan kezelni. A design-blokk keretében egy divatszakember bevonásával minden egyes résztvevőt tájékoztattunk a viselkedés, a fellépés, az öltözködés alapelveiről, személyre szabottan. (Vagyis nemcsak általános alapelveket fogalmaztunk meg számukra, hanem a jelenlevő szakember személyre szóló javaslatokat is tett nekik például az öltözködésükkel kapcsolatban.)

Mivel ebben a programban olyan személyek vettek részt, akik társadalmi, politikai pályára készültek, nagy figyelmet szenteltünk a kommunikációs készségek fejlesztésének. Videokamera felhasználásával módunk nyílt arra, hogy valamennyi résztvevő megnyilvánulását azonnal elemezzük, és megfelelő reflexiókat nyújtunk neki.

Erre a tréningre, mely 1998 júniusától szeptember végéig tartott, minden demokratikusan gondolkodó képviselőjelöltet meghívtunk. Összesen 10 ilyen tréninget tartottunk az említett időszakban, melyeken 130 személy vett részt. E tréningek résztvevői közül ma már többen parlamenti képviselők, magas beosztású minisztériumi alkalmazottak, többen polgármesterként tevékenykednek Szlovákiában.

A tréninget az 1994-ben végzett felmérés adataihoz igazítottuk, vagyis a négy év során ugyanazon minta alapján dolgoztunk, ami elég sok problémát jelentett számunkra. Ugyanakkor már a munka megkezdésekor tudtuk, hogy anyagi eszközök híján nem lesz módunk arra, hogy rövidebb intervallumokban végezzünk komoly kutatómunkát, így már 1995-ben azon gondolkodtunk, hogyan frissíthetnénk fel adatainkat egy kevésbé költséges felmérés révén. Egy újfajta felmérés szükségességét az is indokolta, hogy a felvázolt tréning szerkezete a kutatómunka során nyert ismeretekre épült. A kutatás során nyertek ugyanis bizonyítást azok a tények, hogy sok esetben deformált az énképünk, nem tudunk jól kommunikálni, nem tudjuk dekódolni a partner kommunikációját, nincs megfelelő empátiás készségünk, nem tudunk asszertív módon viselkedni stb.

Ám a többéves tréning során szintén nagyon sok új információhoz jutottunk a résztvevőktől, akik a csoportmunka során saját élményként nagyon sok új elemet hoztak a felszínre, és ezzel gazdagították ismereteinket. Azt viszont csak egy újabb felméréssel tudtuk volna tisztázni, hogy ezek az új ismeretek, ill. tapasztalatok csak egy-egy lokalitásra jellemzőek, vagy pedig általánosnak mondható társadalmi jelenségekről van szó. Az ezzel kapcsolatos elképzeléseink hamarosan módosultak. Már nem csupán azon gondolkodtunk, hogyan nyerhetnénk újabb általános érvényűnek mondható adatokat a tréninghez, hanem azon kezdtünk el gondolkodni, miképpen lehetne egy olyan rendszert kifejleszteni, amely időben és meglehetősen nagy pontossággal figyelmeztetne bennünket a társadalmi feszültségek növekedésére, egy esetleges fenyegető konfliktushelyzetre.

Arról természetesen tudtunk, hogy világszerte működnek különböző konfliktus-előrejelző szolgálatok, melyek folyamatosan figyelve, feltérképezve a társadalom eseményeit igyekeznek időben figyelmeztetni a növekvő társadalmi feszültségekre, az esetleges etnikai konfliktusokra. Az általunk elképzelt etnikai „viharjelző” szolgálat – vagy ahogyan a Párizsban

első magyar származású politológus, Pierre Kende nevezte: etnikai „szeiz-mográf” – nem egy izoláltan működő rendszer, hanem szervesen illeszkedik a kutatómunkához, illetve a tréningfolyamathoz, és ezekkel ún. feed-back kapcsolatban van. Ez konkrétan azt jelenti, hogy:

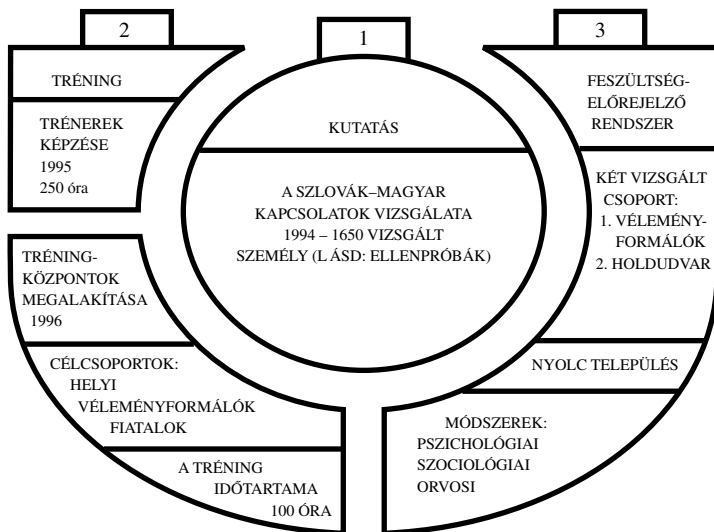
– a kutatás során nyert információk alapján áll össze a tréningmunka gerince;

– a tréning résztvevőitől nyert információk módosítják, színesítik a kutatás és az előrejelzés kérdőíveit, vizsgálódási módszereit;

– az előrejelző vizsgálat által nyert adatok azonnal teret kapnak a tréningmunkában, és egy további vizsgálat kérdésrendszerét is tovább bővítik.

Így tehát egy három részből (kutatásból, tréningből és előrejelzésből) álló dinamikus rendszer jön létre, melynek elemei feed-back kapcsolatban vannak egymással, így a rendszer a nyert adatok, megjegyzések, az állandóan változó társadalmi tényezők szerint folytonos mozgásban van.

Az alábbi rajz jól szemlélteti a rendszer működését:

Az általunk kidolgozott rendszer tudásunk szerint egyedülálló kísérlet az etnikai jellegű feszültségek megelőzésére, előrejelzésére és adekvát menedzselésére.

1.1. MIÉRT ÉPPEN FER?

Az alábbiakban a rendszer harmadik elemének, az etnikai előrejelző rendszernek a működési elvével foglalkozunk.

Először is a rendszer megnevezésével kapcsolatos problémákról kell szólnunk. Már említettük, hogy Pierre Kende a rendszert etnikai szeizmográfnek nevezte. Mi ezt a megnevezést rövid vita után elvetettük, mivel nagyképűség lenne megelőlegezni egy, még a kifejlesztés előtt álló rendszernek olyan jól működő funkciókat tulajdonítani, amilyenekkel a szeizmográf rendelkezik. De titokban bízunk (és most is bízunk) benne, hogy rendszerünk egykor tényleg úgy fog majd működni, mint egy szeizmográf. Egymás közt először etnikai alarmrendszerként emlegettük. A megnevezésben azonban két idegen szó is szerepel. Ugyanakkor az alarm szó automatikusan veszélyérzetet, konfliktust asszociál az emberekben.

Úgy gondoltuk, hogy a feszültség-előrejelző rendszer (FER) megnevezés találébb, mivel enyhébb formában fejezi ki a probléma közelségét, és pontosan érzékelteti a rendszer működési elveit. Az etnikai jelző azért nem került be a megnevezésbe, mert a rendszer várható hatásmechanizmusait elemezve kiderült, hogy nemcsak etnikai jellegű feszültségeket képes előre jelezni, hanem más társadalmi problémák prognosztizálására is alkalmas lehet.

Tudomásunk van arról, hogy világszerte működnek különféle ún. monitoringrendszerek, melyek feladata folyamatosan figyelni és elemezni a társadalomban zajló eseményeket, tehát az etnikai jellegű folyamatokat is. Akárcsak az 1994-ben elvégzett felmérés során, a jelen esetben is olyan rendszer kifejlesztésén fáradoztunk, amely a társadalmi folyamatok elemzése során a szokványos szociológiai módszerek mellett a lélektanban használatos diagnosztikai módszereket is használja.

A FER-ről folytatott beszélgetéseink során az fogalmazódott meg bennünk, hogy olyan rendszert kell kialakítanunk, mely standard vizsgálati módszereket használ, gyors, ám pontos eredményt ad, olcsó és a lehető legkisebb vizsgálati minta felhasználásával ad valid eredményt a vizsgált közösség állapotáról. A FER-nek a lehető legpontosabban kell szimulálnia egy adott társadalom (esetünkben Szlovákia) legfontosabb történéseit. Ennek érdekében iktattuk be a vizsgálatba az ún. frusztrációs intervallumot.

Etnikai szempontból kétfajta frusztrációt jelöltünk meg és alkalmaztunk felmérésünk során:

– közvetlen etnikai jellegű frusztrációt: anyanyelvhasználat, kisebbségi politikai mozzanatok, kulturális történések, a kisebbségi léttel szorosan összefüggő események és változások, valamint a többséghez tartozó vizsgált személyek (v. sz.) esetében olyan mozzanatok, melyek a kisebbséggel függenek össze, illetve kisebbségi forrásokból származnak;

– közvetett etnikai jellegű frusztrációt: általános szociális helyzet, kül- és belpolitikai történések, biztonságpolitikai mozzanatok, az integrációs törekvések lehetőségei, ill. esélyei, Szlovákia külföldi megítélése stb.

A valóságban ez úgy zajlott le, hogy a magyar nemzetiségű vizsgált személy olyan újságcikkeket kapott asszisztensnőinktől, melyek a magyar kisebbség szempontjából irritálóan hatottak (anyanyelvhasználattal kapcsolatos diszkriminatív intézkedések, kisebbségi intézményeket érintő bürokratikus beavatkozások, nacionalista beállítottságú szlovák politikusok kijelentései a magyarokkal kapcsolatban stb.). A szlovák nemzetiségű vizsgált személyek frusztrációját ellenkező előjelű, ill. tartalmú cikkekkkel, hírekkel végeztük (adatok a délen élő szlovákság asszimilációjáról, egyes magyar politikusok kijelentései, magyar pártok követelései, tervezetei, autonómiával kapcsolatos elképzelések stb.). A frusztrációs anyag részét képezte még mind a két csoportnál a szociológiai eredményeiből készített válogatás.

Mi pedig eközben mértük a mérhetőt, figyeltük a mérhetetlent, gyűjtöttük az adatokat, és tégláról téglára rakosgattuk egybe a FER-nek nevezett épületet. A vizsgálatokat Szlovákia nyolc településén végeztük el. Négy dél-szlovákiai (vagyis vegyes lakosságú, ám magyar többségű) települést (A, B, C, D) és négy, az előbbivel korrespondeáló (tehát megegyező nagyságrendű, szerkezetű stb.) észak-szlovákiai (tehát szlovákok által lakott) települést (a, b, c, d) vizsgáltunk meg. A településeket Szlovákia akkori (1997–1998) területi felosztása szerint határoztuk meg.

Egy-egy települést választottunk a főváros, Pozsony közvetlen közeléből déli és északi irányban, majd kerületenként (tehát Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákia) egy déli és egy északi települést választottunk ki. Egyik törekvésünk az volt, hogy a lehető legkisebb mintával dolgozva végezzük el kísérletünket. Az általunk önkényesen meghatározott minta, vagyis a vizsgált személyek száma 96 volt.

Településenként 12 v. sz. vett részt a felmérésben, mégpedig a következő elv szerint:

– Minden településen négy ún. véleményformáló személy (v. f. sz.) vett részt a vizsgálatban: a település polgármestere, papja, orvosa és a helyi iskolaigazgató, ill. ha az adott településen nem volt meg ez a négy v. f. sz., akkor a negyedik ember személyéről az előzetes tájékozódás, ill. a polgármesterrel történt konzultáció után döntöttünk. Ez a negyedik személy lehetett a település valamely elismert személyisége (újságíró, kutató, sikeres vállalkozó, helyi polgárjogi aktivista stb.). Ezzel a négy személlyel már a vizsgálatot megelőző időszakban találkoztunk, és igyekeztünk megnyerni bizalmukat. Megkértük őket arra is, hogy a vizsgálat céljaira nyerjenek meg személyenként két-két olyan átlagpolgárt a faluból, akik nézetünk szerint adnak a v. f. sz. véleményére. Tehát olyan személyek bevonását kértük a v. f. sz.-től, akikkel szorosabb kapcsolatban áll, akik néha kikérik a véleményét. Azt viszont hangsúlyoztuk, hogy nem olyan polgárok közreműködésére számítunk, akik közvetlen kapcsolatban állnak a v. f. sz.-lyel (tehát az orvos ne az asszisztensnőjét hozza magával, hanem pl. két olyan betegét, akik az egészségügyi problémákon kívül néha személyes problémáikat is megbeszélik vele).

– A további 8 v. sz. tehát a fent említett v. f. sz. holdudvarából került ki, de nem volt vele közvetlen kapcsolatban (munkaviszony, rokoni szálak stb.).

Így összesen 96 v. sz. vett részt a vizsgálatában: 48 v. sz. a 4 vegyes lakosságú településről és 48 v. sz. a 4 homogén lakosságú szlovák településről.

A v. f. sz.-ek száma településenként 4 személy: 16 személy a vegyes lakosságú településekről és 16 személy a homogén, szlováklakta településekről. Összesen tehát 32 v. f. sz.-t vizsgáltunk meg.

A v. f. sz.-ekkel folytatott előzetes beszélgetések során biztosítottunk minden v. sz.-t a teljes anonimitásról, a vizsgálat tudományos jellegéről, és megállapodtunk velük a vizsgálat lefolytatásának harmonogramjában is.

Eszerint a vizsgálatot négyes csoportokra osztva folytattuk le. Először a négy v. f. sz.-lyel végeztük el a felmérést, majd 4 + 4 csoportban az ún. holdudvar képviselőivel. A vizsgálatokat péntek délutántól szombat estig végeztük. Egy négyes csoport kivizsgálása általában hat-hét órát vett igénybe.

Külön hangsúlyozni szeretnénk, hogy a négy szlováklakta település esetében nem mi (Hunčík, Bordás) végeztük el a felmérést (lévén mind a ketten magyar nemzetiségűek vagyunk), hanem egy ismert kollégánk (dr. Róbert Máthé) és szlovák nemzetiségű kutatókból álló csoportja végezte el az adatok felvételét. Az általuk nyert adatok feldolgozása során folyamatosan konzultáltunk dr. Máthéval az értelmezés mikéntjéről az esetleges hibák elkerülése miatt. Egy szociológus (Zora Bútorová) alkalmazásával havi lebontásban értékeltük a Szlovák Köztársaságban etnikai szempontból fontosnak számító közvetlen és közvetett frusztráló jellegű mozzanatokot, és ezeket írásba foglaltuk. Egy újságíró (Tóth Mihály) bevonásával a vizsgált időszak szlovák és magyar nyelvű sajtóterméséből gyűjtöttük ki az etnikai jellegű frusztráló hatású írásokat, cikkeket, és ezeket több, vaskos dossziéba ragasztva használtuk.

A FER vizsgálatait tehát két szinten zajlottak le:

– A v. sz.-t először ún. nyugalmi állapotban vetettük alá a vizsgálatnak. Tehát egy rövid bevezető beszélgetés után, melyben még egyszer tisztáztuk vele a kísérlet céljait, és biztosítottuk őt a teljes anonimitásról, a v. sz. kitöltötte az általunk összeállított kérdőívet, elvégeztük nála az alapvető orvosi vizsgálatot. Ezt követően elvégeztük vele a feltáró beszélgetést (exploráció), felvettük a Rorschach-tesztet, a módosított frusztrációs tesztet (PFT), a Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztjét: a számismétlést és a rejtjelzést, az empátiatesztet és a szociometriaihálótesztet. A v. f. sz.-ekkel ezenkívül elvégeztük az MMPI (Minnesota Multiphasial Personality Inventory) néven ismert tesztet is.

– Ezután következett a negyvenperces intenzív frusztráció, mely asszisztensnőnk felügyelete mellett zajlott. A frusztrációs időszak alatt segítőnk felolvasta a v. sz.-nek a szociológus által készített havi jelentés anyagát Szlovákia állapotáról (kb. 8-10 perc), majd a v. sz. megkapta az újságíró által gigyűjtött cikkek és elemzések anyagát, melyet a fennmaradó kb. 30 percen keresztül olvasott. A frusztrációs időszak tehát összesen negyven percig tartott. A frusztráció után azonnal megisméltük az alapvető orvosi vizsgálatot, a módosított frusztrációs tesztet, a Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztjét, valamint az empátiatesztet. (A felhasznált tesztek részletes leírását lásd a *Módszertani kérdések* című fejezetben.)

1.2. ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS ÉS HIPOTÉZISEK

Az egyén és a közösség kapcsolatával a kutatók a múlt század végén kezdtek el intenzívebben foglalkozni, mivel ez a kérdés a városiasodó Európa számára egyre komolyabb problémákat vetett fel. A gazdasági fejlődés és a nagy társadalmi változások következményeként hatalmas tömegmegmozdulásokra került sor, és a politikai elit nem tudott mit kezdeni a társadalom stabilitását és a politikai status quót veszélyeztető jelenségekkel.

Több kutató megfogalmazta azt az akkor általános véleményt, mely szerint a tömeg nem egyéb őrült emberek kavalkádjánál, „bolondok tán-cánál” (Moscovici, Rosen). Akkoriban a tömeg szó egyik szinonimája a csöcselék kifejezés lett, mellyel a társadalom perifériájára sodródott emberek hadát, az ún. „emberi salakot” illették (Moscovici). A 19. század egyik legnagyobb hatású pszichológusa, Cesare Lombroso *A bűnöző ember* (1876) című munkájában azt állította, hogy vannak ún. született bűn-özök, akiket örökletes tulajdonságaik predesztinálnak a bűnözésre, és akik tömegbe verődve veszélyeztetik a társadalmi status quót. Lombroso és munkatársai hatására alakult ki a „tömeglélektan” olaszországi iskolája (Scipio Scighele), melynek hatását még ma is érezhetjük.

A tömeg és az egyén közötti viszony tanulmányozása ebben az időszakban Gustave Le Bon munkásságában csúcspontot ért el. Le Bon elutasította a bolondok és a bűnözők tömegéről kialakított felfogást, és kifejtette, hogy a tömeg normális egyénekből áll, akik valamilyen különös, kollektív lélektani folyamat hatására – tömeget alkotva – megváltoznak. Leghíresebb művében, *A tömegek lélektana* (1895) című munkájában így fogalmaz: „...bármilyenek a tömeget alkotó egyének, bármennyire hasonlóak vagy nem hasonlóak életmódjukat, foglalkozásukat, jellemüket és értelmiségüket tekintve, azáltal, hogy tömeggé szerveződtek, egy bizonyos kollektív léleknek jutnak a birtokába, és ez másnemű érzésre, gondolkodásra és cselekvésre készíti őket, mint ahogy elkülönülve éreztek, gondolkodtak és cselekedtek.”

Le Bon úgy érezte, hogy ez a szerveződés speciális feltételek közepette megy végbe. Ezek közül kiemelhető a tömeg anonimitása és a legyőz-

hetetlenség érzése. Le Bon szerint ezek a feltételek a tudatos személyiség megszűnéséhez vezetnek. A folyamat végeredménye tehát így foglalható össze: a tömegben levő egyén tudatos személyisége megszűnik, előtérbe kerül a tudattalan személyiség, az érzelmek és gondolatok a lelki infekció és szuggesztió által egyazon irányt vesznek fel, és a szuggerált gondolatok tettekké alakulnak át. Az egyén nem önmaga többé, hanem gép, melynek nincs akarata.

Az amerikai Robert Park a *Tömeg és nyilvánosság* (1904) című munkájában továbbfejleszti Le Bon gondolatmenetét. Véleménye szerint a kollektív viselkedés formája nem egyéb, mint az a jelenség, amit „társadalmi nyugtalanságnak” nevezhetünk, és ez az egyik individuumból átszármazik a másikra, miáltal A személy elégedetlensége kommunikálódik B személy számára, s B-ről visszaverődik A-ra, létrehozva ezzel a pszichés reciprocitásnak nevezett jelenséget.

Elmélete kidolgozásakor Park nem vette teljes mértékben figyelembe Gabriel Tarde francia szociológus 1898-ban megjelent munkáját, melyben a szerző hangsúlyozza, hogy meg kell különböztetni egymástól a tömeget és a nyilvánosságot. Tarde szerint a tömeg az emberi társulások legősibb formája, a nyilvánosság viszont a modern technológiai fejlődés (elsősorban a nyomtatott sajtó, távíró, vasút) következménye. Ugyanakkor amíg az egyén egyszerre több nyilvánosságnak is részese lehet, egyidejűleg csak egy tömegben vehet részt; a tömegek méreteiket tekintve korlátozottak, a nyilvánosság viszont méreteiben és hatósugarában úgyszólván mentes a korlátoktól. Ám az alapvető különbség a tömeg és nyilvánosság között mégis abban van, hogy az utóbbi a „kritikai eszmecsere alakját ölti”. Vagyis a nyilvánosság heterogenitást teremt, a tömegek viszont a homogenitás felé haladnak. (Figyeljük meg ennek a jelenségnek a megnyilvánulási formáját a mai társadalmakban: a populista vezér az utcára hívja az embereket, a felelősségteljes vezető viszont nyilvánosságot biztosít a nézeteinek.) Mindezek ellenére Park jelentős mértékben továbbfejlesztette Le Bon gondolatait. Kettejük életművét egy harmadik kutató, Park tanítványa, Blumer ötvözte össze az ún. transzformációs elméletbe.

Blumer, elődeihez hasonlóan, elismeri, hogy mindenféle csoportos aktivitás „gyakorlatilag tömegviselkedésnek tekinthető”, mivel „az egyének valamilyen módon együtt cselekszenek”, de különbséget tesz a „hét-

köznap kollektív magatartás” (pl. a főnökök és a beosztottak mindennapos érintkezése a gyárban) és az „elemi kollektív magatartás” között (pl. egy tömeg tagjainak magatartása), mégpedig aszerint, hogy milyen alapon és milyen mechanizmusok révén szerveződtek e két csoportosulás tagjai.

Blumer úgy véli, hogy ha az egyén rutincselekvése megszakad, ezzel megghiúsulnak a szokásos egyéni cselekvési indítékok és diszpozíciók ki-elégítései is. Nyugtalanság következik be, melynek reciprok jellege van, azaz a kívülállók is hajlamosak lesznek így cselekedni. Ezt a reciprok folyamatot nevezi cirkuláris reakciónak. E folyamat eredményeként az egyének egymáshoz hasonló módon kezdenek el viselkedni, és ez a cirkuláris reakció minden elemi kollektív magatartás háttérében megtalálható.

Blumer a cselekvő tömeg kollektív viselkedését így jellemzi:

– Egy társadalmi nyugtalanossággal összefüggő, ún. izgalmas esemény alakul ki, mely több ember figyelmét megragadja. Az emberek olyan mértékben adják fel egyéni kontrolljukat, amilyen mértékben leköti őket ez az esemény.

– A nyüzsgés fázisa, mely során az emberek az adott eseményt megvitatják, kialakítják róla a véleményüket.

– A figyelem közös tárgyának felbukkanása, amely fokozatosan közös célt tűz ki a résztvevők elé.

Ezeket a jelenségeket tehát Blumer cirkuláris reakcióként határozza meg, melynek eredményeként megbénul az egyénnek az a képessége, hogy a nyelv vagy a képzelet segítségével alternatív képeket alakítson ki figyelmének tárgyáról. Blumer szerint az egyén egyre zavartabban viselkedik, labilissá és felelőtlennek válik, és olyan cselekedetek végrehajtására is képes, amelyekre „azelőtt gondolni sem mert volna”. Íme, az egyén transzformációja – állítja Blumer. Gondolatmenetének következő stádiuma „azon közös impulzusok serkentése és támogatása, melyek a tömeg céljainak megfelelnek”. Ennek háttérében az ún. társas fertőzés mechanizmusa áll. Az izgalom hatására csökken a tudatosság és az értelmezési képesség, és az embereken úrrá lesznek azok az indulatok, melyek felingerelték őket. Blumer szerint ez a kollektív izgatottság azokra is kiterjed, akik eredetileg csak érdeklődő szemlélők vagy járókelők voltak, mivel a fertőzés rájuk is kiterjed.

Blumer tehát egyetért Le Bon és Park elméletével, mely szerint a tömeg átalakítja az individuumot. S bár a transzformációs hipotézist az elmúlt évtizedek során nagyon sok bíráló érte, vitathatatlan, hogy Le Bon, Park és Blumer fontos problémára mutatott rá.

Le Bon az *Új idők pszichológiája* (1894) című könyvében további, témánk szempontjából fontos jelenséggel is foglalkozik: szerinte a meggyőződés érzelmi alapon jön létre, az ismeret azonban értelmi alapon alakul ki. A vélemény és a meggyőződés szerinte a „lelki fertőzés” hatására alakul ki: a magasabb presztízsű emberek, illetve a miliő hatására, újabban pedig a sajtó hatására az átlagembereknél kialakul egyfajta nézet, melyet érzelmi kontroll nélkül valóságosnak fogadnak el.

Bennünket elsősorban az érdekelt, hogy a valóságnak ez az értelmi kontroll nélküli elfogadása konfliktusokhoz vezet-e, avagy másképpen fogalmazva: milyen lélektani helyzetek, történések vezetnek a háborúhoz, polgárháborúhoz, etnikai villongásokhoz.

A jugoszláviai polgárháború kitörését szemlélve például azt látjuk, hogy a kezdetben különböző területeken izzó kis parazsákból hirtelen egy nagy láng csapott fel Szlovénia és Horvátország határán, amely aztán végigsöpört az egész Horvátországon keresztül Boszniáig, hatalmas áldozatokat követelve.

Meg lehetett volna-e akadályozni ezt a pusztítást, avagy sem – tettük fel több esetben a kérdést magunknak. (Ha például a feszültségcokról időben tudomást szereznek – hogy kik, ez fontos kérdés, de nem tudjuk megválaszolni – pl. az EU vagy a Biztonsági Tanács.) Vagy hasonló eset alakult itt is ki, mint Elliot Aronson *A társas lény* (1972) című könyvében leírt kis történetben, amely véleményünk szerint pusztán a konformitással nem magyarázható. A történet a következő: „Valaki hirtelen futni kezdett. Lehetséges, hogy egyszerűen csak eszébe jutott: találkozója van a feleségével, és már így is elkésett. Akárhogy is volt, kelet felé szaladt, végig a Broad Streeten (talán a Maramor étterem felé, amely férjek és feleségek kedvenc találkozóhelye). Valaki más is futni kezdett, talán egy jókedvű rikancs. Egy tekintélyes úriember sietősre fogta a lépteit. Tíz percen belül mindenki rohant a High Streeten, a Union lerakat és a bíróság épülete között. Egy halk mormogás fokozatosan szörnyű szavá állt össze: »A gát! Átszakadt a gát!« A félelmet talán egy villamoson ülő hölgy, talán egy köz-

lekedési rendőr, talán egy kisfiú öntötte szavakba, senki sem tudja, de nem is számít. Hirtelen kétezer ember kezdett el menekülni. »Menjünk kelet felé! – hangzott fel a kiáltás –, kelet felé, el a folyótól, a biztonság felé. Kelet felé! Kelet felé!« Egy bösz és elszánt tekintetű, hosszú, sovány asszony futott el mellettem az utca közepén. A kiáltozások ellenére még mindig nem tudtam, mi is történt valójában. Az asszonyt csak némi erőfeszítéssel tudtam beérni, mert bár jóval elmúlhatott ötvenéves, nagyszerűen futott, és úgy látszott, kitűnő kondícióban van. »Mi van itt?« – kérdeztem lihegve. Gyorsan rám pillantott, aztán megint előre nézett, és egy kicsit felgyorsította lépteit. »Miért engem kérdez, kérdezze az Úristent!« – felelte.”

Vagy talán ennél sokkal összetettebb dologról van szó? Valószínű, hiszen egy konfliktus kialakulásának számtalan összetevője lehet, de véleményünk szerint a legfontosabb a lélektani és/vagy szociálpszichológiai tényező. Az első hipotézisünk az volt, hogy ha időben pszichológiai, szociálpszichológiai, orvosi módszerekkel viszonylag kis mintasokaságon feltérképezünk egy országot, megállapítjuk annak feszültségi szintjét, s lokalizáljuk a konfliktus gócait, akkor megelőzhető egy olyan katasztrófa, mint amilyen az egykori Jugoszláviában bekövetkezett.

A második hipotézisünk az volt, hogy mérhetőek azok a viselkedésbeli változások pszichodiagnosztikai, szociálpszichológiai, orvosi módszerekkel, amelyeket a társadalmi (főleg etnikai jellegű) hatások váltanak ki a személyiségben. Abból indultunk ki, hogy minden közösségben (makro- vagy mikroközösségben) vannak olyan személyek, akik gondolkodásukkal és viselkedésükkel modellként szolgálnak a többiek számára. Ezeket a személyeket ún. véleményformáló személyeknek (opinion making persons – OMP) neveztük el. Ezek a személyek az adott közösségben bizonyos vezető pozíciókat töltenek be, miközben közösségüket közvetett vagy közvetlen formában alakítják, sokszor vezetik, de minden esetben hatással vannak a közösség belső életére. Ezért ők képezték a vizsgált személyeink első csoportját. A vizsgált személyek második csoportjába az adott közösség azon tagjai tartoznak, akik mintegy a véleményformáló személyek hatására cselekszenek (az ún. holdudvar). Feltételezésünk szerint a holdudvarba tartozó egyének gondolkodásában, viselkedésében, metakommunikációjában, agresszivitásában megtalálhatók a véleményformáló személyekre jellemző jegyek.

A szakemberek azt is megvizsgálták, hogy a befolyásolás hatására milyen mélységű változások mennek végbe a véleményformáló személyekben: a befolyásolás hatására csak felszínes, verbális szintű, esetleg viselkedésbeli különbségek állnak-e be náluk, avagy megváltozik a vélekedésük, tehát belső elfogadás alakul ki náluk. Herbert C. Kelman ezzel kapcsolatban három szintet különböztet meg: a behódolást, az azonosulást és az interiorizációt.

A behódolás és az azonosulás során a véleményformáló személy nem azért fogadja el a kiváltott viselkedést, mert ezzel belsőleg azonosulni tud, hanem azért, mert viselkedéséért előnyöket remél, ill. fél az előnyök megvonásától, esetleg büntetés fenyegeti őt, ha nem a megfelelő módon viselkedik. Az azonosuló személy abban különbözik a behódolótól, hogy az előbbi hisz az átvett véleményben.

E két magatartástól lényegesen különbözik az interiorizáció, melynek az a lényege, hogy az egyén azért fogadja el a befolyásolást, mert a kiváltott viselkedés megegyezik értékrendjével.

A befolyásolás különböző formái azért érdekesek számunkra, mert feltételezéseink szerint a véleményformáló személyek hatására megváltozik a holdudvarhoz tartozó személyek viselkedése is.

Ezzel kapcsolatban még egy fontos mozzanatot kell kiemelnünk. A befolyásolt személy sok esetben azért ragaszkodik a befolyásolóhoz, mert valid információ forrását látja benne. Ez napjainkban, tehát az információrobbanás korában különösen fontos mozzanat, és elképzelhető, hogy a fent említett tényezők mellett ez képezi a véleményformálók és a holdudvar közötti kapcsolat motivációs bázisát.

Vizsgálataink során megpróbáltuk mérni és bizonyos fokig feltárni azt a pszichikus mezőt, amely minden embernél más, de talán mégis köthető bizonyos embertípushoz vagy nemzetiséghez. Itt a mezőt Kurt Lewin megközelítésében használjuk, amely nem kiterjedést jelöl, hanem a hatások összességét, különös tekintettel az etnikai hatásokra. Nem fedheti a fizikai teret, amelyben a cselekvés lejátszódik, mert időben és térben távoli tapasztalati maradványokat, messziről hozott viselkedési mintákat is magában foglal. Véleményünk szerint a múltban történt befejezetlen feladatok, történések, melyek talán generációkon keresztül öröklődnek tovább minden nemzetben egyedien, a Zeigarnik-effektus értelmében fenn-

tartják a feszültséget, és mindaddig nem oldódnak fel, amíg a feladat, történés be nem fejeződik, illetve a feladat meg nem oldódik. Ezek a minták a magyarok és a szlovákok esetében eléggé különböznek egymástól (lásd: *Ellenpróbák*, 1995), ezért ezeket a konfliktusmegelőző és kommunikációs tréningjeinken megpróbáljuk közelíteni egymáshoz (pl. kölcsönhatásokkal, és/vagy valamilyen formában befejezetté tenni ezeket a viselkedési mintákat a Zeigarnik-effektus értelmében) – eddig elég jó eredménnyel.

A Lewin által bevezetett pszichikus mező fogalma elsősorban a feszültségi rendszerre és az ebben végbemenő cselekvésre vonatkozik, és így kiterjed a cselekvést vezérlő és befolyásoló indítékhálózatra is.

Lewin mezőelméletét tanulmányozva Mérei Ferenc felteszi a kérdést, hogyan játszódik le a cselekvés, a viselkedési egység (egyéni vagy csoportos), amelyből a pszichológiai mező kirajzolódik. Tétélezük fel – folytatja Mérei –, hogy a személy egyensúlyállapotban van. Tudjuk, hogy ez az állapot sohasem teljes, maga az életműködés feltételezi a szüntelen változást. A mégis lehetséges megközelítő egyensúly külső és belső tényezőktől, fizikai, biológiai, szociális meghatározóktól függ. Amint a helyzetben változás következik be, és az egyensúly felbomlik, feszültség lép fel, amely az egyént (illetve a csoportot) az egyensúly helyreállítására, a feszültség kiegyenlítésére készíti. A személy (a csoport) és a rá ható tényezők összességét magában foglaló környezet így állandó mozgásban van. Az egyensúly kibillenésével kiváltott feszültség erőket mozgósít, s ezek az erők a kiegyenlítődéssnek, a belső szabályozásnak az irányába hatnak. Ezzel állandó mozgásban tartják a pszichológiai mezőt, melyet így joggal mondunk erőmezőnek (erőtérnek), szerkezetét pedig joggal nevezzük dinamikus egyensúlyinak.

A feszültséget, amelyből az erők erednek, a személy szükségletként, hiányérzetként, cselekvési ösztönzéseként éli át, és ennek hatására kezdetét veszi a kiegyenlítődéss kereső, a hiány megszüntetésére, a feloldásra irányuló cselekvés. A legáltalánosabb megfogalmazásban helyváltoztatás jön létre a pszichológiai mezőben, vagyis az életterben.

A feszültségek a mezőt meghatározó tényezőkkel együtt átszínezik a mezőt, és a tárgyilag adott teret valóban a személy (a csoport) életterévé teszik. A helyváltoztatás útjába eső dolgokat (embereket, tárgyakat) a

személy aszerint keresi meg vagy kerüli ki, hogy milyen mértékben ígéri a feszültség feloldását. Az élettér minden eleme mozgósít vagy megállít: viselkedésszabályozó felhívást intéz a személyhez (a csoporthoz).

Az élettérben nincs közömbös mozzanat, mivel eleve csak azok a dolgok, jelenségek, személyek kerülnek bele, és csak azokkal a tulajdonságaikkal, amelyek/akik a feszültséget oldó viselkedésben pozitív vagy negatív szerepet játszanak. Ez az átszínezés – aszerint, hogy valami elősegíti vagy hátráltatja a feszültség feloldását – Lewin fogalomrendszerében a felszólító jelleg.

Azonosulva ezzel a gondolatmenettel, feltehetjük a kérdést: az etnikai tényezőknél (anyanyelvhasználat, nemzetiségi iskolarendszer, területi felosztás stb.) milyen szerepük van vagy lehet a feszültség feloldásában, illetve fokozódásában a többségi és a kisebbségi csoportokban. Vagyis az etnikai tényező felszólító jellege a többség vagy a kisebbség számára hordoz-e nagyobb súlyt – ezt próbáltuk vizsgálatainkkal megállapítani.

Lewin pszichológiájának egyik kulcsfogalma az atomfizikában és a vegytanban is használt „valence” kifejezés. Ezen az élettérben, a cselekvésvonalú erőmezőben lévő tárgyaknak, jelenségeknek, személyeknek azokat a tulajdonságait értjük, melyek a szükséglet teremtette feszültség feloldását ígéri (vagy akadályt jeleznek), és így irányítanak a cselekvésben. Minden tárgy igen sokféle cselekvésre ad alkalmat, és ezek együtt adják a tárgy használhatóságának, kezelhetőségének a követ, azaz funkcionális potenciáját. A sokféle alkalomból a személy azonban csak azokat ragadja meg, amelyek összefüggnek feszültségének az oldásával, s közülük az nyer felszólító jelleget, az fejt ki az élettérben cselekvésmeghatározó hatást, amely valamelyik éppen akkor ható feszültség feloldását ígéri.

A tárgy valenciája viszonytulajdonság; a tárgy objektív adottságaiból és az „én” szükségleteiből szövődik. A tárgy objektív adottságaiba azonban használhatóságának változatain (a funkcionális potencián) kívül belejátszik még egy összetevő: a tárgy története a személy életében, azaz az emlékek, szokások, viselkedési sablonok, viszonyulási maradványok, melyek a tárggyal kapcsolatban visszamaradtak.

Egy tárgy felszólító jellegének három összetevője közül a szükséglet az „én”-t, a funkcionális potencia a tárgyat, a személyes történet pedig a kettőt együtt képviseli, de inkább a tárgyi oldalról. A három összetevő együttesen határozza meg a helyváltoztatást az erőmezőben. (*Ellenpróbák*, 1995)

Lewin szerint a felszólítások hatására a hodológiai térben lejátszódó cselekvést az indítékok egész sokasága határozza meg, melyben a biológiai (a szükséglet), a fizikai (a funkcionális potencia) és a szociálpszichológiai (személyes történet) indítékok egyaránt részt vesznek, és a kvázi szükségletek révén olyan tényezők is belejátszanak, mint az ízlés és a szokás. A cselekvésnek ezáltal nemcsak a kiváltó okát, létrejöttének közvetlen indítékát ismerjük meg, hanem a motivációs hátterét is.

Lewin elméletének és a vele összefüggő kísérleti kezdeményezésnek az a rendkívüli jelentősége, hogy a kísérletben nem egyes izolált reakciókat, elszigetelt viselkedésegségeket elemez, hanem komplex emberi cselekvéseket rekonstruál. Pszichológiájában az ember egész történelmével és társadalmi viszonylatainak egész hálózatával jelen van.

Programunkban mi is ezt a gondolatmenetet követtük és próbáltuk megvalósítani. Nem kísérletet végeztünk a szó pszichológiai értelmében, hanem az életben, a társadalomban végbement szociológiai és szociálpszichológiai változásokat és azok hatásait próbáltuk mérni és értelmezni a véleményformáló személyeknél és azokban a csoportokban, melyekbe ők beletartoznak, tehát valós helyzeteket vizsgáltunk valós közösségekben. Módszerünkkel az ember lehetséges dimenzióit próbáltuk megragadni, de figyelmünket elsősorban a lewini pszichikus mezőre, a szociológiai, szociálpszichológiai és az egészségügyi történésekre irányítottuk, a többség–kisebbség és az etnikumok látószögén keresztül. Kíváncsiak voltunk azokra a csoportdinamikai hatásokra, melyeket a társadalomban végbement szociálpszichológiai történések, változások etnikai vetülete kivált egy kis közösség véleményformáló személyeinek csoportján belül, valamint arra, hogy ezek a hatások hogyan csapódnak le a véleményformáló személyek „holdudvarában”. Itt fogalmazódott meg a harmadik hipotézisünk (inkább kérdésünk), vagyis az, hogy módszerünkkel – Szlovákia nyolc lokalitását megvizsgálva – a kapott eredményeink alapján előrejelezhető-e egy társadalmi feszültség, esetleg egy olyan társadalmi káosz, melyet már befolyásolni nem lehet. A csoportok egymáshoz való viszonyából előre lehet-e jelezni a feszültség változásait (emelkedéseit), bizonyos csoportok reakcióit, azok intenzitását és irányultságát?

1.3. A FRUSZTRÁCIÓ VIZSGÁLATA

A frusztrációt – akárcsak a lelki élet dinamikájának számos más történést – először Freud mutatta ki. A teljesülés útján akadályba ütköző vágyak kerülő útra kényszerülnek, az akadályoztatás kínos érzést, gyakran dühöt vált ki, amit a személy könnyen tol át más tárgyra, esetleg egy másik helyzetre. Ennek a megállapításnak a fonalán haladt tovább az amerikai kutatócsoport (Dollard, Doob, Miller, Mowrer, Sears). Kiterjedt vizsgálatokkal, sok megfigyeléssel jutottak arra a következtetésre, hogy a szükséglet és a kielégülés, a vágy és a teljesülés, a szándék és a cél közé iktatott akadály a frusztráció kínos feszültségét kelti, amely agresszióban mutatkozik meg. Így fogalmazták meg azt az amerikai nevelési módszerek kialakításában igen fontos szerepet játszó feltevést, hogy minden frusztráció agressziót kelt, és az agresszióknak valójában egyetlen forrása van, a vágyteljesítés akadályoztatása.

Lewin szerint frusztráció akkor keletkezik, ha a pszichológiai mezőben egy szükséglet vagy egy kvázi szükséglet által vezérelt, tehát célra irányuló cselekvés akadályba ütközik. Ilyenkor nemcsak a már meglévő feszültség marad feloldatlanul, hanem azt a helyzetváltoztatást korlátozó akadály további feszültséggel egészíti ki. Nyilvánvaló, hogy ennek súlyos viselkedésbeli következményei lehetnek, s ezeket kísérleti helyzetekkel igazolták is. A gyerekekkel végzett kísérletek eredményei azt mutatták, hogy frusztráció után a gyerekek kevesebbet játszanak, viselkedésükben több a peremcselekvés, sokkal kevesebb a tervező, alkotó magatartás, tevékenységük a frusztráció után lényegesen alacsonyabb értelmi szintnek felel meg. Az eredmény tehát félreérthetetlenül azt mutatta, hogy a frusztrációs feszültség viselkedési regressziót von maga után, vagyis alacsonyabb szintű tevékenységet, ezen belül természetesen több agressziót is, de a régebbi feltevésekkel szemben az agresszió csupán a frusztráció lehetséges következményei egyikének bizonyult, nem pedig az egyedül lehetséges, minden esetben észlelhető megnyilvánulása volt.

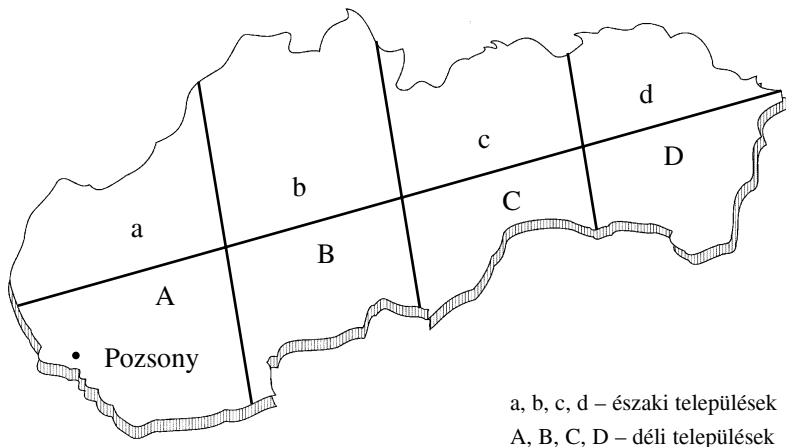
Korábban már a módosított Rosenzweig-féle frusztrációs teszttel kimutattuk (*Ellenpróbák*, 1995), hogy az agresszió által kiváltott frusztráció milyen irányt vett: közömbösült, kifelé vagy pedig befelé vetült. Jelen vizs-

gálatainkkal azt a lewini kutatási eredményt szeretnénk feltárni és igazolni negyedik hipotézisként, hogy az általunk létrehozott etnikai jellegű frusztrációnak (a véleményformáló emberek általunk frusztrált helyzetében) van-e olyan hatása, amely agressziót, regressziót, alacsonyabb értelmi tevékenységet vált ki, és ez megnyilvánul-e testi tünetek formájában is (pl. vérnyomás-emelkedés, általános neurológiai státusrosszabbodás stb.). Nem egy mesterségesen kreált pszichológiai kísérlet során, hanem valós helyzetekben, valós szociálpszichológiai jelenségekkel, valós közösségekben szeretnénk feltárni a fent említett folyamatokat. Elsősorban az érdekelt bennünket, hogy az etnikai jellegű problémák okoznak-e frusztrációt a többségi nemzetnél (esetünkben a szlovákoknál), vagy csak a kisebbségi nemzet számára (esetünkben a magyarok számára) jelentenek frusztráltságot. Ha a frusztráció agressziót váltott ki, akkor az agresszió irányultságát a módosított Rosenzweig-féle frusztrációs teszttel mértük. A frusztráltság szintjéből választ kaphattunk arra a kérdésre is, hogy a többség vagy a kisebbség számára jelent-e az etnikai háttér (?) létfontosságú szükségletet, mivel ez a szükséglet véleményünk szerint beletartozik az egyik létfontossági szükséglet, a biztonság kategóriájába.

1.4. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

Módszertanilag egy igen nehéz feladat előtt álltunk, hiszen több dimenziót kellett megragadnunk mind társadalmi, mind pedig egyéni szinten. A lehető legkisebb mintán a lehető legtöbb információt akartuk megszerezni úgy, hogy ez Szlovákiára a hipotéziseink alapján jellemző legyen. Mivel Szlovákia lakosságának mintegy 75%-a 2500–9900-as lélekszámú településen él, felméréseinket elsősorban az ilyen településeken végeztük. Az országot egy északi és egy déli zónára osztottuk fel. Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákiából, valamint a főváros közvetlen környékéről, továbbá mind az északi, mind a déli zónából kiválasztottunk egy-egy hasonló szerkezetű és nagyságrendű települést, vagyis négy tiszta szlovák és négy magyar többségű, illetve vegyes lakosságú települést.

Szlovákia felosztása a vizsgálat szempontjából:

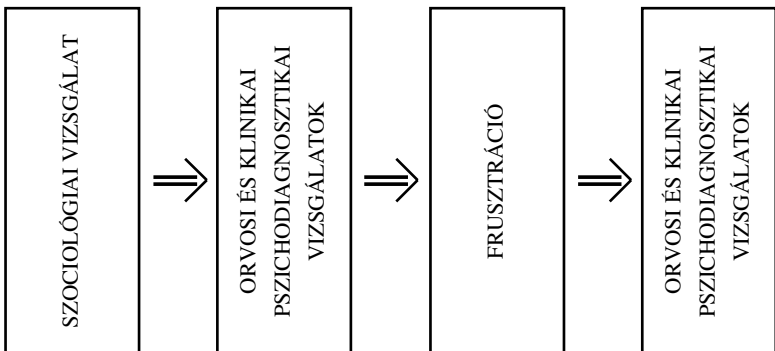

Településenként 12 személyt vizsgáltunk meg a következő megoszlásban: 4 véleményformáló személyt (polgármestert, orvost, papot, ill. a polgármesterrel történt konzultáció után azt a személyt, akit a közösség véleményformáló személynek ismer el, pl. tanítót, újságírókat stb.), valamint 8 személyt a véleményformálókat követő csoportból, az ún. holdudvarból. Azaz a 8 településen összesen 96 személyt vizsgáltunk meg az általunk felállított módszerrel: 48 személyt (4 település) az északi zónában és 48 személyt (4 település) a déli zónában. Eredeti elképzelésünk szerint mind a 96 személyt kétszer vizsgáltuk volna meg egy év alatt, de ezt lehetetlen volt megszervezni egyrészt az aktuális politikai események miatt, melyek a téma iránt óriási bizalmatlanságot váltottak ki a véleményformáló emberekben, másrészt módszerünk eléggé időigényes volt, és nem tudtuk számunkra még egy teljes hétvégét (péntek délutántól vasárnap délig) szabaddá tenni. Az elvégzett vizsgálatok így is személyes kapcsolatok révén valósultak meg, többszöri garanciavállalások után, hogy tudniillik sem a személyes információk, sem a települések nevei nem kerülhetnek nyilvánosságra, a közvélemény tudtára.

1.5. A VIZSGÁLAT LEFOLYÁSA

A vizsgálat alatt a vizsgált személyeket két csoportra osztottuk. Az egyik csoportba tartozott a négy véleményformáló személy, a másikba pedig az ún. holddudvart képviselő nyolc személy. Először egy 10 oldalas kérdőívet kellett kitölteniük, majd ezt egy egyéni beszélgetés és orvosi-neurológiai-pszichológiai vizsgálat követte. Ezután egy elkülönített helyiségben minden személlyel elvégeztük azt az etnikai jellegű frusztrációt, amely a szociológus által írt, illetve az újságíró által a szlovákiai napi sajtóban megjelent írások alapján összeállított, a szlovákiai társadalmat foglalkoztató aktuális etnikai jellegű problémákkal kapcsolatos szövegek hangos felolvasását jelentette (10 perc). Ezt követően a vizsgált személyt felszólítottuk arra, hogy az elébe tett tanulmányokat és újságkivágásokat olvassa el, tanulmányozza fél órán keresztül. Ezt a frusztrációs szakaszt azonnal követte egy újabb orvosi-neurológiai-pszichológiai kivizsgálás. A két csoport létrehozásával ki akartuk zárni a kérdőívek kitöltése és a vizsgálat végzése közben keletkező információk áramlását a két csoport tagjai között. A vizsgálat végén egy közös csoportos terápiás beszélgetéssel oldottuk fel a keletkezett szorongásokat, feszültségeket. Így nyolc (négy északi, négy déli) lokalitásban 96 emberrel végeztük el a vizsgálatokat.

A FER vizsgálatának ábrája:

1.6. A SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLAT

A széles körű szociológiai vizsgálat eredményeként az egy évig tartó vizsgálati időszak alatt sikerült pontos és átfogó képet kapnunk a társadalmi változásokról havi lebontásban, melyeket a vizsgálataink során fel is használtunk. Bennünket főleg az etnikai jellegű történések érdekeltek (pl. az iskolai helyzet, az anyanyelvhasználat kérdése, azaz a nyelvtörvény, a kisebbségi kultúra helyzete, a kisebbségi politika). Ezeket az információkat más szociológiai munkák felhasználásával és válogatásával Zora Bútorová állította össze.

1.7. A SAJTÓ FIGYELÉSE

A kormány- és az ellenzéki lapokban megjelent társadalmi történések etnikai vetületű feltérképezését publicistánk végezte el. Ezeknek a történéseknek a havi lebontását kigyűjtött formában használtuk fel a szociológiai tanulmányokkal együtt a frusztrációs helyzetekben. Ennél a monitoringnál is a szociológiai vizsgálat során említett szempontokat követtük. A monitoringot szintén egy éven keresztül, a vizsgálataink ideje alatt végeztük.

1.8. AZ ORVOSI VIZSGÁLAT

Az orvosi vizsgálat két részből állt: először az alapvető szomatikus és neurológiai státusra voltunk kíváncsiak, majd a frusztráció utáni változásokot mértük (centrális pulzus, vérnyomás, alapneurológiai változások: reflexek, pupilla stb.; metakommunikációs változások). A vizsgált személyt tehát először nyugalmi állapotban, majd ún. etnikailag frusztrált helyzetben vizsgáltuk meg, feljegyezve vitális funkcióinak változásait.

1.9. A PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLAT

A pszichológiai vizsgálatot szintén két részben végeztük el: először a frusztráció előtt, ún. alaphelyzetben, amikor egy teljes pszichodiagnosztikai állapotot vizsgáltunk, majd a frusztrációs helyzet után, amikor arra voltunk kíváncsiak, hogy bizonyos személyiségkategóriába tartozó véleményformáló személy frusztrációs helyzetben (etnikai frusztráció) hogyan reagál. Az első ún. alaphelyzetű pszichológiai vizsgálatot a feltáró beszélgetés (exploráció), a Rorschach-teszt, a módosított frusztrációs teszt (PFT), a Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztje (a számismétlés és a rejtjelzés), az empátiateszt, a szociometriaiháló-teszt és az MMPI (a négy véleményformáló személynél) segítségével végeztük el.

A frusztrációs helyzet után a módosított frusztrációs tesztet (PFT), a Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztjét és az empátiatesztet végeztük el.

1.10. A FRUSZTRÁCIÓS HELYZET

A frusztrációt a déli oldalon asszisztensünk, az északi oldalon pedig dr. Róbert Máthé asszisztense végezte, s ez 40-45 percig tartott a szociológiai, a pszichológiai és az alaporvosi vizsgálat után. A frusztrációs helyzet vizsgálata az újságíró által az újságokban megjelent etnikai jellegű cikkekből kiválogatott, a NATO-hoz, az EU-hoz való csatlakozással kapcsolatban pró és kontra álláspontot tükröző cikkekből, a szociális és a gazdasági helyzetről, valamint a biztonságpolitikai kérdéseket taglaló írásokból álltak, melyeket a vizsgált személynek el kellett olvasnia. Asszisztensünk ezután tíz percen keresztül hangsúlyozottan felolvasott a szociológus anyagából kigyűjtött, a Mečiar-kormány és a szlovák parlament által elfogadott antidemokratikus törvényekből és az ezzel kapcsolatban megjelent írásokból (pl. nyelvtörvény, Szlovákia területi átszervezése, a magyar iskolák felszámolására tett törekvések, NATO- és EU-ellenes programok a szlovák identitás megőrzése érdekében stb.). Az

északi oldal frusztrációs anyaga különbözött a déli oldalétól; ott a válogatás a magyarok autonómiatörekvéseire, a magyarok NATO- és EU-csatlakozási igényére, a magyarok kisebbségi jogainak kibővítésére stb. irányultak. Ugyanakkor tartalmazták a Mečiar-kormány által elfogadott antidemokratikus intézkedéseket és az ezekkel kapcsolatos nyugati bírálókat is.

Az asszisztensek az utasítás szerint semmilyen beszélgetést nem folytathattak a vizsgált személlyel, bármennyire is igyekeztek azok azt kezdeményezni. A frusztrációs helyzetet azonnal követte az orvosi vizsgálat és a pszichológiai tesztek sora.

1.11. A FELTÁRÓ BESZÉLGETÉS (EXPLORÁCIÓ)

A feltáró beszélgetés az adott körülmények között rendhagyóan zajlott, mivel a kérdőív nagyon sok olyan információt tartalmazott (az anamnesztikus adatoktól kezdve a családi szerkezeten, az érdeklődési körökön, a nemzettudaton át egészen az identitásig), amelyeket egyébként az explorációban kellene feltárni. Így a feltáró beszélgetés inkább élményszintű elemekre korlátozódott, melyek a nemzetiségi, etnikai történekekről szóltak kezdve a gyermekkortól az utolsó hónapok élményéig. A feltáró beszélgetést követte a Rorschach-teszt mint alapvető pszichodiagnosztikai módszer.

1.12. A RORSCHACH-TESZT

Hermann Rorschach svájci pszichológus 1921-ben tette közzé feltértelezési próbáját a *Pszichodiagnosztika* című könyvében. A vizsgálati eszköz 10 táblából áll, melyeken meghatározott jelentés nélküli folt látható, 7 szürke és 3 színes. Ő volt az első, aki az addig egyetlen funkció

vizsgálatára használt eljárásban felismerte az egész személyiség vizsgálatának lehetőségét, s többéves kutatómunkával összeállította a ma is használatos 10 táblás sorozatot, és kidolgozta az értékelés alapelveit. A teszt azóta a világ számos országában a pszichiátriai-pszichológiai gyakorlat központi eljárásává vált.

A vizsgált személynek értelmet kell adnia olyan foltoknak, amelyeknek nincs meghatározott jelentésük, és alaki szempontból véletlenszerűek. A vizsgálati feladat olyan folyamatot vált ki, amelyet funkcionálisan az alakító munka és a külső ingerrel irányított asszociatív lefolyás jellemez.

A teszt diagnosztikai felhasználhatósága azon a feltételezésen alapul, hogy az alakító folyamat a személyiség jellegzetes megnyilvánulása, és a kiváltott asszociatív sort érzelmi-indulati mozzanatok színezik, amelyek a vizsgált személy sajátos magatartását átszövik. Az értelmezés feltételezi a dinamikus pszichológiai jelenségmagyarázatot, mely szerint minden pszichés megnyilvánulásnak előtörténete van.

A Rorschach-teszt különösen kedvez a szükségletek, vágyak, indulatok áttételes megjelenítésének, minthogy a táblák felszólító jellege többértelmű, a foltok meghatározott jelentés nélküliek. Az áttétel ugyanis a lelki élet egyik alapjelensége. „Lényege az, hogy valamely helyzethez társuló indulat nem közvetlenül jelenik meg, hanem másodlagos folyamatok iktatódnak vágy és cselekedet, érzélem és viselkedés közé. Ezt a másodlagos megmunkálást a lelki tartalmak (élmények, vágyak, érzelmek stb.) kontiguitása – asszociatív érintkezése – teszi lehetővé.” (Szegedi, 1974)

Az asszociatív érintkezések alapja bármilyen hasonlóság lehet, pl. szituatív társulás, melyben az élmény egy mozzanata képviselheti, felidézheti az egész szituációt. Az asszociatív érintkezés annál hatékonyabb, minél nagyobb érzelmi-indulati jelentősége van az egyén élettörténetében. Ilyen elven alapul a szabad asszociáció módszere, melyben a gondolatok egymásutániságát az azok által képviselt élmények, indulatok kapcsolódása, „belső logikája” vezérli.

A Rorschach-táblák az asszociációs vizsgálatok szerint jellegzetes élménykörben indítanak meg laza képszövegetéshez hasonló képzetáramlást, mely a vizsgált személy élettörténetének élményhátterén rajzolódik

ki, jellegzetes tartalmakat idézve fel, esetleges kritikus helyzetben a képzetáramlás jellegzetes elakadásaival, módosulásaival. Az ilyen tartalmi jegyeknek vagy formai sajátosságoknak a színvonala, egymásutánisága, megjelenésük helye, egymáshoz való viszonya stb. fontos támpontjai az értelmezésnek.

A Rorschach-teszt értékelésénél az alábbi tíz pontot tartottuk szem előtt, melyeket a véleményformálók és a holdudvar viszonylatában, valamint észak–dél vonatkozásban vizsgáltunk:

1. a felfogó típus (FT) jellemzői;
2. az F1% és az F2% értelmezése, különös tekintettel az érzelmileg feszült helyzetekben történő reagálásokra;
3. az élménytípus (ÉT) értelmezése az extraverzió és az intraverzió szempontjából, különös tekintettel a szélsőségekre;
4. a másodlagos formula (MF) értelmezése;
5. az indulati típus (IT) mutatói;
6. az „ember”-válaszok százalékos összehasonlítása (M%);
7. az „állat”-válaszok százalékos összehasonlítása (T%);
8. a realitásindexek összehasonlítása (Ri);
9. a színes index (SZI) esetében az érzelmvilág milyensége;
10. a reakcióidők (RI) értelmezése a váratlan helyzetek, ill. a feladathelyzetek megoldásának gyorsasága szempontjából.

A Rorschach-teszt eredményei számunkra abból a szempontból is fontosak, hogy bizonyos személyiségű egyén hogyan reagál az etnikai frusztrációkra, hogyan old meg bizonyos feladatokat, és mennyire hatékony bizonyos dolgok megszervezésében.

1.13. A MÓDOSÍTOTT FRUSZTRÁCIÓS TESZT (PFT)

A frusztrációs tesztet a Rosenzweig-féle PFT (Picture Frustration Test) alapján készítettük el tizenegy táblán. A képeket átdolgoztuk, a nemzeti-ségi problémákra összpontosítottuk, kellő figyelmet szentelve az ember számára fontos eseményeknek (születés, párválasztás, esküvő, halál stb.),

miközben az ezen történések frusztrációja közben keletkezett agresszió irányát próbáltuk meghatározni. Ezt a tesztet a korábbi felméréseinkben nagy sikerrel használtuk (*Ellenpróbák*, 1995).

A teszt a modern dinamikus lélektan egyik legfontosabb elvéhez, a frusztráció elméletéhez kapcsolódik. Frusztráció ugyanis akkor jön létre, amikor egy szükséglet kielégítése közben az egyén elé valamilyen akadály gördül. Ez az akadályozás, mint helyzeti inger, feszültséget hoz létre. A frusztráció tehát a cselekvést meghatározó feszültség. A frusztráció okozta cselekvés egyes kutatók szerint agresszív színezetű, mások viszont inkább regresszív mozzanatok tartják. A kétféle frusztrációból fakadó magatartás valójában egyetlen jelenséget alkot. A frusztráció könnyen vezet regresszióhoz, és az agresszív cselekvés már a regresszió következményeként jelenik meg.

A frusztráció elviselése sajátosságosan én-probléma. Az én-erős személyt magas fokú frusztrációs tolerancia jellemzi, az én-gyenge személy már kis frusztráció esetén is elveszíti toleranciáját, és regresszív viselkedési szintre esik vissza, könnyen nyilvánít agressziót, könnyen hajt végre acting-out cselekvést.

Rosenzweig abból a gondolatból indult ki, hogy a személyek frusztrációs toleranciájára az jellemző, ahogyan a mindennapi élet stresszhelyzeit megítélik. Ennek alapján olyan képeket szerkesztett, amelyek kis, mindennapos jeleneteket ábrázolnak. Minden kép egy-egy stresszhelyzetet mutat be, a képeken általában két személy látható. Az egyik személyt valamilyen frusztráció éri. Az ábrán lévő két személy beszélget egymással. Az egyikük szavai az ábrán láthatók. A vizsgált személynek az a feladata, hogy ilyenkor képzelje magát a válaszoló helyzetébe, és az ő nevében azt az első választ mondja ki, ami eszébe jut.

A személy választát a mi esetünkben különféle szempontok alapján értékeljük. A jelölés alapszempontja az volt, hogy a frusztrációs alaphelyzetben keletkezett-e agresszió, és ha igen, milyen irányú volt. Az agresszió irányultságának szempontjából Rosenzweig megkülönböztet extrapunitív (E), azaz kifelé irányuló agressziót; intrapunitív (I), azaz befelé, a személy ellen irányuló agressziót és impunitív (IMP) agressziót. Ez utóbbi esetben a személy elkerüli az agressziót, illetve a frusztrációt közböcsíti.

A tesztet a frusztrációs helyzet előtt és után végeztük el, értékelve az agresszió kifelé vagy befelé vetülését, illetve annak közömbösítését. Számunkra az volt a fontos, hogy növekedett-e a kifelé vetülő agresszió, és ha igen, melyik csoportoknál.

1.14. A WECHSLER-FÉLE INTELLIGENCIATESZT KÉT ALTESZTJE

1.14.1. A SZÁMISMÉTLÉS

Ez a feladat 3-tól 9-ig, illetve 2-től 8-ig növekvő számtagból álló számsort tartalmaz, az első számszlop számait az exponált sorrendben, a második számszlopét fordított sorrendben kell a vizsgált személynek megismételnie. Ez a feladat az intelligenciavizsgálatokban és az eredeti Binet-féle intelligenciatesztben használatos, sőt az átdolgozásaiban is megtalálható. A pszichiáterek hosszú idő óta alkalmazzák a megjegyzőképesség vizsgálatára, a pszichológusok is előszeretettel használják a legkülönbözőbb intelligenciapróbákban. Felmérésünk során mi nem intelligenciát akartunk ezzel az alteszttel mérni vagy behatárolni, hanem azt szeretnénk volna mérni, hogy az etnikai frusztráció milyen koncentrációs zavart, teljesítménycsökkenést, figyelemzavart okoz, esetleg a belső kontroll felbomlását eredményezi. A tesztet először ún. nyugalmi helyzetben végeztük el, majd közvetlenül a frusztráció után. Az eredmények eltolódásából próbáltunk következtetni az előbb vázoltakra.

1.14.2. A REJTJELZÉS

A vizsgálat lényege az, hogy bizonyos számokhoz meghatározott szimbólumok kapcsolódnak. Ezeket a jeleket a váltakozó sorrendben megjelenő egyjegyű számokhoz a vizsgált személynek oda kell rajzolnia. A számok egymás mellett kis kockákban vannak elhelyezve, a számok

alatti kis üres kockák a szimbólumok üresen hagyott helyei, ezekbe kell beírni a megfelelő jeleket. A legfelső mintasorban helyezkednek el a számok 1-től 9-ig és a hozzá tartozó jelek, melyekre a vizsgált személy állandóan támaszkodhat, tehát a szimbólumokat nem kell megtanulnia, a beírás sorrendjében mindig visszatérhet hozzájuk. A vizsgált személynek 60 másodperc állt rendelkezésére a frusztrációs helyzet előtt és után.

A teszt behelyettesítő próba, az egyik legrégebben kidolgozott pszichológiai vizsgálati módszer. Ez a vizsgálat a vizsgált személyt arra szólítja fel, hogy bizonyos szimbólumokat más szimbólumokkal asszociáljon, és a teljesítményt mozgásos produkcióban rögzítse. Így az asszociáció gyorsasága és minősége, valamint a motóriumba való áttétele a nyugalmi állapot eredménye és a frusztrációs helyzet eredménye közötti különbségből adódó információt biztosít számunkra. Mindkét alteszt eredménye a többi vizsgálat összefüggésében válik érdekessé számunkra.

1.15. AZ EMPÁTIATESZT

Az empátiaképességet és annak változásait próbáltuk megragadni egy empátiateszttel (Deutsch, 1975). Az empátia kognitív arculata különböző attitűdökben tükröződik, és ezen attitűdök esetleges változásait a frusztráció előtt és után ezzel a kérdőívvel próbáltuk kimutatni.

A módszert az empátiaképesség fokának mérésére használt skálával illusztrálhatjuk. A kérdőív harminchárom állítást tartalmaz. A vizsgált személynek meg kell jelölnie, melyik állítással ért egyet, és melyikkel nem. Az egyes állítások elfogadása az empátiahajlam jele, elutasítása pedig az empátia hiányát mutatja. A maximális empátiával rendelkező ember mind a 33 állítással képes azonosulni, így 33 plusz pontot szerezhethet, ezzel szemben az azonosulásra képtelen személyek az elutasító válaszok esetén 33 mínusz pontot szerezhethetnek.

Bennünket tehát az ún. nyugalmi állapotban elvégzett empátiateszt eredménye és a frusztrációs helyzet után elvégzett teszt eredménye közötti különbség érdekelt.

1.16. A SZOCIOMETRIAI HÁLÓ

Ezt a tesztet egy korábbi kutatás eredményeként dolgoztuk ki (Bordás, 1994). Az 1970-es évek végén az egykori Jugoszláviában (Szerbiában) Szabadkán végeztünk felméréseket az öngyilkosság motivációs hátterét kutatva a szerbek és a magyarok között. Kiderült, hogy a szerb családok nyitott kommunikációs rendszerben élnek rokonaikkal, szomszédaikkal, ami azt jelenti, hogy ebben a nyitott rendszerben több anya- és apamodell található, egymás belső dolgait, problémáit (pl. a gyermeknevelési, szexuális, anyagi, érzelmi, munkahelyi problémákat) nyíltan megbeszélik egymás között, és ebben a rendszerben nyitottan élnek. Más nemzetiségűt viszont nem vagy csak nagyon nehezen fogadnak be. A szerb családokat ezért horizontális családoknak neveztük el. Ezzel szemben a magyar családok zártak. A fontos dolgokat csak a családon belül beszélik meg, nem avatnak bele sem rokont, sem szomszédot. Apa- és anyamodell csak egy van, és ha valamelyik elvész (halál, válás stb.), a sérülés jóval nagyobb, mint a szerb családoknál, ahol minden modellt behelyettesíthető. Ezért a magyar családokat vertikális családoknak neveztük el.

A horizontális családok (a szerbek) együtt mozognak, együtt mozognak, mintha rácsszerkezetük lenne. A külső hatásoknak – pl. az embargónak – ellenállnak, mint ahogy a Szerbiával szemben bevezetett embargó is hatástalan volt, sőt pontosan az ellenkező hatást érték el vele. Ezt a rácsszerkezetet csak belülről lehet gyengíteni, bár azt is nehezen.

Mi azt a szociometriai mezőt szerettük volna a fentiek értelmében feltárni, amelyben a szlovákiai magyar és szlovák nemzetiségű véleményformáló személyek és azok ún. holdudvarai mozognak, különös tekintettel a más nemzetiségűekre egy adott egyénen belül.

1.17. AZ MMPI (MINNESOTA MULTIPHASIAL PERSONALITY INVENTORY – MINNESOTAI ÖSSZETETT SZEMÉLYISÉGVIZSGÁLATI KÉRDŐÍV)

Ez a kérdőív 566 ítéleti, viszonyulási, hangulati állítást tartalmaz, melyekre a személy az igaz vagy a nem igaz szó aláhúzásával válaszol. A feleletek statisztikai támpontok alapján csoportosíthatók pszichopatológiai kategóriák szerint. Emellett a válaszok egy-egy csoportja a szorongást, az én-erőt, a validitást, a toleranciát, a hazugságot, a torzításokat (szimuláció, disszimuláció), a pszichopátiát, a szociális zártságot stb. jelzi.

Mi az MMPI-t a nyolc közösség négy-négy véleményformáló személyével, tehát 29 emberrel végeztük el (három véleményformáló személy elzárkózott a teszt kitöltésétől, mivel egy teszt felvétele nagyon időigényes, 2-3 óráig is eltart).

A teszt értékelésekor főleg két kategóriára helyeztük a hangsúlyt: a pszichopátiára és a szociális zártságra, ill. nyitottságra. A vizsgálatok eredményét egymás viszonylatában próbáltuk értelmezni.

II. A RENDSZER MŰKÖDÉSE

2. AZ EREDMÉNYEK FELDOLGOZÁSA

2.1. A SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLAT

A vizsgálati módszerek kapcsán már említettük, hogy a kérdőív kitöltésére rögtön a vizsgálat elején került sor. A vizsgált személyekkel folytatott bevezető beszélgetés során próbáltuk rávenni őket a maximális együttműködésre. Biztosítottuk őket az anonimitásról, valamint arról, hogy a vizsgálati anyagot kizárólag kutatási célokra használjuk fel, ezért ismételtlen arra kértük őket, hogy őszintén és a lehető legpontosabban válaszoljanak a kérdéseinkre.

Ezek a beszélgetések általában jó hangulatban zajlottak le, ám szinte mindegyik v. sz.-nél megfigyelhető volt bizonyos feszültség, idegesség. (Sokszor leplezett formában túl hangos nevetgélés, élénk viccelődés, fokozott légzés [hiperventiláció], fokozott mozgékonyság [hipermotilitás] kísérte a v. sz. kommunikációját. Erről bővebben az orvosi vizsgálatnál kapcsolatban szölkünk.)

Több esetben jelentős feszültség, idegesség, sőt az idegenekkel szembeni eleve gyanakvó és ellenséges, azaz hostilis magatartás is megfigyelhető volt náluk. Olyan v. sz. is akadt, aki hivatalos papírt követelt, és arról faggatott, hogy kinek a megbízásából gyűjtjük az adatokat. Egy idősebb hölgy egyenesen provokatőröknek nevezett bennünket, akik egy idegen hatalom megbízásából dolgoznak, gyűjtenek adatokat a falujukban.

Ilyen esetekben rendkívüli tapintatra és türelemre volt szükség, ám valószínűleg ez sem lett volna elég, ha a település véleményformáló személyei nem állnak mellénk és nem tesznek nyilvános kijelentést munkánk hasznosságára és tisztaságára mellett.

Ezek kapcsán még egyszer hangsúlyoznunk kell az előkészítő beszélgetések fontosságát, melyeket a települések véleményformáló személyeivel folytattunk a felmérés előkészítése során. A felmérés előtt felkerestük csaknem mindegyik települést, és a négy véleményformáló sze-

méllyel 20-30 perces kötetlen beszélgetést folytattunk, amely során elmagyaráztuk nekik a felmérés céljait, jelentőségét, és arra kértük őket, hogy segítsenek a felmérést megszervezni. Ahol sikerült személyes kapcsolatot teremteni a v. f. sz.-kel, ott zökkenőmentesebben ment a felmérés, ahol csak telefonon tudtunk velük beszélni, ott nagyobb fokú volt a bizalmatlanság.

Egy esetben még a v. f. sz. segítségével is hiábavaló volt, a meghívott személy, miután tájékozódott a felmérés céljairól, ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette, hogy egy ilyen vizsgálatban nem vesz részt.

Fontos kérdés volt a felmérést végző szakemberek nemzetiségi hovatartozása. Az észak-szlovákiai településekre kizárólag szlovák nemzetiségű vizsgabiztosok utaztak ki (dr. Róbert Máthé vezetésével), és ott ilyen jellegű problémával csak elvétve találkoztunk. (Bár Észak-Szlovákiában is nagyon sok esetben bizalmatlanságot, távolságtartást jegyeztek fel kollégáink, de ennek inkább politikai háttere volt. Ezeken a helyeken a tipikus kérdések így hangzottak: Maguk nem a kormány ellen dolgoznak? Nem a magyarok megbízásából végzik a felmérést? Ugye, maguk azért rendes szlovákok? Nem politikai célokra akarják felhasználni ezeket az adatokat?)

A dél-szlovákiai településeken magyar nemzetiségű szakemberek (Hunčík, Bordás) vettek részt a munkában. A magyar nemzetiségű v. sz.-ek itt is feltettek néhány politikai színezetű kérdést, ellenvetést, mint pl. Mi a biztosíték arra, hogy válaszaink nem kerülnek a hivatalos szervekhez? Mi most mindent őszintén elmondunk, aztán valaki mindezt felhasználhatja ellenünk.

De a komolyabb problémák a szlovák nemzetiségű vizsgált személyekkel voltak, akik több esetben csak nehezen fogadták el a magyar nemzetiségű vizsgabiztosok jelenlétét. Természetesen ezek a v. sz.-ek szlovák nyelvű kérdőívet kaptak, és szigorúan ügyeltünk arra, hogy velük szlovák nyelven kommunikáljunk. Mégis több esetben a falubeli magyar nemzetiségű v. sz.-nek kellett meggyőzni őket arról, hogy mi „rendes magyarok vagyunk, olyanok, mint ők, és nem azért jöttünk az ő falujukba, hogy ártsunk, hanem épp ellenkezőleg, hogy segítsünk nekik”.

Rendkívül fontos érv volt az is, hogy a vizsgált személyekkel közöltük: a felmérésben összesen 96 személy vesz részt, tehát minden egyes

személy válasza 1%-ot jelent majd a végeredmény kialakulásánál. A bevezető beszélgetés hatására a kedélyek általában megnyugodtak, és a v. sz.-ek nyugodtan láttak hozzá a kérdőív kitöltéséhez.

A bevezetőben már említettük, hogy a felmérést négyes csoportokban végeztük (ha több v. sz.-t rendelünk be egy időben a vizsgálat színhelyére, akkor fölösleges torlódás keletkezett volna). Tehát a kérdőív kitöltésénél is egyszerre négy v. sz. ült a terem különböző pontján. (Igyekeztünk úgy szervezni az egészet, hogy a v. sz.-ek ne egyszerre, hanem lépcsőzetesen kezdjenek hozzá a kérdőív kitöltéséhez, hogy a felmérés közben a torlódást, várakozást elkerüljük. Ez az igyekezetünk azonban nem járt mindig sikerrel, mivel a megállapodásunk ellenére több esetben a v. sz.-ek a felmérés megkezdése előtt megvárták egymást a felmérés színhelye – legtöbbször a polgármesteri hivatal – előtt, és egyszerre léptek be a helyiségbe.)

Munka közben mégsem volt teljes a nyugalom. A v. sz. számtalan alkalommal magához kérte valamelyik szakembert, és neki magyarázott, mentegetőzött. (Főleg a nemzetiségre, családra vonatkozó kérdéseknél. Amikor a nagyszülők, ill. a szülők nemzetiségéről, a családban használtos nyelvről, az iskoláztatással kapcsolatos kérdésekről volt szó, több v. sz. odasúgta a vizsgálatvezetőnek, hogy ma már ez a kérdés nem is fontos, vagy hogy nem emlékszik pontosan, hogy is volt a dolog a nagyapjával, az anyjával stb.) Több esetben előfordult az is, hogy a kérdőív kitöltése közben a v. sz.-ek ismételtlen biztosítékot kértek arra vonatkozóan, hogy az anyag nem kerül illetéktelen kezekbe.

A kérdőív kitöltése átlagosan 25-35 percet vett igénybe, de néhány v. sz. több mint egy órát ült a papírlapok fölött.

2.1.2. A SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLAT ÉRTÉKELÉSE

Eredetileg 96 vizsgált személy részvételével számoltunk, de az északi zónában egy személy vizsgálatát nem tudtuk elvégezni, mivel a feltételek ismertetése után úgy döntött, hogy mégsem vesz részt a vizsgálatban. Így 95 v. sz.-ből áll az a minta, melynek eredményeit az alábbiakban ismertetjük.

2.1.2.1. NEM, ÉLETKOR

A felmérésben 56 nő és 39 férfi vett részt. Leginkább az ún. középkorú réteg volt képviselve a felmérésben: a 43 v. sz. életkora 38 és 47 év között mozgott.

Az iskolai végzettség szerint így nézett ki a minta:

- alapfokú végzettségű: 1 v. sz.;
- középfokú végzettségű: 51 v. sz.;
- felsőfokú végzettségű: 43 v. sz.

2.1.2.2. ÁLLAMPOLGÁRSÁG, NEMZETISÉG, ANYANYELV

A vizsgált személyek valamennyien szlovák állampolgárok voltak, és mindannyian 2999–4999 lakosú településen laktak.

A minta nemzetiségi szempontból így festett:

- szlovák nemzetiségű: 54 v. sz.;
- magyar nemzetiségű: 39 v. sz.;
- egyéb nemzetiségű: 2 v. sz.

A családi anamnézis vizsgálata során jelentős elmozdulást állapítottunk meg a szlovák nemzet irányában.

A szülők szintjén a következő állapotot találtuk: 42 magyar nemzetiségű apa és 41 magyar nemzetiségű anya, vagyis 83 magyar nemzetiségű szülő.

A nagyszülők szintjén: 90 magyar nemzetiségű nagyapa és 92 magyar nemzetiségű nagyanya.

Másként fogalmazva: 182 magyar nagyszülőnek van 83 magyar nemzetiségű gyereke és 39 magyar nemzetiségű unokája. (Ezek a mi vizsgált személyeink.)

Asszimiláció nélkül így nézne ki az egyenlet: 182 magyar nemzetiségű nagyszülőnek 91 magyar nemzetiségű gyereke és tőlük 45,5 magyar nemzetiségű unokája.

A szlovák nemzetiségűek esetében ez a képlet írható fel: 180 szlovák nemzetiségű nagyszülőnek 100 szlovák nemzetiségű gyereke (90 helyett) és 54 szlovák nemzetiségű unokája (50, ill. 45 helyett) van.

Tehát mind szülői, mind nagyszülői szinten szignifikáns asszimiláció mutatható ki a magyar nemzetiségű vizsgált személyek között. Az asszimiláció sokkal erőteljesebben mutatható ki a nagyszülő és szülő korosztálynál, mint maguknál a vizsgált személyeknél. Tehát nagy valószínűséggel a második világháborút követő megtorlások, valamint a reszlovakizációs hullám hatásai mutathatók ki a mintánkban. Az utolsó két-három évtizedben kissé lelassult az asszimilációs folyamat, de még ma is jelentősnek mondható. (83 magyar nemzetiségű szülőnek nem 41,5, hanem csak 39 magyar nemzetiségű gyereke van – számokban kifejezve: – 1,5. Ezzel szemben a szlovákok közül 100 szülőnek 54 szlovák nemzetiségű gyereke van 50 helyett, vagyis ebben az esetben + 4 az eredmény.)

Ha az anyanyelv szempontjából vizsgáljuk meg a kérdést, akkor még nagyobb eltolódást találunk a magyar nemzetiségűek kárára. 47 v. sz. beszélt első nyelvként a magyart és 48 v. sz. családjában volt kommunikációs nyelv a magyar. A vizsgálat időpontjában viszont csak 39 v. sz. mondta magát magyar nemzetiségűnek, ami magas, 20,5%-os asszimilációt jelent ebben a mintában.

A Szlovákia déli vidékein élő vizsgált személyek (d. v. sz.) közül 11 (23%) él szlovák–magyar vegyes házasságban. 5 d. v. sz. (9%) családjában a szlovák a kommunikációs nyelv, és 6 d. v. sz. (12,5%) családjában kevert (szlovák–magyar) nyelven folyik a kommunikáció. 16 d. v. sz. (33%) gyermekei járnak szlovák tanítási nyelvű iskolába, és 1 d. v. sz. gyermeke tanul más (angol) nyelven.

A Szlovákia északi településein élő vizsgált személyek (é. v. sz.) közül egynek van nem szlovák nemzetiségű partnere (cseh). 43 é. v. sz. családjában (91,5%) szlovák a kommunikációs nyelv, és 4 családban (8,5%) bilingvális a kommunikáció. (Három esetben szlovák–magyar, egy családnál pedig szlovák–cseh bilingvizmus mutatható ki.)

Az é. v. sz. gyermekei közül mind szlovák tannyelvű iskolába jár, 2 esetben szlovák–angol tanítási nyelvű iskolába jár a gyermek.

2.1.2.3. FOGLALKOZÁS

A foglalkozást tekintve a mintánkban túlsúlyban volt a hivatalnok-értelmiségi csoport. Ez a jelenség a véleményformáló személyek holdudvar-értelmezésének köszönhető. A véleményformálók (orvos, tanító, pap) automatikusan az értelmiségi csoporthoz tartoznak. Az esetek jelentős részében ezek az emberek a holdudvar kifejezést a baráti körrel, az egyivású emberekkel azonosították.

Érdekes összehasonlítani a v. sz.-ek és szülei foglalkozását. A szülők között 35 kétkezi munkás volt, a v. sz.-ek között azonban már csak 7 munkás található.

A szülők között 19 értelmiségit találtunk, a v. sz. között azonban már 39 mondta magát értelmiséginek.

2.1.2.4. VALLÁS

Mintánkban 71 v. sz. (75%) vallotta magát római katolikus vallásúnak, 10 v. sz. (10,5%) evangélikus vallású, 2 v. sz. református vallású volt, 12 v. sz. (12,6%) pedig ateistának mondta magát.

2.1.2.5. CSALÁDSZERKEZET

A családi anamnézis felvétele során arra voltunk kíváncsiak, hogy a v. sz. családjában melyik szülő töltötte be az irányító szerepet.

A déli zónában a patriarchátusi szerkezet dominált (26 v. sz. – 54% apai irányítású családból származott). Anyai irányítást 12 esetben (25%) és közös, apai-anyai irányítást 10 esetben (20,8%) találtunk.

Az északi zóna ennél kiegyensúlyozottabb képet mutatott. 16 esetben (33,3%) apai, 15 esetben (31,5%) anyai és 11 esetben (23%) közös irányítású családot találtunk.

2.1.2.6. ISKOLAVÁLASZTÁS

Érdekes képet mutat a v. sz.-ek iskoláztatásával kapcsolatos táblázat. Az é. v. sz.-ek közül senki sem számol be vitáról az iskoláztatás nyelvével kapcsolatban. (Ez logikus is, hiszen homogén szlovák vidéken nincs is más tannyelvű iskola. Újabban már előfordulnak vegyes: angol–szlovák, német–szlovák tannyelvű iskolák.) Mai fejjel az é. v. sz.-ek mindegyike úgy gondolja, hogy szülei annak idején helyesen döntöttek az iskola megválasztásánál.

A d. v. sz.-ek közül heten (14,5%) számoltak be vitáról a tanítás nyelvével (szlovák vagy magyar) kapcsolatban. 4 d. v. sz. (8,3%) úgy gondolja, hogy szülei döntése annak idején helytelen volt.

2.1.2.7. NEMZETISÉGI KONFLIKTUSOK

A d. v. sz.-k közül 13 (27%) számol be nemzetiségi jellegű konfliktusról tanulmányai során, amikor is diáktársai vagy tanárai részéről támadások érték őt nemzeti hovatartozása miatt. Arra a kérdésre viszont, hogy érték-e őt az életben sérelmek a nemzetiségi hovatartozása miatt, már 18 (37,5%) válaszolt igennel.

A d. v. sz.-ek közül 10 (20,8%) az ilyen esetekben kifelé vetülő agresszióval válaszolt, 8 d. v. sz. (16,6%) ilyen esetekben önmagát vádolja a sérelem miatt. 7 d. v. sz.-nél (14,6%) észleltünk ilyen esetben ún. semlegesítő jellegű reakciót.

Az é. v. sz. közül csak 1 számolt be nemzeti jellegű sérelemről tanulmányai során. 7 é. v. sz.-t (14,8%) ért sérelem az életben nemzeti hovatartozása miatt.

Az é. v. sz. közül 5 esetben (10,6%) találtunk kifelé vetülő agressziót. Befelé vetülő agresszióval (önvád) nem találkoztunk a mintában. Semlegesítő magatartást 8 é. v. sz. (17%) tanúsított ilyen esetben.

2.1.2.8. TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓ

A tömegkommunikációs eszközök vizsgálatáról a táblázatok nyújtják a legteljesebb képet. Érdekességként jegyezzük meg, hogy a d. v. sz.-ek 80 esetben jelölték meg azt, hogy különböző magyar nyelvű televíziós csatornákat néznek (egy v. sz. több televíziós csatornát is megjelölhetett!), de emellett 23 esetben szlovák nyelvű televíziós csatornát is megneveztek (legtöbbször, 20 esetben, a Markízát). 9 d. v. sz. más nyelvű (cseh, angol, német) televízió műsorát is nézi.

30 d. v. sz. hallgat magyar nyelvű rádióadót (Kossuth Rádiót és Danubius Rádiót). Emellett huszonhárman szlovák nyelvű rádióadót is rendszeresen hallgatnak. (Elsősorban a kereskedelmi rádiókat. Érdekességként jegyezzük meg, hogy 3 d. v. sz. rendszeresen hallgatja a SZER szlovák nyelvű adásait.)

A napilapok olvasottságát tekintve 25 d. v. sz. olvassa az Új Szó című napilapot, ugyanakkor rajtuk kívül 45 d. v. sz. olvas szlovák nyelvű napilapot (is).

27 d. v. sz. olvas rendszeresen magyar nyelvű folyóiratot, és 28-an válaszoltak úgy, hogy szlovák nyelvű folyóiratot is olvasnak.

Az é. v. sz. közül 44 a szlovák televíziót nézi rendszeresen (legtöbbször, 36-an a Markíza Televízió műsorát) és 14 é. v. sz. nyilatkozott úgy, hogy más nyelvű (cseh, német, angol) tévét is néz.

35 é. v. sz. a szlovák kereskedelmi rádiót hallgatja, 12 a közszolgálati rádió műsorait követi.

Mintánkban az é. v. sz.-ek mindegyike kizárólag szlovák nyelvű napi-, ill. hetilapot olvas. Közülük 17-en a Nový čas című napilapot olvassák, 13-an a Sme, heten pedig a Pravda című lapot tüntették fel.

A folyóiratok közül a Život című hetilap vezeti a listát, 7 v. sz. olvasza rendszeresen.

2.1.2.9. SZÉPIRODALOM

A d. v. sz. irodalmi bestsellerlistáját immár hagyományosan Jókai Mór vezeti 11 szavazattal. Utána Mikszáth, Hemingway és Rúfus következik 3-3 szavazattal.

A déli csoport legkedveltebb költője Petőfi és Ady 14, ill. 12 szavazattal. Északon az írók közül Rúfus és Smrek áll az élen 5, ill. 4 szavazattal. Az északi csoport legkedveltebb költője Hviezdoslav 6 szavazattal, őt Kostra követi 4 vokssal.

2.1.2.10. POLITIKA, KÖZÉLET

A vizsgált személyeknek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy kit becsülnék leginkább a közélet és a művészi élet képviselői közül. Ezután azt a kérdést tettük fel nekik, hogy ki az a személy, akit leginkább szégyell, ill. akit egyértelműen elutasít.

A d. v. sz.-ek a következő személyiségekre a legbüszkébbek: Szent István (8), Petőfi (7), Kossuth (6), Széchenyi (5), Mátyás király és Munkácsy Mihály (4-4).

A negatív (elutasított, szégyellt) személyiségek sorrendje a déli oldalon így alakult: Hitler (16), Sztálin (6), Tiso (5), Mečiar (4), Beneš (3), Szálasi, Slota, Slobodník, Husák (2-2).

Az északi csoport tagjai a következő személyiségekre a legbüszkébbek: Štúr (15), Dubček (10), Štefánik (9), Hviezdoslav (4), Jánošík (3).

A negatív személyiségek sorrendje az északi oldalon így festett: Hitler (7), Mečiar és Tiso (5-5), Hlinka (4), Tuka, Slota, Sztálin, az egész HZDS, valamint a mai vezető politikusok (2-2).

2.1.2.11. NEMZETI ÉNKÉP

A vizsgált személyeknek saját nemzetük legjellemzőbb pozitív és negatív tulajdonságait kellett értékelniük.

A szlovák és a magyar jellemzés az első két pozitív tulajdonságban megegyezett. Mind a két nemzet tagjai úgy gondolták, hogy nemzetükre a vendégszeretet és a munka szeretete a legjellemzőbb.

A szlovákoknál a továbbiakban főként az érzelmi jellegű tulajdonságok domináltak (jószívú, emberséges, barátságos). A magyarok ezzel szemben az intellektuális és akaratbeli tulajdonságokat emelték ki (tudásvágy, kitartás).

A negatív tulajdonságok listáját a magyaroknál az immár hagyományosnak mondható jelzők vezetik: széthúzó, nagyhangú, pesszimista, veszekedő. A reális önkép jeleként e listán megjelent az alkoholista jelző is.

A szlovákok negatív listáján a következő jellemvonások dominálnak: irigy, kapzsi, alkoholista, rosszakaratú.

2.1.2.12. KIT BECSÜLÜNK LEGINKÁBB ÉS KIT LEGKEVÉSBÉ?

A d. v. sz.-ek (38 magyar és 10 szlovák nemzetiségű) válaszai az első kérdésre így oszlottak meg: legtöbbször a magyart (13 – 27%), németet (6 – 12,5%), hollandot és japánt (4-4, vagyis 8,3%), zsidót (2 – 4,1%), szlovákot (1 – 2,1%). A demokratikusan gondolkodó népek tagjait név nélkül 4 válaszadó jelölte meg.

Az é. v. sz.-ek (44 szlovák nemzetiségű, 1-1 magyar, cseh és ruszin) erre a kérdésre a következő sorrendet állították fel: a szlovákot (16 – 34%), franciát (2 – 4,3%), magyart és hollandot (1-1, vagyis 2,1%). A demokratikusan gondolkodó nemzetet név nélkül (2 – 4,3%). Minden nemzetet egyformán becsülnék választ 24 esetben (51%) kaptunk.

A második kérdésre (kit becsül legkevésbé) a d. v. sz.-ek a következő sorrendet állították fel: roma (8 – 16,6%), szlovák és román (5-5, vagyis 10,4%). Nem válaszolt 6 d. v. sz. (12,5%).

Az é. v. sz.-ek válaszai a következő sorrendet alkották: roma (2 – 4,3%), szlovák és román (1-1, vagyis 2,3%). Nem válaszolt 2 é. v. sz. Az egyik nemzetet sem tartom alábbvalónak választ 40 v. sz.-től (85%) kaptunk.

2.1.2.13. ÜNNEPNAPOK

A v. sz.-nek arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy melyek számára a legkedvesebb ünnepek, melyekre készül, és amelyeket valóban meg is ünnepel.

A legkedvesebb ünnepek mind északon, mind délen az egyházi ünnepek voltak: a karácsonyt délen 48, északon 42 v. sz. tette az első helyre. Utána mind a két csoportba további egyházi ünnep következett: a húsvét.

Érdekes, hogy a nemzeti ünnepek sem északon, sem délen nem kaptak jelentős számú szavazatot. Mind a két csoportban csak 6-6 válaszadó sorolta kedvelt ünnepei közé a saját nemzeti ünnepét.

2.1.2.14. IDENTITÁSVIZSGÁLAT

A kérdőíves vizsgálat első része az ún. identitásvizsgálattal zárult. Ennek során a v. sz.-nek tíz alkalommal kellett választ adnia arra a kérdésre, hogy „Ki vagyok én?”. Az előkészítő beszélgetés során arra kértük őket, hogy próbálják meg tíz különböző módon definiálni önmagukat a válaszadás során, mégpedig úgy, hogy a tíz válasz összességében a legkomplexebb módon jellemezze őket. Pl. 1. emberi lény; 2. családapa; 3. orvos; 4. természetrajongó; 5. magyar, szlovák; 6. vegetáriánus; 7. focirajongó; 8. könyvbarát; 9. optimista ember; 10. hazafi.

Az identitásvizsgálat során a déli csoportban ezek a kategóriák kapták a legtöbb szavazatot: emberi lény, családapa, családanya 48-48 alkalommal, szakma alapján 31-en határozták meg önmagukat, hobbi alapján 22 meghatározást kaptunk. Nemzetiség alapján 8 (!) meghatározás született – 7 magyar és 1 szlovák. A többi identitáskategória a nagy szóródás miatt nem értékelhető.

Az északi csoport identitásvizsgálata során kiderült, hogy ebben a csoportban is az emberi lény és a családi szerep alapján történő meghatározás dominált (47-47 esetben). Szakma alapján 42, hobbi szerint 31 meghatározást kaptunk. Nemzetiség alapján ebben a csoportban egyetlen önmeghatározást sem kaptunk!!! Pontosabban egy v. sz. válaszolta azt, hogy hazafi.

2.1.2.15. ÖSSZEFOGLALÁS

A felmérés során nyert adatokat igyekeztünk pontosan, számszerűen felsorakoztatni, s nagyon sok esetben a százalékos arányt is feltüntettük. Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy ezek az adatok csak az adott mintára vonatkoznak.

A bevezetőben már említettük, hogy a „bemelegítő” beszélgetés határára a v. sz.-ek többsége nyugodtan látott munkához, és néhány esettől eltekintve problémák nélkül töltötte ki a kérdőívet. Mégis azt kell mondanunk, hogy a „papírmunka” után a v. sz.-ek jelentős részénél bizonyos fokú izgalmi állapot keletkezett, ezért a kérdőívet követő orvosi vizsgálat előtt egy rövid szünetet iktattunk be, amely során elbeszélgettünk velük személyes problémáikról, a kérdőívvel kapcsolatos tapasztalataikról (ún. levezető beszélgetés).

A d. v. sz.-ek fő problémája a nemzetiségi kérdés volt. A beszélgetés során vissza-visszatértek a kérdőív egyes passzusaihoz. Voltak olyanok, akik szülei egykori iskolaválasztásáról beszéltek (még azok a magyar nemzetiségű v. sz.-ek is, akik bár szlovák tannyelvű iskolákat végeztek, többnyire szlovák nyelvű kérdőívet kértek, mondván, hogy magyarul rosszul megy nekik az írás), mások a kérdőívben feltett kérdés kapcsán a nemzeti alapú konfliktusaikat mondták el részletesebben. Típusreakcióként is felfogható volt az olyan vélemény, hogy „könnyű a szlovákoknak, mert nekik fogalmuk sincs arról, hogy milyen érzés az, amikor az embert az iskolában, a katonaságnál, a munkahelyén csak sérelem és megaláztatás éri a magyarsága miatt”. Ám azonnal reagáltak is erre a magyar panaszra: „De azért nekik se mindegy, ha lebutatózzák őket.” (Ezt egy vegeyes házasságban élő magyar v. sz. replikázta.)

További beszédtema volt Szlovákia általános helyzete. A magyar nemzetiségű v. sz.-ek közül többen azzal dicsekedtek, hogy ők pontosan tudnak mindent, mert rendszeresen olvassák a szlovák újságokat, nézik a szlovák nyelvű televíziót is, s mivel a magyar tömegtájékoztató eszközöket is figyelik, van összehasonlítási alapjuk. Többször elhangzott az a megállapítás, hogy a magyar rádió és televízió sokkal nyíltabban és őszintébben beszél Magyarországon gondjairól, problémáikról, mint a szlovák sajtó a hazai bajokról. A v. f. sz.-ek által leggyakrabban hangoztatott kifogás az volt a szlovák sajtóval szemben, hogy ahelyett, hogy az ország gondjaira összpontosítana, sok esetben maga is részt vesz a nemzetiségi konfliktusok szításában. Eközben alig vagy keveset ír Szlovákia integrációs nehézségeiről, ill. a csatlakozás fontosságáról. Több v. f. sz.-nek az volt a véleménye, hogy a szlovákok alig tudnak valamit a NATO-ról, az Európai Unióról, mert ezekről a dolgokról szinte kizárólag a magyar saj-

tó tájékoztat. Többen hangsúlyozták, hogy Szlovákia számára még csak ezután jönnek a nehéz hónapok, mert a gazdaság alig működik.

Szinte mindegyik déli településen szóba került az alvilág problémája. A v. sz.-ek kifogásolták, hogy a kérdőívben nem szerepel ez a téma, pedig manapság ez okozza a „legtöbb fejfájást az embereknek”.

Az északi települések hangulatát leginkább a bizonytalanság szóval érzékeltethetjük. A „levezető” beszélgetések során erről az érzésről beszéltek a legtöbbit az é. v. sz.-ek. Bizonytalanok voltak az ország jövőjével, a gazdasági helyzet alakulásával kapcsolatban. De a legnagyobb bizonytalanság Szlovákia politikai történéseivel volt kapcsolatos. Még a v. f. sz.-ek sem tudtak egyértelműen állást foglalni a politikai kérdésekkel kapcsolatban. Többen említették Mečiar ellentmondásos személyiségét, akiről hol dühösen, hol vegyes érzelmekkel beszéltek.

Mivel a nemzetiségi kérdés nem érintette őket közvetlenül, több esetben is az a vélemény alakult ki, hogy ez nem az ő problémájuk. Dél és észak között ebben a tekintetben jól jellemzi a különbséget az a táblázat, mely a nemzeti alapon történt sérelemre és konfliktusokra kérdez rá. (Az é. v. sz.-ek egyetlenegy ilyen jellegű sérelemről sem számoltak be.) Az északi csoportban legfeljebb annak a véleményüknek adtak hangot, hogy a politikusok és néhány izgága személy szítják az indulatokat. Hogy ez a kérdés az é. v. sz.-ek számára a mindennapok során valóban periférikus jellegű, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az identitásvizsgálat során az északi csoportban egyetlenegy v. sz. sem tartotta fontosnak, hogy szlovákként is definiálja önmagát a tíz kérdésből álló táblázatban. (Pontosabban fogalmazva egyetlenegy v. sz. felsorolásában jelent meg északon a nemzetiség szerinti definíció, de az a v. sz. magyar nemzetiségű volt.)

Ugyancsak meglepő, hogy a legkedvesebb ünnepek között alig szerepel valamelyik nemzeti ünnep. Ha figyelembe vesszük, hogy a hivatalos politikai körök (tehát kormánypártiak és ellenzékiek) sem tudták mindmáig világosan tisztázni, hogy melyek is a igazi szlovák ünnepnapok, akkor semmi meglepő sincs abban, hogy az átlagpolgár bizonytalan és közönyös ebben a kérdésben. (A déli oldalon szintén csak 6 v. sz. jelölte meg kedves ünnepnek a nemzeti ünnepeket, és ez a tény arra utal, hogy a kisebbségben élő magyarok is bizonyos identitásproblémákkal küszködnek.)

1–2. táblázat: A felmért csoport jellemző adatai

Csoportok	Nem		Kor						Iskolai végzettség			
	Férfi	Nő	18 alatt	18–27	28–37	38–47	48–57	58–67	68–77	Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú
Dél	24	24	–	6	11	24	22	4	1	1	31	16
Észak	15	32	–	4	12	19	8	3	1	–	20	27

Csoportok	Településszerkezet			Állampolgárság			Nemzetiség		
	Város	Falu	Település	Szlovák	Egyéb	Magyar	Szlovák	Egyéb	
A	–	12	–	12	–	11	1	–	
B	–	12	–	12	–	12	–	–	
C	–	12	–	12	–	10	2	–	
D	–	12	–	12	–	5	7	–	
a	–	11	–	11	–	–	10	1	
b	–	12	–	12	–	1	11	–	
c	–	12	–	12	–	–	12	–	
d	–	12	–	12	–	–	11	1	

4. táblázat: A vizsgált csoportok hivatása

Hivatás	A	B	C	D	a	b	c	d
Munkás	1	1	1	–	–	1	1	2
Iparos	3	2	–	1	1	1	–	1
Hivatalnok	4	4	3	3	1	1	5	2
Szolgáltatás	–	1	1	–	2	3	–	–
Vállalkozó	–	–	1	3	1	–	–	–
Értelmiségi (orvos, mérnök)	4	4	3	5	6	6	5	6
Munkanélküli	–	–	2	–	–	–	–	–
Jelenlegi foglalk.	A	B	C	D	a	b	c	d
Munkás	1	–	1	1	–	1	2	–
Iparos	2	2	–	–	–	2	–	1
Hivatalnok	2	2	–	2	2	2	3	1
Szolgált.	–	1	1	–	2	1	1	–
Vállalkozó	1	1	1	4	1	–	–	1
Értelmiségi	6	6	5	5	6	6	6	8
Munkanélküli	–	–	4	–	–	–	–	1

5. táblázat: A vizsgált személyek szüleinek foglalkozása

Foglalkozás	A		B		C		D		a		b		c		d	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya
Munkás	4	-	4	2	4	-	3	3	3	2	2	-	2	3	1	2
Iparos	3	-	1	-	1	1	1	-	3	1	6	1	3	-	3	1
Hivatalnok	1	3	1	-	1	3	2	-	1	4	1	2	2	3	3	2
Szolgáltatás	-	2	3	-	1	-	-	1	2	-	-	1	-	2	-	-
Vállalkozó	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Értelmiségi	2	-	-	1	1	-	-	-	-	-	1	4	4	1	2	3
Háztartásbeli	-	6	-	5	-	1	2	-	-	1	-	-	-	1	-	2
Nyugdíjas	1	1	3	4	2	7	3	4	1	1	2	4	-	2	-	2
Munkanélküli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-

6. táblázat: A vizsgált csoport tagjainak családi állapota

Családi állapot	A	B	C	D	a	b	c	d
Hajadon, nőtlen	1	3	4	2	1	1	2	4
Nős, férjezett	11	7	8	9	10	9	9	7
Elvált	–	2	–	1	–	2	1	1
Özvegy	–	–	–	–	–	–	–	–

7. táblázat: A vizsgált csoport tagjainak érdeklődési köre és vallása

Csoportok	Érdeklődési kör			Vallás			
	humán	reál	vegyes	róm. katolik.	református	ateista	egyéb
Dél	25	21	2	42	2	5	
Észak	24	19	4	29	evangélikus 10	7	

8. táblázat: A vizsgált csoportok szülői irányítása

Csoportok	A család irányítója			
	apa	anya	mindkettő	nem válaszolt
Dél	26	12	10	–
Észak	16	15	11	5

9. táblázat: A vizsgált csoportok kommunikációs nyelve

	Melyik nyelvet beszélte először?				Kommunikációs nyelv			
	magyar	szlovák	cseh	magy. -szlov.	magy.	szlov.	cseh.	biling.
A	11	1	–	–	11	1	–	–
B	12	–	–	–	12	–	–	–
C	11	1	–	–	12	–	–	–
D	11	–	–	1	11	–	–	1
a	–	10	1	–	–	9	1	1
b	2	10	–	–	2	10	–	–
c	–	12	–	–	–	12	–	–
d	–	10	2	–	–	9	1	2

10. táblázat: A vizsgált személyek tanulmányi nyelvének megválasztása

Csoportok	Vita a továbbtanulás nyelvéről		Szülők döntése			A tanulmányok során keletkezett konfliktusok nemzetisége miatt	
	igen	nem	helyes volt	helytelen volt	nem válaszolt	igen	nem
A	1	11	12	-		3	9
B	1	11	11	1		3	9
C	4	8	11	1		7	5
D	1	11	10	2		-	12
a	-	12	11	-	1	-	12
b	-	12	11	-	1	1	11
c	-	11	11	-		-	11
d	-	12	11	-	1	-	12

11. táblázat: A vizsgált személyek partnereinek foglalkozása

Foglalkozás	A	B	C	D	a	b	c	d
Munkás	2	–	1	2	2	–	–	1
Iparos	1	2	1	2	2	2	–	1
Hivatalnok	6	2	3	2	2	2	5	2
Szolgáltatás	1	1	–	1	1	2	1	1
Vállalkozó	–	1	1	2	–	–	2	–
Értelmiségi	1	3	2	1	3	5	2	3
Munkanélküli	–	–	–	–	–	–	–	–

12. táblázat: A vizsgált személyek családjában kialakult etnikai konfliktusok

Csoportok	Etnikai jellegű konfliktusok a családjában	
	igen	nem
A	1	11
B	–	12
C	–	12
D	–	12
a	–	11
b	–	12
c	–	12
d	–	12

13. táblázat: A családi viszonyokkal kapcsolatos nyelvi problémák

	Milyen nemzet. a partnere?			Komm. nyelv az ön jelenlegi családjában			Milyen nyelven tanulnak a gyerekek?		
	magyar	szlovák	egyéb	magyar	szlovák	biling.	magyar	szlovák	egyéb
A	7	4	-	6	2	3	3	7	1
B	9	-	-	10	-	-	9	-	-
C	6	2	-	7	-	1	6	1	-
D	3	5	-	3	3	2	2	8	-
a	-	10	-	-	11	-	-	10	-
b	-	11	-	-	11	1	-	11	-
c	-	10	-	-	12	-	-	10	-
d	-	7	1	-	9	3	-	8	-

14. táblázat:

Melyik tévécsatornát nézi, illetve rádióadót hallgatja legszívesebben?

csatorna	Dél	Észak
MTV 1	34	–
MTV 2	22	–
TV 2	13	–
Duna TV	11	–
STV 1	1	8
STV 2	–	–
Markíza	20	36
Nova	2	4
Satelit	5	9
Eurosport	2	1

rádió	Dél	Észak
Kossuth Rádió	16	–
Danubius Rádió	9	–
Szabad Európa	3	2
Szlovák Rádió magyar adása	5	–
Slovensko	3	12
Rock FM	3	7
FUN Radio	8	2
Twist	3	9
Radio Tatry	–	4
Radio Regina	3	5
Radio Lumen	–	3
Radio Koliba	–	3
Local FM	–	2

15. táblázat: A vizsgált csoportok melyik napilapot és folyóiratot olvas-
sák rendszeresen

Napilap	Dél	Észak
Új Szó	25	–
Sme	11	13
Pravda	9	7
Nový čas	8	17
Národná obroda	5	2
Práca	5	4
Čas	3	–
Sport	3	–
Hosp. noviny	–	2
Slov. rep.	1	1
nem olvas	–	12

Folyóirat	Dél	Észak
Život	8	12
Barátnő	6	–
Új Nő	6	–
Nők Lapja	5	–
Slovenka	5	10
Vasárnap	4	–
Učiteľské noviny	4	–
Harmónia	4	–
Remény	4	–
Plus 7 dní	3	6
Eva	2	5
Tina	–	4
Internacional	–	4
Rodina	–	4
Nedelná pravda	2	–
Egyházi folyóirat	2	2
nem olvas	–	6

16. táblázat: A vizsgált csoportok legkedveltebb írói és költői

Író	Dél	Észak	Költő	Dél	Észak
Jókai Mór	11	–	Petőfi	14	–
Mikszáth Kálmán	4	–	Ady	12	–
Moldova György	2	–	Arany	3	–
Szilvási Lajos	2	–	Mécs	2	–
Hemingway	4	–	Babits	2	–
Erich von Däniken	2	–	P. O. Hviezdoslav	2	6
R. Cook	2	–	J. Botto	1	–
M. Rúfus	3	5	csak szlov.	–	1
M. Kukučín	1	2	Haľamová	–	1
J. Smrek	1	4	Kostra	–	4
V. Hugo	1	–	Tompa	1	–
J. Nižňanský	–	1	Vörösmarty	1	–
Jaroš	–	1	József Attila	1	–
Ballek	–	1	M. Válek	1	2
Rázus	–	1	A. Sládkovič	1	2
nincs kedvenc	–	13	nincs kedvenc	–	11

17. táblázat: Történelmi, művészeti személyek, akikre/akiket

Büszke	Dél	Észak	Szégyell	Dél	Észak
István király	8	–	Hitler	16	7
Mátyás király	4	–	Sztálin	6	2
Munkácsy	4	–	Mečiar	4	5
Széchenyi	5	–	Tiso	5	5
Petőfi	7	–	Slota	2	2
Kossuth	6	–	Slobodník	2	–
A. Dubček	3	10	G. Husák	2	1
Picasso	2	2	E. Beneš	3	–
Leonardo da Vinci	1	1	HZDS	1	2
P. Dvorský	1	1	Hlinka	1	4
V. Havel	1	1	Duray	1	1
Štúr	–	15	Lupták	1	1
Štefánik	–	9	Hrozný	1	–
Jánošík	–	3	Horthy	1	–
Vojtašák püspök	–	2	Tuka	–	2
Hviezdoslav	1	4	Szállasi	2	–
Einstein	–	3	Ismert politikusok	–	2

18. táblázat: A vizsgált személyek által felkeresett országok

Országok	A	B	C	D	a	b	c	d
Magyarország	12	12	12	12	11	10	10	11
Lengyelország	6	4	8	11	12	12	10	8
Oroszország	3	4	6	5	7	4	5	4
Románia	2	3	6	3	3	3	2	5
Bulgária	4	3	3	3	4	4	3	4
Horvátország	5	6	4	5	3	–	7	6
Izrael	–	–	1	–	–	–	1	–
Törökország	3	1	–	1	–	–	–	USA:1
Görögország	1	–	3	4	1	1	USA: 2 Kan.: 1	4
Olaszország	2	7	4	5	8	6	–	6
Franciaország	2	3	3	7	6	3	2	3
Spanyolország	2	3	1	3	3	–	1	3
Németország	6	8	8	7	9	7	9	7
Ausztria	5	11	6	9	7	8	9	5
Svájc	–	3	1	1	3	2	–	2
Benelux államok	1	2	2	1	1	1	1	–
Portugália	–	1	2	1	1	–	–	–
Skandinávia	–	–	–	4	1	–	2	1
Mexikó	1	–	–	–	Kuba 1	–	–	–
Ciprus	–	1	–	–	–	1	–	–
Tunézia	–	–	–	1	1	–	–	–
Anglia	1	1	–	1	1	–	–	–
Csehország	4	9	4	3	5	7	5	2

20. táblázat: A nemzeti múlt ismerete

Csoportok	Mennyit tud népénei őstörténetéről?				Gyermekkorában hallott-e ezekről a dolgokról a családban?		
	részletesen	keveset	semmit	nem válaszolt	igen	nem	nem válaszolt
Dél	13	33	1	1	36	11	1
Észak	10	18	19	-	22	25	-

21. táblázat: A vizsgált csoportok nemzetének pozitív tulajdonságai

Magyarok	Dél	Észak
vendégszerető	11	
dolgos	11	
kitartó	6	
hazafias	4	
becsületes	4	
tudni vágyó	3	
Szlovákok		
vendégszerető		22
dolgos		21
jószívű		18
humánus		2
barátságos		3
önálló		1

22. táblázat: A vizsgált csoport nemzetének negatív tulajdonságai

Magyarok	Dél	Észak
széthúzó	7	
nagyhangú	4	
pesszimista	4	
veszekedő	3	
alkoholista	3	
irigy	2	
Szlovákok		
irigy		20
kapzsi		4
alkoholista		4
rosszakaratú		4
gyáva		2
egoista		2

23. táblázat: A nemzetek megítélésének kérdése

Melyik nemzetet tartja a legtöbbre?	A	B	C	D	a	b	c	d
magyart	1	7	4	1	1	–	–	–
szlovákot	1	–	–	–	6	4	3	3
zsidót	1	–	1	–	–	–	–	–
németet	2	1	3	–	–	–	–	–
hollandot	–	2	2	–	1	–	–	–
demokratikusat	–	–	–	4	2	–	–	–
egyet sem	–	–	–	–	4	8	7	5
japánt	4	–	–	–	francia 2	–	–	–
Melyik nemzetet tartja a legkevesebbre?	A	B	C	D	a	b	c	d
roma	2	3	3	–	2	–	–	–
román	3	2	–	–	1	–	–	–
szlovák	1	1	2	1	1	–	–	–
egyet sem	–	–	–	–	11	9	10	10
egyéb	1	3	1	1	2	–	–	–

24. táblázat: A nemzeti sérelmek kérdése

Csoportok	Érték-e sérelmek?			Mit tesz ön ilyen esetben?				
	igen	nem	nem válaszolt	E	I	IMP	nem tudja	nem válaszolt
A	6	6	–	4	–	4	–	4
B	5	7	–	4	2	1	–	5
C	5	6	1	2	3	3	–	4
D	2	7	3	–	2	–	–	10
a	1	9	1	1	–	–	1	9
b	3	7	2	1	–	2	6	3
c	3	9	–	2	–	4	1	5
d	–	11	1	1	–	2	2	7

25. táblázat: A vizsgált csoportok legkedvesebb ünnepei

Csoportok	Karácsony	Húsvét	Szilveszter, újév	Egyházi ünnepek	Nemzeti ünnepek	Családi ünnepek
A	12	7	2	4	–	4
B	12	6	–	4	4	5
C	12	5	3	2	1	3
D	12	5	3	1	1	2
a	9	5	4	1	1	2
b	10	2	4	1	1	8
c	11	8	2	–	2	4
d	12	6	6	1	2	1

26. táblázat: A vizsgált csoportok identitása

Csoport	Család	Szakma	Hobbi	Nemzetiség		Emberi lény	Egyéb
				magyar	szlovák		
A	12	13	7	2	1	13	2
B	25	7	5	3	–	15	5
C	18	7	10	1	–	20	4
D	16	4	–	1	–	23	1
a	30	11	–	–	–	12	2
b	26	9	–	–	–	16	9
c	33	15	–	–	hazafi 1	9	2
d	38	7	1	–	–	13	1

2.2. A FELTÁRÓ BESZÉLGETÉS

Mivel felmérésünket gondos előkészítés előzte meg (lásd a *Bevezetés és a Módszertani kérdések* című fejezetet), amely során találkoztunk a véleményformáló emberek csoportjával, és tájékoztattuk őket a vizsgálat menetéről, valamint céljairól, elkerülhetetlen volt, hogy már e bevezető beszélgetések során ne kerüljenek szóba olyan problémák, melyek eredetileg a feltáró beszélgetés témái szoktak lenni. A holdudvarhoz tartozó személyekkel szintén elbeszélgettünk a felmérés előtt, miközben érintettük azokat a tárgyköröket is, melyeket egyébként az exploráció során szoktunk feltárni.

Tehát maga a beszélgetés a szociológiai felmérés után zajlott le, és tulajdonképpen feszültségcsökkentő szerepe volt az orvosi vizsgálat, majd a pszichológiai felmérés előtt.

A vizsgált személyeket úgy irányítottuk, hogy szabadon, gátlások nélkül beszéljenek etnikai jellegű tapasztalataikról, arról, hogy mikor tudatosult bennük először magyar, ill. szlovák mivoltuk, milyen etnikai interakciókban vettek részt életük során, hogyan oldották meg az esetleges konfliktusaikat.

E beszélgetések során egyetlen alkalommal sem találkoztunk nyílt szlovák- vagy magyarellenességgel. A v. sz.-ek kivétel nélkül azt hangsúlyozták, hogy azért vállalták a felmérést, hogy ezzel is hozzájáruljanak a probléma megoldásához.

Északon három, a déli csoportban egy olyan vizsgált személy akadt, akinél ellenséges (hostilis) magatartással találkoztunk. Ám ezek a v. sz.-ek nem a szlovák, ill. a magyar nemzettel kapcsolatban nyilvánították ki ellenséges magatartásukat, hanem a vizsgálatral (a szakemberekkel?) szemben volt kifogásuk, mondván, hogy nem lehet tudni, mire akarjuk felhasználni az eredményeket, ill. az sem világos, hogy kinek dolgozunk.

A beszélgetések során leginkább azt tapasztaltuk, hogy a v. sz.-ek szinte görcsösen (feszültségektől sem mentesen) bizonygatták, hogy ők mindannyian a jó szlovák–magyar együttélés hívei, de bizonyos politikai körök aknamunkájának következtében sok a veszekedés, gyűlölködés, harag. Már e beszélgetések során feltűnő volt a v. sz.-ek intrapszichés

tenziója, nagyon sok esetben inkongruenciája (nem volt harmóniában a verbális és a nem verbális kommunikáció).

A beszélgetések során feltűnő volt az is, hogy a holdudvarhoz tartozó v. sz.-ek nagyon sok esetben szinte szóról szóra azokat a kifejezéseket, szófordulatokat használták a témával kapcsolatban, amit a település véleményformáló emberei („nálunk nincs semmi probléma, mi elsősorban azt nézzük, hogy ki milyen ember”, „jóakarattal, szép szóval minden gond megoldható”; De: „azt senki se várja tőlünk, hogy jogainkból engedjünk”).

Összebeszélésről szó sem lehetett, hiszen a beszélgetések során különféle kérdéseket tettünk fel nekik, mégis nyilvánvaló volt, hogy a véleményformáló emberek befolyása, hatása – legalábbis ebben a témakörben – meghatározó.

Ott, ahol a v. f. sz. a beszélgetés során kijelentette, hogy „nincs komolyabb baj, dialógussal minden megoldható”, a holdudvarhoz tartozó v. sz.-ek is gyakran említették, hogy ha „fentről” nem szólnak bele, ők szép nyugodtan megoldanak minden problémát.

Voltak viszont olyan települések is, ahol a v. f. sz. azzal kezdte a beszélgetést, hogy még sok a baj, és fogytán a türelmük. Ezekben a településeken több holdudvarhoz tartozó v. sz. is azt bizonygatta, hogy „most már illene valamit tennünk”. Az *Elméleti áttekintés és hipotézisek* című fejezetben említett befolyásolás egyértelműen bebizonyosodott, mégpedig a társadalmi presztízs hatására.

S bár e beszélgetéseknek feszültséglevezető célja volt, ezt a célt csak félig-meddig sikerült elérnünk, hiszen a v. sz.-ek hangulata, tenziója a felmérés során jelentős változásokat, kilengéseket mutatott, ami természetes is, hiszen a vizsgálat egyik fő célkitűzése az volt, hogy valós körülmények között, komplex módon akarta a v. sz.-ek reakcióit feltérképezni és a lehetőségek szerint mérni.

2.3. AZ ORVOSI VIZSGÁLAT

„Felmegy a vércukrom”, „olyan ideges lettem, hogy azonnal felugrott a vérnyomásom”, „ijedtében szaporán kezdett el verni a szíve”, „elsápad a félelemtől”, „az idegességtől úgy izgult, hogy beszélni sem tudott”, „csak dadogott, szorongásában a körmét rágta” stb. A magyar nyelvnek ezek az állandósult szókapcsolatai, vagyis a bennük megfogalmazott tünetek pontosan kifejezik az egyén lelkiállapotát. A régebbi orvosi szakkönyvek még nagyon részletesen foglalkoztak ezen szimptómák leírásával, nagy jelentőséget szentelve nekik nemcsak a pszichiátriai vagy pszichológiai kórkép leírásánál, hanem egyéb testi bajok bemutatásánál is.

A vérnyomás- és pulzusvizsgálat természetesen továbbra is elengedhetetlen része a klasszikus belgyógyászati, ill. általános orvosi vizsgálatnak, de a metakommunikáció, a regresszív tünetek vizsgálata során korunk orvosai már alig élnek vele, mivel a technika fejlődése számos új kivizsgálási módszert honosított meg a diagnosztikában, melyek pontosan, tehát számokkal kifejezve jelzik az eltérést a normális értékektől.

Tény, hogy a metakommunikáció változásait és a regresszív tüneteket nem lehet számszerűen kifejezni, ennek ellenére ezen szimptómák (ezek intenzitása, változásai) mégis komoly diagnosztikai segítséget nyújtanak a szakembernek. Ez volt az oka annak, hogy diagnosztikai módszereink közé beiktattunk egy blokkot, melyet „orvosi vizsgálatok” névvel illetünk, annak ellenére, hogy a metakommunikáció és a regresszív tünetek megjelenése inkább pszichológiai, ill. pszichiátriai jellegű vizsgálatok során nyújt fontos diagnosztikai támpontokat.

Ezt a vizsgálati blokkot a szociológiai kérdőív kitöltése után valósítottuk meg. Mivel ezen vizsgálat fő célja az volt, hogy mérhető, ill. nyomon követhető adatokat nyerjünk a vizsgált személyekben végbement változásokról, az orvosi vizsgálat elnevezésű diagnosztikai blokkot két alkalommal végeztük el a felmérés során minden egyes v. sz.-nél. Első alkalommal azonnal a kérdőív kitöltése után, második alkalommal pedig a negyvenperces frusztráció elvégzését követően.

2.3.1. VÉRNYOMÁS

A vérnyomás mérése nagyon fontos és pontos instrumentális kivizsgálási módszer (Hegglin, Lukl, Magyar). Tudatosítanunk kell azonban, hogy a vérnyomás értékei jelentős mértékben változnak, tehát a nyert érték önmagában még nem jelent semmiféle betegséget. Közismert, hogy a vérnyomásméréssel leggyakrabban az ún. magas vérnyomásos betegséget (hipertenziót) diagnosztizálhatjuk.

A vérnyomásmérés során egy 12 cm-nél szélesebb mandzsettába levegőt préselünk olyan nyomásérték fölé, mely feltételezésünk szerint meghaladja a páciens szisztolés vérnyomásának értékét. Ezután a szelep lazításával csökkentjük a mandzsettában levő nyomás értékét, és auszkultációval (hallgatózással) állapítjuk meg a vérnyomás értékét.

Az ún. szisztolés vérnyomást (felső érték) egy hangeffektus adja, míg a diasztolés vérnyomásértéket (alsó érték) e hangeffektus megszűnése jelzi. A vérnyomást a Mark of Fitness (MF-30) típusú félautomata japán vérnyomásmérővel mértük, amely digitálisan jelzi a szisztolés és diasztolés értéket, valamint a perifériális pulzus értékét is.

A vérnyomással kapcsolatos szakirodalom (Hegglin, Lukl) tételesen felsorolja azokat a tényezőket, melyek jelentős mértékben befolyásolhatják a vérnyomás ingadozásait, valamint a normálisnak tekinthető értékeket. Mi eltekintettünk a patológiás kiváltó okoktól, és kizárólag az ún. fiziológias faktorokra összpontosítottunk, vagyis a következő tényezőket vizsgáltuk:

- a v. sz. életkora: 17–18 éves kor között a 115-120/70-75 Hgmm (higanymilliméter) tekinthető normális értéknek. A további évek során kétfévente 1 Hgmm-rel növekedhet a vérnyomás értéke. Ha a szisztolés érték meghaladja a 150 Hgmm-t, a diasztolés pedig a 90 Hgmm-t, akkor már patológiás értékekről beszélhetünk.

- excitáció (izgalom, izgatottság) hatására, valószínűleg az adrenalin-termelés és a vesében beállt metabolikus változások eredményeként emelkedik a vérnyomás;

- általános jelenség, hogy az első vérnyomásmérés során a v. sz. eredményei magasabbak (valószínűleg a stressz, félelem hatására), mint a második, ill. további mérések során.

2.3.2. PERIFERIÁLIS PULZUSVIZSGÁLAT

A vizsgálatot nem a klasszikus módon (tapintással) végeztük el, hanem a fent említett félautomata vérnyomás- és pulzusmérő készülékkel. A normális pulzusszám megállapítása komolyabb nehézségekbe ütközik, mint a normális vérnyomás megállapítása, mivel a pulzusszám nagyobb egyéni eltéréseket mutat, melyek jelentős mértékben függnak a vérnyomásnál jelzett fiziológiai tényezőktől, valamint a v. sz. edzettségi állapotától. (Jó fizikai kondícióban levő embernél nem ritka a percnként 60 alatti pulzus sem. Rendszeres futóedzést végző személyeknél több alkalommal extrémnek mondható 40-45 pulzus/perc értékeket is mértek.)

Normális értéknek a 70–90 pulzus/perc minősül.

2.3.3. A METAKOMMUNIKÁCIÓ VIZSGÁLATA

A kommunikációelméleti tanulmányok (Watzlawik, Bateson, Frank, Lawrence) a kommunikáció két szintjét különböztetik meg: a direkt vagy közvetlen kommunikációt, valamint a metakommunikációt, amely folyamatosan kíséri és minősíti a célirányos közléseket.

Beszélgetőpartnerünk nem csupán beszédével hat ránk, hanem egész megjelenésével, a beszédét kísérő mozdulataival (gesztusaival), mosolyával, arcának változásaival (mimikájával), azaz a testbeszédével, testének illatával stb. A kommunikáció során tehát egyszerre többféle forrásból tájékozódunk, ez adja a kommunikáció többszörös jellegét.

Alapvetően kétféle kommunikációs csatornát különböztetünk meg: a verbálisat, mely a szóhoz kötött jelentést közvetíti, valamint a nem verbálisat, mely a szavakon túli, illetve azokkal párhuzamosan haladó egyéb kifejező megnyilvánulásokat közvetíti (Németh E.–Tóth L.) Vagyis minden kommunikációban jelen van egy tartalmi és egy viszonymeghatározó aspektus; ez utóbbi minősíti, osztályozza az előbbit, tehát metakommunikáció (Watzlawik, Beavin, Jackson). E két csatorna a kommunikáció folyamatában együttesen vesz részt, és kizárólag vizsgálati célból szoktuk külön-külön is górcső alá venni őket.

Vizsgálatunk során mi éppen arra voltunk kíváncsiak, hogy az etnikai jellegű (témájú) beszélgetés, vizsgálódás során milyen mértékben van kongruencia (megegyezés, egybevágyóság) a két kommunikációs csatorna közlése között, ill. milyen mértékben és mikor mutatható ki eltérés a verbális és a nem verbális közlés között.

Közismert, hogy a nem verbális kommunikációt (NVK) általában kevésbé tartjuk tudatosan az ellenőrzésünk alatt, mint a verbális kommunikációt (beszédet), ezért a nem verbális kommunikáció sok mindent elárul rólunk. A nem verbális kommunikáció ugyanis az értő partner, szakember számára feltárja a kommunikáló személy valódi attitűdjeit, érzéseit és érzelmeit, tehát pontosan jelzi, hogy a v. sz. valójában mit érez és gondolt az adott tárgyról, eseményről, milyen belső események (öröm, bánat, feszültség, szomorúság, félelem, szorongás stb.) játszódnak le benne az adott eseménnyel kapcsolatban. Nem minden esetben igaz tehát az a feltételezés, hogy a verbális és nem verbális közlés közti eltérések abból erednek, hogy a v. sz. hazudik (Ekman, Friesen).

A v. sz. általában nem tudatosítja, hogy inkongruencia van a verbális és a nem verbális közlése között, és többször maga is meglepődik, ha a szakember felhívja rá figyelmét, hogy az adott dologgal, személlyel kapcsolatosan valójában milyenek is az érzései, gondolatai.

Felmérésünk során természetesen figyelembe vettük, hogy a különböző kultúrákban a nem verbális megnyilvánulásoknak eltérő jelentései vannak (Buda B.). Vizsgálódásunk során a beszéd gyorsaságát (hadarás, szignifikáns lassulás, ill. dadogás), a hangszín változását (vokális jelzések), a perifériás jelzéseket (test, karok, lábak mozgását), a mimika változásait, a szemkontaktus meglétét vagy elvetését, a metabolizmus változásaira utaló jeleket (arcpiír, sápadtság, izzadás, remegés stb.) követtük figyelemmel, vagyis az attitűdök kommunikációját (Forgas).

A nem verbális kommunikáció Mehabrian szerint három egymástól elkülönült dimenzió mentén írható le: a közvetlenség, az ellazulás és az aktivitás mentén.

Néhány évvel Mehabrian vizsgálatai előtt Schlossberg is kidolgozott egy rendszert, mely szerint az érzelm kifejezéseket három jellemző tünet mentén lehet osztályozni. Ezek a következők: a kellemesség, a feszültség és a figyelem.

Természetesen ezeket a kategóriákat nem lehet automatikusan hozzárendelni az üzenetek minden kategóriájához. A nem verbális kommunikáció üzeneteinek lehetséges kombinációja annyira változatos, hogy értékelésünk során nem is használtuk ezeket a kategóriákat, csupán leírtuk azokat a nem verbális jeleket, melyeket jellemzőnek tartottunk a vizsgált anyag szempontjából, már csak azért is, mivel a kommunikáció vizsgálatát is két alkalommal végeztük el: nyugalmi állapotban és frusztráció után.

2.3.4. REGRESSZIÓS TÜNETEK

Ezek a tünetek a személyiség kedvezőtlen alakulására, kóros elváltozásaira, funkcionális vagy strukturális leépülésére, ill. zavaraira utalnak, és általában a személyiség progresszív adaptációival összehasonlítva lehet őket legjobban jellemezni. A regresszió a szociális adaptációban bekövetkezett hanyatlás. Ennek háromféle módja ismeretes (Juhász–Pető): 1. konstans környezeti feltételek mellett csökken az egyén már elért alkalmazkodási szintje; 2. változó környezeti feltételek mellett az egyén rendelkezésére álló viselkedérepertoárja elégtelennek bizonyul; 3. változó környezeti feltételek mellett válik szervezetlenebbé az egyén viselkedése, melynek következtében adaptációja romlik.

Információelméleti szempontból az egyén akkor hanyatlik (regrediál), ha: a) azonos információtartalmú szituációban nem használja ki és építi be viselkedésébe a szükséges információkat; b) növekvő információtartalmú szituációban megismétli korábbi viselkedésformáit; c) viselkedésével nem követi az információ változásait (Juhász–Pető).

A perszeverációk (ismételgetések), sztereotípiák, automatikus viselkedésformák, kényszeresen megismételt cselekvések a regresszió tünetcsoportjába tartoznak. Vizsgálatunk során a regressziós tünetek leírását nem azért tartottuk fontosnak, hogy ezzel a személyiség súlyosabb károsodásait figyeljük meg (hiszen erre a v. sz.-ek között nem is lett volna lehetőség), hanem azért, hogy a mindennapi életben, főként a kudarchelyzetekben kialakuló pszichomotorikus regressziót vizsgáljuk. Az adott cél elérésének frusztrációja esetén a személy egy ún. pótcélt kíván elérni, mégpedig a saját színvonalá alatti munkamódokkal.

Felmérésünk során az ún. perceptuális regressziót a Rorschach-féle vizsgálattal állapítottuk meg, a pszichomotorikus regressziót pedig megfigyeléssel, a jelenleg ismertetett vizsgálati blokk keretein belül. A regresszív tünetek megjelenését elsősorban az ún. frusztrációs szakasz után követtük figyelemmel, mivel úgy gondoltuk, hogy a negyvenperces frusztráció hatására a v. sz.-ek közül többen kudarcélményeket élnek át, melyek feloldatlansága regresszív tünetek formájában nyilvánulhat meg.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy esetünkben kizárólag átmeneti jellegű regressziós tünetekről van szó, ám jelenlétük mégis fontos információkat hordoz, illetve komolyabb következtetésekre ad lehetőséget, hiszen a regresszív stádiumban lévő v. sz. krízishelyzetben valószínűleg nem tud eredeti személyiségének megfelelő reakció-, ill. válaszformákat találni, és döntései (főként ha ún. véleményformáló személyekről van szó) komolyabb, inadekvát válaszreakciókra sarkallhatják a szűkebb környezet tagjait is.

2.3.5. AZ ORVOSI VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

2.3.5.1. VÉRNYOMÁS

D. v. sz.

Frusztráció előtt: 125,7/79,1 Hgmm

Frusztráció után: 134,9/83,1 Hgmm

Különbség: + 9,23/+ 4,0 Hgmm

É. v. sz.

Frusztráció előtt: 129,5/80,5 Hgmm

Frusztráció után: 137,6/ 82,7 Hgmm

Különbség: + 8,1/+ 2,2 Hgmm

2.3.5.2. PULZUSVIZSGÁLAT

D. v. sz.

Frusztráció előtt: 72/perc

Frusztráció után: 77/perc

Különbség: +5/perc

É. v. sz.

Frusztráció előtt: 74/perc

Frusztráció után: 81/perc

Különbség: +7/perc

2.3.5.3. METAKOMMUNIKÁCIÓ, REGRESSZÍV TÜNETEK

A feltáró beszélgetés során és az orvosi vizsgálat közben a következő metakommunikációs tünetekre összpontosítottunk: a beszéd frekvenciájának szignifikáns változásai (hadarás – nagyon lassú beszéd, ill. dadogás), a vokális változások, a mimika jelentős változásai, komoly periférikus elváltozások (ún. testbeszéd: testtartás – zártság, elutasítás, hostilitásra utaló jegyek, nyugtalanság, a gesztikuláció komolyabb változásai, az arc játéka – mimikai változások), metabolikus változásokra utaló jegyek (izzadás, arcpír, sápadtság). (E jeleket nem foglaltuk szisztematikus kategóriákba, csupán jegyeztük és számoltuk őket.)

A regresszív tüneteket szintén jegyeztük (perszeverációk, sztereotípiák, körömrágás, ujjszopás stb.) anélkül, hogy külön kategóriát állítottunk volna fel. Külön feljegyeztük a v. sz. hangulatát is a vizsgálat során. Minden egyes tünetegyüttest két alkalommal jegyeztünk, mégpedig frusztráció előtt és után.

Amint az az ezzel kapcsolatos táblázatból kitűnik, túlsúlyban voltak a feszültséget, szorongást, zártságot jellemző tünetek.

A d. v. sz.-nél elsősorban a hadarás (logorrhoea), a zártságra utaló jegyek, az izzadás, az arcpír, a sápadtság, a periférikus nyugtalanságra utaló jegyek domináltak már nyugalmi állapotban is, és számuk a frusztráció után szignifikánsan emelkedett. A hangulat értékelése során a jónak

nevezett hangulat a frusztráció hatására jelentősen csökkent (-8), nőtt viszont a szorongásos hangulat (+8) és a nyugtalanság (+4). Ennél a csoportnál 2 v. sz.-nél találtunk regresszív tünetet frusztráció előtt. E tünetek száma frusztráció után 16-ra emelkedett (+14).

Mindebből arra következtethetünk, hogy a déli csoport tagjai jelentős intrapszichés feszültséggel láttak neki a feladatnak, és tenziójuk (feszültségük) a frusztráció hatására szignifikánsan növekedett. Különösen érdekes ez a jelenség annak tükrében, hogy azon v. sz.-ek, akiknél e tüneteket feljegyeztük, verbálisan palástolni akarták belső feszültségüket, és arról beszéltek, hogy a vizsgálat, ill. a frusztráció semmi újat nem jelentett nekik, és nem vette komolyan igénybe őket.

Az é. v. sz.-ek csoportjánál ugyancsak komoly alapfeszültséget találtunk. Itt viszont a szorongás helyett a nyugtalanság volt a fő jellemző, és 3 esetben hostile (ellenséges) magatartást is feljegyeztünk. (E három eset közül egy v. sz. nem is volt hajlandó végigcsinálni a felmérést.) Zártsgot olyan mértékben találtunk, mint a déli csoportnál. A legérdekesebb tapasztalat mégis az volt, hogy frusztráció hatására az é. v. sz.-eknél nem következett be jelentősebb változás, elmozdulás a jelzett tünetek intenzitását és mennyiségét illetően.

Tehát az északi csoport tagjai a déli csoport tagjaihoz hasonlóan viszonylag magas intrapszichés feszültséggel láttak neki a felmérésnek, ám ez a tenzió a frusztráció hatására nem vagy alig növekedett.

Mivel a frusztrációs szakasz az orvosi felmérés során zajlott le, természetes volt, hogy a frusztráción átesett v. sz.-t a megismételt vérnyomás- és pulzusmérés előtt, illetve közben arról faggattuk, hogyan hatott rájuk a negyvenperces frusztráció.

A válaszok természetesen rendkívül szerteágazóak voltak: volt olyan v. sz., aki csak legyintett, mondván, naponta átéli ezeket a dolgokat, hiszen polgármesterként, orvosként stb. az a munkája, hogy ilyen cikkeket olvasson, illetve ilyen problémákat oldjon meg. Ám még ezeknél a személyeknél is több esetben pulzus- vagy/és vérnyomás-emelkedést tapasztaltunk, ill. változtak a nem verbális közlési formái, esetleg regresszív tüneteket vettünk észre.

Nagyon sok v. sz. szinte „kiborult” a frusztráció hatására. Leggyakoribb szófordulatuk az volt, hogy ezek (mármint az újságok, újságírók, politiku-

	Metakommunikáció			Hangulat			Regresszív tünet		
	FE	FU	Vált.	FE	FU	Vált.	FE	FU	Vált.
A	Log 1 Zárt. 2 Izz. 3 Perif. 1	Log 2 Z. 6 Izz 5 Perif 4	+1 +4 + 2 + 3	Jó 5 Sz 4 Ny. 3	Jó 1 Sz 6 Ny 6	-1 + 2 + 3	0	5	+5
B	Log 0 Zárt. 1 Fl. 0 Sáp. 0	Log 1 Z. 3 Fl 1 Sáp 1	+ 1 + 2 + 1 + 1	Jó 5 Sz 1 Ny 1	Jó 5 Sz 3 Ny 1	0 + 2 0	1	2	+ 1
C	Balb. 0 Host. 1 Zárt. 2 Izz. 0	Balb. 1 Host 1 Zárt. 5 Izz. 1	+ 1 0 + 3 + 1	Jó 4 Sz. 4	Jó 1 Sz. 7	- 4 + 3	0	4	+ 4
D	Log 1 Zárt. 3 Izz. 1 Fl. 0 Perif 1	Log 1 Zárt. 5 Izz. 1 Fl. 1 Perif 3	0 + 2 0 + 1 + 2	Jó 3 Sz. 2 Ny. 2	Jó 2 Sz. 3 Ny. 3	- 1 + 1 + 1	1	5	+ 4
Össz.	Log 2 Zárt 8 Izz 4 Perif 2 Fl. 0 Sáp 0	Log 4 Zárt 19 Izz 7 Perif 7 Fl 2 Sáp 1	+ 2 + 11 + 3 + 5 + 2 + 1	Jó 17 Sz 11 Ny 6	Jó 9 Sz 19 Ny 10	- 8 + 8 + 4	2	16	+ 14

FE – frusztráció előtt, FU – frusztráció után, Vált. – változás, Log. – logorrhorea (hadarás), Zárt. – zártság, Izz. – izzadás, perif. – perifériás tünet, Fl. – flush (arcpiír), Sáp. – sápadtság, Balb. – balbuties (dadogás), Host. – hostilis (ellenséges), Sz – szorongó, Ny – nyugtalan

sok) állandóan hazudoznak és lázítanak. „Nyilvánvaló hazugságok, kérem” – volt a legtöbbször elhangzott reakció mind a déli, mind az északi oldalon.

Arra a kérdésre, hogy: „Mi bosszantotta fel leginkább Önt az elmúlt negyven perc alatt?”, általában az volt a válasz, hogy az újságírók félrebeszélése. A v. sz.-ek jelentős része megengedhetőnek tartotta, hogy a politikus nem mond igazat, mondván: „Neki az a szakmája, hogy csűrje-csavarja az igazságot.” De ha egy újságíró tette ezt egy kommentárjában, arra a v. sz.-ek sokkal érzékenyebben reagáltak, mondván: az újságírónak mindig az igazat kellene írnia.

Ugyancsak viharos reakciók kísérték azokat a megnyilvánulásokat, melyek konkrét történelmi eseményekkel kapcsolatban íródtak le. Ha a v. sz. ilyen esetben tévedést vélt felfedezni, akkor haragosan vágta oda, hogy ezek a politikusok (újságírók) legalább a történelmet tisztességesen megtanulhatták volna az iskolában.

Amikor a frusztrációs szakasz során asszisztensnőnk felolvasta a v. sz.-nek a szociológus havi jelentését Szlovákia állapotáról, a jelentés szinte egyetlen v. sz.-nél sem váltott ki dühöt vagy ellenséges magatartást, sőt úgy nyilatkoztak, hogy a felolvasott anyag komoly elemzést tartalmazott, mellyel talán vitába lehet szállni, de figyelmen kívül hagyni nem szabad. Több esetben (elsősorban a d. v. sz.-ek) feltették azt a kérdést, hogy ezt az elemzést felolvassuk-e az északi településeken, mivel ez az anyag a valós helyzetet tükrözi.

2.4. A PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATOK EREDMÉNYEI

2.4.1. A RORSCHACH- TESZT EREDMÉNYEI

A Rorschach-tesztet 15 véleményformáló személlyel (polgármesterrel, pappal, orvossal, pedagógussal, újságíróval stb.) végeztük el a déli oldalon, településenként 4-4 személlyel, majd 15 véleményformáló személlyel az északi oldalon (1-1 személy elzárkózott a teszt felvétele elől). Így 30 teszt eredményét tudtuk összevetni a 10 részeredmény alapján.

A Rorschach-tesztben négy nagyon fontos részeredmény van, melyek a személyiség szempontjából irányadók, míg a többi részeredményt ezekhez viszonyítva értelmezzük. Ezek a fontos részeredmények a felfogó típus, az élménytípus, az indulati típus és az F mutatók.

A teszt eredményeit Bohm, Mérei, Ričan jelölési, számítási és értelmezési rendszere alapján végeztük el, amely Szlovákiában standardizálva van, és a pszichológiában és a pszichiátriában használatos.

2.4.1.1. A FELFOGÓ TÍPUS (FT)

A felfogó típus a személyiségről ad globális vázlatot. Elsősorban az életvezetés szabályosságáról vagy szabálytalanságáról, a viselkedés energetikai regulációjáról, az alkalmazkodóképességnek olyan aspektusairól tudósít, mint a gátlás, a fékezettség, a valóságfunkció, az elaboráció, s nem utolsósorban az intellektuális színvonal, ezen belül pedig a problémamegoldás értelmi szintje.

Az északi és a déli csoport szembetűnő különbsége a felfogó típusokban elsősorban a viselkedés dinamizmusában, energetizáló regulációjában mutatkozik meg az északi oldal javára (gyakoribb zw-k). Ez azt jelenti, hogy a déli oldal 4 közösségének 4 véleményformáló személye kevésbé dinamikus közelíti meg a problémákat, sőt globalizálással az absztrakciókhoz hasonló műveletet végez, az egésznek a kedvéért lemond a részekről (sok G, G, kompenzáló jel viszont kevés), könnyen eltekint a részletekhez inkább tapadó élménymaradványoktól, és ezzel bizonyos fokig indulattalanít. Ezzel szemben a négy északi közösségben, de különösen a „d”-ben fokozott akarati mozgósítással, ambiciózus, aktív, lendületes véleményformáló személyekkel találkozunk. Bár igaz, hogy ezek 20%-ánál ezt a lendületes dinamizmust nem fékezi semmi (DG konf. jelenléte), sőt alkalmazkodásukban labilisak, és bizonyos helyzetekben talán megbízhatatlanoknak tűnnek. A másik szembetűnő eredmény a felfogó típusnál, hogy egyes közösségekben a négy véleményformáló személy globálisan meglepően hasonló konstellációjú eredményeket produkált.

2.4.1.2. AZ F MUTATÓK

A valóban intelligens és a hatékonyan gondolkodó ember a feladatmegoldásai során nemcsak a szoros értelemben vett értelmi funkciókat mozgósítja, hanem érzelmi úton is halad, szubjektíven kapcsol, kidolgozott szokásokra támaszkodik, az attitűd rendszerének megfelelően cselekszik stb. Ha egy Rorschach-tesztben minden válasz F+, akkor ez azt jelenti, hogy a mentális kontroll igen nagy erővel működik, és csak ez működik. Így a gondolkodás kiszikkad, a személy látóköre szűkebb, az érzelmi motiváció csak távoli áttételekben érvényesülhet. Ennek az az előnye, hogy a gondolkodás tárgyilagosabb lesz, hátránya viszont, hogy nem táplálja az az ötletesség és eredetiség, melyet az indulatvezérlésű gondolatszöveg hoz létre.

Két mutató áll a rendelkezésünkre. Az F+1% a szoros értelemben vett mentális kontrollt jelzi, vagyis az értelmi szabályozás hatékonyságát olyan helyzetekben, amelyekben az érzelmi és hangulati elemek csak periferikusan vannak jelen. Az F+2% szintén a mentális fékrendszer hatékonyságát mutatja, de olyan helyzetekben, amelyekben az érzelmi, hangulati feszültségek közvetlenül belejátszanak a felszólításba, az ingeregyüttesbe. Az F+1% arról tájékoztat, hogyan működik a racionális szabályozórendszer szubjektív mozzanatok nélkül, az F+2% pedig arról, hogyan érvényesül ez a szabályozás az indulatokkal, félelmekkel, fantáziákkal szemben.

A déli oldal véleményformáló személyei F+1% mutatóinak 53%-a a 80–90-es tartományba esik (lásd a táblázatokat), ami azt jelenti, hogy náluk a mentális fék az optimumon működik. Ez az optimum azt jelenti, hogy a személy különféle helyzetekben képes hatékony értelmi megoldásra anélkül, hogy képzetáramlása érzelmileg kiszikkadna. 47%-uknál ez az érték a 90–100-as tartományba esik, ami azt jelenti, hogy a kontroll túlzottan erős, és az értelmi működést a rigiditás jellemzi. Minél közelebb van a mutató a 100-hoz, annál inkább utal a lelki élet sivárságára, a kényszeres tünetekre.

Az északi oldalnál viszont az 53%-nál optimálisan működő mentális fék mellett 40%-nál laza mentális fékrendszerrel találkoztunk. Ez azt jelenti, hogy a fantázia a tárgyi tartalmak rovására egyre nagyobb teret kap

a tudatban. A gondolati fegyelmezetség, a túlfűtött fantázia a hiszteroid személyekre jellemző. A 40 százalék 26%-a a 60–70-es tartományba esik, ami azt jelenti, hogy az értelmi eszközökkel való szabályozás rosszul működik, inadekvát megoldások jönnek létre, és a hisztériás típusú fegyelmezetlenség jellemzi ezeket a személyeket. 7%-nál találkozunk túlzottan erős mentális kontrollal, ami a mentális működés rigiditására utal.

A déli oldal esetében az F+1% és az F+2% eredményei 60%-ban nagyjából egyformák, ami azt jelenti, hogy a mentális kontroll félelmi, induktív vagy vágy jellegű felszólítások esetében is ugyanolyan színvonalon működik, mint amikor a gondolkodást semmiféle irracionális mozzanat nem billenti ki. 20%-ban az eltérés az F+1% javára történik (4 vagy több százalékkal), ami azt jelenti, hogy a gondolkodás indulattalan helyzetben hatékonyabb, az érzelem, a hangulat rontja az értelmi színvonalat, tehát érzelmi feszültség esetén a vizsgált személyeknek romlik a teljesítményük.

A déli csoport 20%-ánál az F+2% javára történik az eltérés (4 vagy több százalékkal), ami azt mutatja, hogy a gondolkodás érzelmi feszültség mellett jobban működik. Ez a jegy az óvodásoknál a leggyakoribb, mivel pozitív érzelmi motiváció esetén a gyerekek „okosabbak”. Az F+2% nagyobb száma érzelmileg „melegen tartott” értelmet jelez.

Az északi csoportnál 47%-ban nagyjából egyformák az F+1% és az F+2% mutatói, ami azt jelenti, hogy a mentális kontrollra nem hatnak az érzelmi befolyásolások, és a gondolkodást az irracionális elemek általában nem befolyásolják. De ami a megdöbbentő eredmény az északi csoportnál, az a 46%-os F+2% javára történő eltérés. Ebben az esetben a gondolkodás az érzelmi feszültség mellett működik jobban, tehát a pozitív érzelmi odafordulás talán „okosabbá” teszi ezeket a véleményformáló személyeket. 7%-ban az F+1% javára van eltérés, ami azt jelenti, hogy érzelemmentes helyzetben a gondolkodás jobban működik. Az F mutatók értelmezése alapján elmondhatjuk, hogy az A és C település négy-négy véleményformáló (vezető) személyiségére többnyire a rigid értelmi működés, a túlzottan erős kontroll a jellemző, míg a d település négy véleményformáló személyére inkább a gondolati fegyelmezetlenség, a túlfűtött fantázia, a rosszul működő értelmi szabályozás, az inadekvát me-

goldások a jellemzőek. Váratlan helyzetekben (természeti katasztrófa, etnikai villongások stb.) az A, C, d közösség véleményformáló személyei az F mutatók alapján valószínűleg nem lennének képesek hatékonyan megszervezni a mentést és megvédeni a települést.

2.4.1.3. AZ ÉLMÉNYTÍPUS (ÉT)

A Rorschach-teszt élménytípus mutatói azt tükrözik, hogy az adott személy hogyan reagál az élményeire, benyomásaira, hogyan dolgozza fel és értékesíti tapasztalatait, hogy cselekvései motivációjában inkább a feldolgozott tapasztalatok belső mérlegelése érvényesül-e, avagy a külvilág csábításainak enged. Ez a mutató az én és a külvilág viszonyát tükrözi, és főként azt, ahogyan ezt a viszonyt a személy feldolgozza.

Rorschach abból a felismerésből indul ki, hogy a táblákra adott mozgásválaszok a befelé fordulásnak, az introverciónak, a színvadászok viszont a világ felé fordulásnak, az extroverciónak a jelei. Az introverzió és az extroverzió fogalma a jungi pszichológiából ered. Jungnak egy anekdotikusan megírt hasonlata jól szemlélteti az extrovertált és az introvertált típust. Két ifjú (extrovertált és introvertált) kirándul. Útjuk során egy szép kastélyhoz érnek. Az introvertált aggódik, hátha tilos a belépés. Az extrovertált viszont képzeletében már látja a jóindulatú öreg portást, a szívélyes várurat, és talán még egy romantikus kaland lehetősége is felvillan agyában. Bemennek. Kiderül, hogy a kastélynak csak egy szárnya épült fel, melyben jelenleg egy régi kéziratokat bemutató kiállítás van. Az introvertált el van ragadtatva, elmélyed a kiállított anyagban, elbeszélget a felügyelő muzeológussal, egyre jobban érzi magát. Az extrovertált viszont egyre jobban unja magát, nincs várúr, nincs kaland, ráadásul a kéziratgyűjtemény könyvtára kellemetlen vizsgákra emlékezteti. A tárgy (a kastély és benne a gyűjtemény) egyre érdekesebb az introvertált számára, és egyre unalmasabb az extrovertáltnak, akit már bosszant a másik „önzése”.

Az extrovertáltat tehát vonzzák a külső ingerek, könnyen csábítható, és így hűtlen, mert amint átcsábul egy másik helyzetbe, máris új ingerek érik, amelyek tovább csábítják. Minden csábítás csalódás is, mert képz-

lete kiszínezte, a valóságosnál százszor vonzóbbnak mutatta az új helyzetet. Az extrovertált ember viselkedését a következőképpen jellemzi Jung: nagy fantáziájú, könnyen csábuló, gyakran csalódó, könnyen viaszalódó.

Az introvertált az új helyzetekhez nehezen alkalmazkodó, aggályoskodó, de a kialakult feltételekhez kötődő típus. Nehezen teremt kapcsolatot, de kötődései stabilak. Az introvertált kevésbé függ a külső ingerektől, így figyelme inkább irányul önmagára, mint a külvilágra. Önismerete jobb, elaborációs készsége differenciáltabb. Hajlik az elvont spekulációkra, az egyetemes érvényű megállapításokra.

Az introverzió és az extroverzió a lelki élet különféle területein más és más megnyilvánulásokhoz vezet, melyet az alábbi táblázat jól szemléltet:

	introverzió	extroverzió
értelem	inkább alkotó inkább egyéni	inkább reproductív inkább sztereotip
érzelem	inkább stabil	inkább labilis
életmód	inkább befelé él	inkább kifelé él
kötődés	intenzív	extenzív
valóságfunkció	kevésbé alkalmazkodó	jobban alkalmazkodó
szuggesztibilitás	kicsi	erős függés
motorika	kimért	nyugtalan
kézügyesség	ügyetlen	ügyes
erkölcsi vezérlés	etikai	környezeti szabályok által vezérelt

Mi a nyolc település véleményformáló személyeinél arra voltunk kíváncsiak, hogy a Rorschach-teszt élménytípus-mutatói inkább az introverzív, avagy az extroverzív típus gyakoriságát mutatják-e ki az északi és déli övezetben.

A négy déli településen 53%-ban találtunk extrovertált élménytípusú véleményformáló személyt. Jelen esetben az extroverziót nagyon tágan

értelmezzük, és nem a klinikai gyakorlatban használatos élménytípusoknak megfelelő lebontásban. 27%-ban találtunk ambiekvális élménytípust, melybe a beszabályozott, fékezett személyiségű emberek tartoznak. Indulataikat tartósan tudják szabályozni, munkájukat pedig kiválóan szervezik meg. 20%-ban találtunk introvertált élménytípusú személyt. Az extrovertált és az introvertált élménytípusra érvényesnek tartjuk a Jung és Rorschach által megfogalmazott és korábban leírt tulajdonságokat.

Az északi településeken az extrovertált élménytípus a véleményformáló személyek esetében még hangsúlyosabban (80%-ban) fordult elő, mint a déli települések esetében. Introvertált típus nem volt, és a fennmaradó 20%-ban a többi élménytípusra vonatkozóan nagy volt a szóródás, így azokat nem érdemes külön elemezni.

A véleményformáló személyek élménytípusa szempontjából valószínűleg akkor működne egy közösség kiegyensúlyozottan, ha 3-4 extrovertált mellett volna egy introvertált típus, mint pl. D-ben.

2.4.1.4. A MÁSODLAGOS FORMULA (MF)

Nem olyan általánosan elterjedt mutató, mint az élménytípus. A másodlagos formula a másodlagos introverzív és extroverzív mozzanatok viszonyát fejezi ki. A kifelé fordulás ebben úgy jelentkezik, mint a viszonyulás, a befelé fordulás pedig úgy, mint az önismeret igénye. A másodlagos megnyilvánulásaink a visszafojtott, a gátlások által elhárított törekvések, a nyers, kidolgozatlan indítékok, amelyek nem érvényesülnek adekvát viselkedésben, inkább az élményapparátus hangulati elemei. A nyers, a nem érvényesült vágyak irányainak az összefüggését a következő szempontok alapján értelmezzük:

1. Megtudhatjuk az élménytípusban kifejezett személyiségorientáció mélységét és hitelességét. Az élménytípus és a másodlagos formula egybevághása hitelesíti, különbözősége pedig gyengíti az élménytípusban kifejezett tendenciát. Az élménytípus a személy viszonyulási képlete, a másodlagos formula pedig a személy vágyképlete.

2. Próbálunk támpontot kapni a mentális éberségre, közvetett úton az aktivációs szintre.

Mind az északi, mind a déli oldalnál 33%-ban találtunk fordított másodlagos formulát az élménytípushoz viszonyítva, ami azt jelenti, hogy a viselkedés és a vágyak diszharmóniában vannak, és fokozott szorongásra mutatnak. Ebben az esetben nem a viselkedésbe ágyazott igények és törekvések sodorják a személyt a konfliktusos cselekvések felé, hanem az aktuális helyzet vélt érdekei, amit nem érez magáénak. 67%-ban viszont mindkét csoport élménytípusa és másodlagos formulája tendenciájában megegyezik egymással, ami azt mutatja, hogy az élménytípusban fentebb felvázolt tulajdonságok érvényesek, sőt hangsúlyosabb formában jelentkezhetnek a kapott eredményektől függően.

Az északi oldal extrovertált típusai (80%) 58%-ának, míg a déli oldal extrovertált típusai (53%) 87%-ának van színhangsúlyú másodlagos formulája, amely szerint a viselkedésükbe fokozottan belejátszanak az érzelmek, a hangulatok. Elképzelhető tehát, hogy ezek a véleményformáló személyek komoly helyzetben (természeti katasztrófa, etnikai villongások stb.) az érzelmeik túlzott befolyásolása által fognak dönteni, nem pedig az objektív helyzetnek megfelelően. Ez a típusú személy szorongását gyakran teátrálisan vezeti le.

Az északi oldal extrovertált típusai (80%) 30%-ának van mozgáshangsúlyú másodlagos formulája, ami a korábban említett konstelláció ellentéte, és ide tartoznak a hangsúlyozottan szabálytalan életvezetésű emberek, akik hajlanak a kalandra, a kockáztatásra, de – mint ahogy Mérei Ferenc írja – „nem ölelik meg a forró kályhát”.

2.4.1.5. AZ INDULATI TÍPUS (IT)

Az indulati típus az agresszív feszültségnek és az azt kísérő szorongásnak az összefüggését mutatja. Ezt a mutatót Mérei Ferenc vezette be, és mi is az ő feldolgozása alapján értelmezzük.

Az indulati típussal a viselkedést meghatározó indulati feszültség fokát és színezetét elemezzük. Mérei szerint a jelenség általános lélektani dinamikai modellje a következő: a frusztráció gyakran agressziót vált ki, az agressziós feszültséget pedig általában projekcióval hártjuk el. A világ a rávetített indulatok miatt félelmetesnek tűnik számunkra. Az ijesz-

tő környezetet újabb frusztrációként éljük át, s ez fokozza az agresszív feszültséget, így újabb anyaggal táplálja a kivetítést és ezzel a félelmet is. Kialakul egy rossz körforgás, ahogyan azt Freud leírta: egyre több az agresszió, egyre erősebb a félelem. A folyamatba belejátszik az is, hogy a kivetített agressziót mint szigorú, büntető külvilágot azonosításos mechanizmussal legalább részben a magunkévá tesszük. A befelé vetített agresszió büntudatként jelentkezik, s ezzel is fokozza a szorongást.

Mérei az agressziót kiváltó szorongás és a szorongást termelő agresszió gondolatát a motiváció pszichoanalitikus modelljéből merítette. Az elemek összefüggése és az indulati típus értelmezése elsősorban Szondi „paroxizmális tengelyének” az elgondolása alapján jött létre. Az indulati típus értelmezése során a tesztben a kifejezetten energetikai elemek és a szorongásos elemek egymást ellensúlyozzák. A szorongásos elem fékezi, akadályozza és – mint a büntudat közvetlen vagy áttételes megélése – korlátozza is az agressziót. Ez viszont – mint energetikai hajtóerő – a cselekvés felé tereli a viselkedést, és a gesztusokban és aktusokban való megnyilvánulások révén csökkenti a szorongást. Az egyik oldalon a telített, a másik oldalon pedig az üres, indulati típus jelez ellensúly nélküli feszültséget, azaz veszélyt.

Mérei az indulati típus értelmezése során a másik fontos szempontnak a mennyiségi szintet tartja. Magas számok nagy indulati feszültséget, alacsony számok laza, kis feszültségű indulati életet jeleznek. Ebben az értelemben a személyiség színvonalára is utalnak: a differenciált, kidolgozott készségekkel, gazdag érdeklődési körrel rendelkezők az indulati típus mindkét oldalán viszonylag sok választ adnak, a sekélyes személyiségek viszont mindkét oldalon keveset.

Az első nagy szembevetendő különbség az indulati típus értelmezése során az északi és a déli oldal között a dinamikában található. Az északi oldalon jelentős, már-már magas az indulati töltés, de az agresszív indítékokat – globálisan elemezve – a szorongásos elemek ellensúlyozzák (IT átlag = 4,06:4,3). Tehát az északi oldalról elmondhatjuk, hogy nagy energetikai hajtóerővel rendelkezik, amely a cselekvésben, a tenni akarásban nyilvánul meg. Ezzel szemben a déli oldal jóval kisebb hajtóerővel, kevesebb dinamikával rendelkezik (IT átlag = 1,33:2,13). Ez utóbbinál az indulati töltéshez viszonyítva túlzott szorongással találko-

zunk, és a cselekvés gyakran szorongásos háttérrel megy végbe. A viselkedést a bizonytalanság, a körülményesség, az állandó kételkedés jellemzi. Ha klinikai kórképben gondolkodunk, akkor ez az eredmény a neurotikus csoportokra jellemző.

Ha a déli oldal indulati típusát lebontva elemezzük, akkor 53%-nál a szorongásos elemeket találjuk túlsúlyban, ami az indulati kötődéshez viszonyítva túlzott szorongást jelent. 20%-nál erőteljes cselekvéssel találkozunk, ahol nincsenek fékek, és nyílt, agresszív viselkedési formák várhatók. 20%-ra a sekélyes indulati élet, az alacsony érzelmi kötődések, az erkölcsi problémák iránti érzéketlenség a jellemző. Az életvezetést többnyire az érdekmozzanatok jellemzik. 7%-ra jellemző a nagy indulati töltés, de megtalálható a megfelelő ellensúly is, és a viselkedést egy alkotó dinamika jellemzi.

Az északi oldal esetében az indulati típusok részletes elemzéséből kiderül, hogy 20%-ban találunk túlzott szorongásosságot, 24%-ban szinte fékek nélküli, veszélyes, agresszív indulati típust. 7%-ra jellemző a sivár, sekélyes indulati élet, érdekmozzanatokkal körülvéve. 46%-ban találunk nagy indulati töltést, dinamikus, erőteljes viselkedést, megfelelő kontrollal a háttérben. Ezek a típusok érzékenyek a morális problémákra, érdeklődnek a közösségi problémák iránt, és szívesen oldják meg azokat.

Az indulati típus eredményei a déli oldal szorongásosságát, bizonytalanságát, s vele szemben az északi oldal erőteljes, lendületes dinamizmusát dokumentálják.

2.4.1.6. AZ „EMBER”-VÁLASZOK SZÁZALÉKOS ÖSSZEHASONLÍTÁSA (M%)

Ha a teszt képeire adott válaszok gyakran utalnak az emberekre, az az emberi dolgok iránti érdeklődést, a humánus és szociális beállítottságot jelenti. De jelenti a belső szabadságnak, az önismeretnek az igényét is. A felnőtt lakosság körében az M százalék 15%, az ettől lefelé való eltérés az emberi dolgok iránti érdektelenséget, a felfelé való elmozdulás pedig az emberi történésekkel való törődést jelenti. Mivel véleményformáló (vezető) személyekkel végeztük a felmérést mind az északi, mind a déli oldalon, joggal számoltunk átlagon felüli (15%) eredménnyel. Az északi oldalon ez az átlag 15,15%, a déli oldalon 23,33% lett. Ez azt jelenti, hogy a déli oldal vé-

leményformáló személyei fogékonyabbak, érzékenyebbek az emberi problémák és dolgok iránt, mint az északi oldalon lévők. Egyéni lebontásban az északi oldal 53%-ának van alacsonyabb M százalék értéke az átlagos populáció értékénél, míg a déli oldalon ez az érték 26%.

2.4.1.7. AZ „ÁLLAT”-VÁLASZOK SZÁZALÉKOS ÖSSZEHASONLÍTÁSA (T%)

A Rorschach-tesztben a leggyakoribb tartalmi kör a T-válaszok tartalmi köre, mivel ezek a legkönnyebb válaszok: az állat-válaszok gyakorisága a felnőttek jegyzőkönyvében átlagosan 35–45 százalék között van. A T%-ot a konvenciók tudatos betartására való törekvésként értelmezzük.

A T%-ot illetően az északi és a déli rész között nincs nagy eltérés. Az északi rész átlaga 43,33%, a déli részé pedig 42,44%, ami azt jelenti, hogy mindkét átlag az optimális értékek kategóriájába tartozik, tehát tudatosan törekednek a viselkedési konvenciók betartására, bár egyéni lebontásban a déli és az északi oldalon is van egy-két szélsőség: mind a laza, mind pedig a túlzottan beszabályozott viselkedés előfordul, de ezt külön nem akartuk értékelni a kis szóródás miatt.

2.4.1.8. A REALITÁSINDEX (RI)

A realitásindex a Rorschach-tesztben a valósághoz való adekvát viszonynak, a realitásérzéknek a mutatója. Az indexben elérhető maximális pontszám 18,5; a 8 és a 8 pont fölötti értékek a megfelelő realitásérzékot jelentik. Az 5 és a 7,5 pont közötti értékek a valószínű megfelelő realitásérzékot tükrözik, és a véletlen folytán mind az északi, mind pedig a déli oldal átlagértékei ebbe a kategóriába esnek: 5,33 ponttal az északi és 5,30 ponttal a déli oldal. Mivel mind az északi, mind pedig a déli oldalon a többnyire felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező véleményformáló személyekkel készítettük el a tesztet, az általunk megállapított eredményeknél magasabb realitásérzékre számítottunk. Igaz, hogy ezek az értékek a valószínű megfelelő realitás kategóriába tartoznak, ám közel az alsó határához, s ez némi kételkedésre ad okot a valóságos helyzetek megítélésével kapcsolatban, különösen C-ben, ahol a négy véleményformáló személy közül háromnak ez az

értéke 5 alatt van, és a c-ben, ahol kettőnek van ez az értéke 5 alatt, amely már a valóságfunkciók valószínűen kóros romlását jelenti. Ezek a személyek tehát feltételezhetően konfliktusok esetén nem képesek a valóságnak megfelelően értékelné a helyzeteket.

2.4.1.9. A SZÍNES INDEX (SZI)

A pszichológiai felmérések már nagyon régen igazolták, hogy a színek összefüggnek az indulatokkal, az érzelmi töltéssel. A színes index a színes táblákra adott válaszok (8., 9., 10. tábla) arányát fejezi ki az összes táblához viszonyítva. Bizonyos mértékig információkat ad az érzelmi-indulati életről. Az átlagos populáció esetében a színes index 30%. Az északi oldal átlaga 32,96%, s ez a széles populáció átlagánál magasabb, és magasabb érzelmi-indulati töltésre enged következtetni, mint a déli oldal esetében, ahol ez az átlag csak 28,06%. A déli oldal véleményformáló személyeinek érzelmi-indulati élete tehát sekélyesebb, mint az átlagos populációé. Különösen jellemző ez D-re, ahol mind a négy véleményformáló személynek a színesindex-mutatói jóval 30% alatt vannak, ami egy közösség vezető személyei esetében nem a legszerencsésebb mutató.

2.4.1.10. A REAKCIÓIDŐ (Ri)

A Rorschach-teszt időtartama alatt mérjük az időt az első tábla felmutatásától egészen addig, amíg a tizedik táblát a vizsgált személy le nem teszi. Ha ezt a percekben mért időt elosztjuk a válaszok számával, megkapjuk a reakcióidőt, vagyis azt az időt, amit egy válasz átlagosan igénybe vesz.

Az északi és a déli oldal reakcióidő között nincs nagy eltérés. Az északi oldal egy válaszra adott átlagos reakcióideje 0,64 perc, míg a déli oldalé 0,56 perc. Mindkét érték a Rorschach-jegyzőkönyvek normál övezetébe tartozik, és általában az egy percnyi, ill. az ennél hosszabb reakcióidőt értékeljük részletesebben a többi mutatóval együtt összehasonlítva.

Esetünkben a déli rész átlagos reakcióideje valamivel gyorsabb, mint az északi részé, de mivel nincs közöttük számottevő különbség, ezt külön nem értelmezzük.

2.4.1.11. A RORSCHACH-TESTZT EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

Az északi oldal véleményformáló személyei Rorschach-tesztjének eredményei:

a) aktív, ambiciózus, energiával teli, lendületes személyek – 20%-ban ezt a lendületességet nem fékezi semmi (FT);

b) optimálisan működő mentális fékek 53%-ban – laza fékrendszer a vizsgált északi oldal személyeinél 40%-ban (a fantázia nagyobb teret kap a tárgyi tartalmak rovására, F+1%);

c) a gondolkodás érzelmi feszültség mellett jobban működik a vizsgált személyek 46%-ánál (F+2%);

d) a véleményformáló személyek 80%-ban extrovertáltak (ÉT);

e) 67%-nál az élménytípus és a másodlagos formula tendenciában megegyezik, ami azt jelenti, hogy a megállapított tulajdonságok hangsúlyozott formában vannak jelen (ÉT, MF);

f) a viselkedés és a vágyak diszharmóniában vannak 33%-ban (ÉT, MF);

g) nagy energetikai hajtóerő, amely a cselekvésben, a tenni akarásban nyilvánul meg a megfelelő fékekkel 46%-ban; 27%-ban pedig ugyanilyen nagy hajtóerőt találunk fékrendszer nélkül (IT);

h) az emberi dolgok iránti közömbösség, szociális érdektelenség a véleményformáló személyek 53%-ánál (M%);

i) viszonylag alacsony realitásérzék, 5,33 pont (RI);

j) az átlagnál magasabb érzelmi megnyilvánulások (SZI).

Az északi oldal véleményformáló személyeivel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy nagyon aktív, lendületes, energiával teli személyek, akiknek ez a lendületessége nem mindig oldódik optimálisan, mivel laza mentális és viselkedési fékrendszerrel rendelkeznek. Több a fantázia, mint a tárgyilagosság, és ha érzelmileg jutalmazza őket, akkor a gondolkodásuk is hatékonyabb. Tehát az általuk elismert és elfogadott személytől vagy személyektől kapott jutalmazások, dicséretetek, „okosabbá” teszik őket, s ez az óvodáskornak a sajátossága. Nagy százalékban extrovertáltak, mely a jungi terminológiában nagy fantáziájú, könnyen csábuló, gyakran csalódó, könnyen vigasztalódó tulajdonságokat jelent. Vágyaik nem minden esetben tükrözik viselkedésüket, viszonylag alacsony realitásérzékkel

rendelkeznek, és elég nagy százalékban közömbösek az emberi történések iránt.

A déli oldal véleményformáló személyei Rorschach-tesztjének eredményei:

a) kevésbé energikus, indulattalan, kevés dinamikával rendelkező személyek (FT);

b) a mentális fék működésének az optimuma a vizsgált személyek 53%-ára jellemző, 47%-ban viszont erősen kontrollált, rigid értelmi működést találtunk (F+1%);

c) a vizsgált véleményformáló személyek gondolkodását 60%-ban nem befolyásolják az érzelmi-indulati történések, tehát a mentális kontroll egyformán működik, 20%-nál ezek az indulatok rontják az értelmi színvonalat, 20% esetében az érzelmi történések hatására növekszik a gondolkodási képesség (F+1%, F+2%);

d) a véleményformáló személyek 53%-a extrovertált (ÉT);

e) 67%-nál az élménytípus és a másodlagos formula tendenciában megegyezik, ami azt jelenti, hogy a megállapított tulajdonságok hangsúlyozott formában vannak jelen (ÉT, MF);

f) a viselkedés és a vágyak 33%-ban diszharmóniában vannak (ÉT, MF);

g) kevés hajtóerő, kevés dinamika, túlzott szorongás, 53%-ban a cselekvést alacsony indulat és túlzott szorongás jellemzi (IT);

h) törődés az emberi dolgokkal és a szociális értékekkel, jellemző rájuk a humánus beállítódás (M%);

i) viszonylag alacsony realitásérzék, 5,30 pont (RI);

j) az átlagnál alacsonyabb érzelmi megnyilvánulások (SZI).

A déli oldal véleményformáló személyei kevés dinamikával, alacsony indulati hőfokkal rendelkeznek, akikre a túlzott szorongás a jellemző. Viselkedésük túlzottan beszabályozott. Gondolkodásuk az érzelmi-indulati történések hatására, valamint az indulattalan helyzetben is többnyire egyformán működik. Kevesebb százalékban extrovertáltak, mint az északi oldal, és találkoztunk introvertált jegyekkel is, melyek a jungi terminológia szerint nehezen alkalmazkodnak az új helyzetekhez, nehezen teremtenek kapcsolatot, de kötődéseik stabilak, továbbá hajlamosak az elvont gondolkodásra és az egyetemes érvényű megállapításokra.

Bizonyos helyzetekben a vágyak és a viselkedés diszharmóniában vannak egymással, és a realitásérzékük is elég alacsony. Az emberi dolgokkal való törődés és a szociális értékek iránti érzékenység a jellemző rájuk.

A Rorschach-teszt eredményeiről összefoglalóan elmondható, hogy a déli oldal véleményformáló személyei sokkal kisebb lendülettel, kevesebb energia bevetésével közelítenek a mindennapokhoz, mint az északi oldalon. Gondolkodásuk, problémamegoldó képességük az érzelmi befolyásolásra kevésbé reagál, és ilyen helyzetekben is jól működik. Nagy százalékban extrovertáltak, ami azt jelenti, hogy az értelmi képességük inkább reprodukív, az érzelemlágyuk inkább labilis, inkább kifelé élnek, kötődéseik extenzívek, alkalmazkodóak, erős függésben élnek, nyugtalanok, ügyesek és a környezeti szabályok által vezéreltek. Bizonyos százalékban találtunk közöttük introvertált típust is, akik nehezen teremtenek kapcsolatot, nehezebben alkalmazkodnak; rájuk az elvont gondolkodás és a stabil kötődés a jellemző. Kevesebb hajtóerővel és dinamikával rendelkeznek, mint az északi oldal, és ami jelentősen negatív mutató, az a túlzott szorongás. Jellemző rájuk az emberi dolgokkal való törődés és a szociális értékek iránti érzékenység.

Az északi oldalon dinamikus, energiával telített, lendületes véleményformáló személyeket találtunk, akiknél a mentális és viselkedési fókuszok nem mindig működnek jól. A fantáziák, az álmodozások gyakran nagyobb teret kapnak a tudatban, mint a tárgyi tartalmak. Az érzelmek jelenléte sok esetben fontos a gondolkodási teljesítményhez, így az állandó érzelmi motiváció mintegy facilitálja a mentális kontrollt, a gondolkodási folyamatot. (Igény az érzelmi vezetésre és a vezetőtől elvárt és kapott pozitív megerősítések – dicséretetek – facilitálják a gondolkodást.)

Az északi oldalon csaknem egyharmaddal több az extrovertált véleményformáló személyek száma, akiknek a tulajdonságait már leírtuk (introvertált típussal nem találkoztunk). Ami meglepő mutató volt számunkra, az az emberi történések iránti érdektelenség és közömbösség. A nagy dinamika mögött és a viselkedési fékek alacsony mutatói miatt valószínűleg csak az egyéni érdekek játszanak nagyobb szerepet az északi oldal emberi történéseiben. A viszonylag alacsony realitásérzék miatt számunkra úgy tűnik, hogy az egyéni érdekek előtérbe helyezése mások számára nem érzékelhető.

2.4.1.12. A RORSCHACH-TEST TÁBLÁZATAI

1. táblázat: A felfogó típus (FT)

Település személyei		Település személyei	
A1	G – (D) – Dd	a1	<u>G</u> – (D) – <u>zw</u> – Gzw
A2	<u>G</u> – (D)	a2	G – D – (Dd) – zw
A3	<u>G</u>	a3	G – D – (zw) – (DGkomb.)
A4	G – (D) – (Dd)	a4	–
B1	G – D	b1	G – D – (zw)
B2	<u>G</u>	b2	<u>G</u> – <u>zw</u>
B3	G – (D)	b3	G – D – (zw) DGkonf – (Gzw)
B4	–	b4	G – D
C1	G – D	c1	G – (Dd) – zw
C2	<u>G</u>	c2	<u>G</u> – <u>zw</u>
C3	G – (D) – Dd	c3	(G) – D – Do
C4	<u>G</u> – D	c4	G – D
D1	G – D – zw – <u>Do</u>	d1	<u>G</u> – zw – DGkonf. – (Gzw)
D2	G – D – zw	d2	<u>G</u> – (D) – (zw)
D3	G – D – Dd – zw	d3	<u>G</u> – (D) – <u>zw</u> – DGkonf. – Gzw
D4	G – D – zw	d4	G – D – zw – DzwG – DGkomb. – Gkomb.

2. táblázat: A Rorschach-teszt eredményei – déli rész

Település	ÉT	MF	IT	F + 1%	F + 2%	REAL. INDEX	REAKC. IDŐ	SZÍNES INDEX	M%	T%
A1	8:0,5	7:0,5	0:1	82	84	8	0,43	29	41	45
A2	1:1,5	2:3	1:3	90	93	6,5	0,52	28	21	57
A3	1:3	0:1,5	0:1,5	100	100	4,5	0,54	33	8,3	33
A4	1:2	3:0,5	1:0,5	95	94	6,5	0,51	33	11	83
B1	0:2	1:2,5	0:2,5	92	96	6	0,53	31	6	62
B2	2:1,5	1:2,5	0:2,5	93	96	4	0,35	17	5	52
B3	2:3	3:1,5	0:1,5	80	93	6	0,72	23	23	58
B4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
C1	0:1,5	0:4	0:5	100	100	3	0,61	27	45	9
C2	0:1,5	0:0,5	0:0,5	83	86	5	0,54	23	15	46
C3	3:0	0:2	0:2	91	92	4	0,76	23	30	46
C4	1:2,5	0:4	1:4	100	94	4	0,51	25	25	33
D1	1,5:4	1:5,5	3:3	88	81	6	0,81	39	18	36
D2	10:3,5	3:5,5	7:1,5	88	84	4	0,38	35	42	19
D3	1,5:4	1:2,5	4:2,0	82	86	7	0,52	28	25	42
D4	2:3	1:1,5	3:1,5	81	87	5	0,67	27	35	16

3. táblázat: A Rorschach-teszt eredményei – északi rész

Település	ÉT	MF	IT	F + 1%	F + 2%	REAL. INDEX	REAKC. IDŐ	SZÍNES INDEX	M%	T%
a1	5:13	11:7	14:6,5	67	71	5	0,36	48	29	25
a2	3:4	2:2,5	3:2,5	87	91	7	0,48	32	14	42
a3	3:4,5	5:3,5	2:3,5	83	94	5	0,88	31	21	53
a4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
b1	2,5:3,5	6:6	4:4	88	88	6	0,71	22	15	63
b2	2,5:7,5	4:6,5	5:6,5	67	74	3	0,71	24	11	29
b3	3:4	2:2,5	4:2,5	82	83	5	0,41	32,5	28	45
b4	2:5,5	5:7	1:6	81	84	6	0,81	37	8	45
c1	0:6	0:10,5	6:9	83	81	3	0,28	30	4,3	32
c2	0:1,5	1:5	4:5	69	72	4	0,61	17	6	36
c3	2,5:4,5	4:2	2:2	84	88	7	0,43	32	14	39
c4	1:0	3:1	0:1	81	82	6	1,0	14	14	50
d1	1:9	3:6	3:6	64	65	3	0,64	36	12	47
d2	2:3	2:4	2:3,5	100	94	7	0,75	40	15	55
d3	1:5	8:4	8:3,5	75	81	7	0,81	42	16	45
d4	3:5	6:3	3:3	78	87	6	0,82	57	20	44

2.4.2. A SZOCIOMETRIAIHÁLÓ- TESZT EREDMÉNYEI

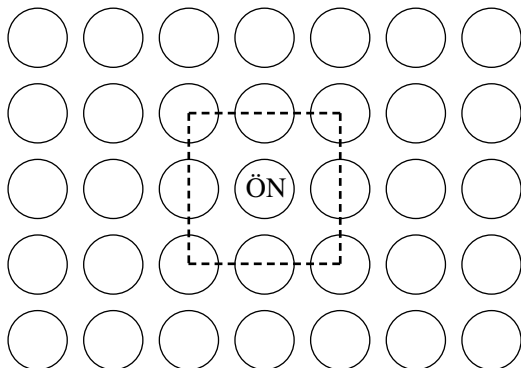
Ezt a tesztet a szlovákok és a magyarok nemzetiségi kapcsolatainak feltérképezésére dolgoztuk ki, melyben a vizsgált személynek a hozzá érzelmileg közel álló személyeket kellett meghatároznia a család, a rokonok, a szomszédok és a barátok köréből. A vizsgált személy körül közvetlenül nyolc olyan választási lehetőség volt, ahova az érzelmileg legközelebb álló személyeket bejelölhette, meghatározva azok nemzetiségét is. Ezt a nyolc választási lehetőséget „párnának” neveztük el, mivel az ember igyekszik önmagát „kipárnázni”, körülvenni a legszűkebb környezetében olyan emberekkel, akiket érzelmileg maximálisan elfogad, bármikor számíthat a segítségükre, és feltételezheti, hogy egyfajta védelmet élvez a részükről. Az alábbi ábra ezt a szociometriaiháló-tesztet mutatja be, bejelölve a „párnát” képező nyolc, a vizsgált személyhez érzelmileg legközelebb álló személyeket, akiket vonalakkal kötöttünk össze, és így egy négyzethálós párnát kaptunk.

Jelölje be az alábbi ábrán az Önhöz érzelmileg közel álló:

- a) családtagokat;
- b) rokonokat;
- c) baráti kapcsolatokat.

Minden kör egy személyt jelent, s hogy kicsoda az a személy, kérjük beírni a körbe (pl. apa, rokon, barát, barátnő, szomszéd stb.), és alatta feltüntetni a nemzetiségét is.

A jelölt részt nevezzük „párnának”.

A teszt értékelése során a választásokat hat csoportba soroltuk, a nemzeti választásokat is figyelembe véve. Ez a hat csoport a következő:

1. Homogén – azonos nemzetiségű családi „párna”, más nemzetiségű kapcsolódások nélkül a „párnán” kívül.

2. Homogén – azonos nemzetiségű családi „párna”, más nemzetiségű kapcsolódásokkal a „párnán” kívül.

3. Heterogén – több nemzetiségű családi „párna”, a „párnán” kívüli több nemzetiségű kapcsolódásokkal.

4. Homogén – azonos nemzetiségű „párna”, más nemzetiségű kapcsolódások nélkül a „párnán” kívül.

5. Homogén – azonos nemzetiségű „párna”, más nemzetiségű kapcsolódásokkal a „párnán” kívül.

6. Heterogén – más nemzetiségű választások a „párnán” és azon kívül.

Az értékelést a déli és az északi oldal összevetése, valamint a véleményformálók és a holdudvar összefüggései alapján végeztük el.

A DÉLI OLDAL EREDMÉNYEI

A déli oldalon 48 vizsgált személyünk volt, ebből 16 a véleményformálók és 32 a holdudvar csoportjába tartozott.

Az első csoportba, a homogén családi „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások nem voltak, a v. sz.-ek 25%-a került. A déli oldal véleményformálóinak a 25%-a és holdudvarának szintén a 25%-a (ebből 6 % szlovák nemzetiségű) került az első csoportba.

A második csoportba, a homogén családi „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is megtalálhatóak voltak a „párnán” kívül, a véleményformáló személyek 6%-a került. Ez a 6% a déli oldal holdudvarából került ki, és annak 9%-át képezte.

A harmadik csoportba, a heterogén családi „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is találhatóak a „párnán” kívül, a v. sz.-ek 19%-a került. A déli oldal véleményformálóinak a 31%-a, a holdudvarnak pedig 12,5%-a került ebbe a csoportba.

A negyedik csoportba, a homogén „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások a „párnán” kívül nem voltak megtalálhatóak, a déli oldal v. sz.-einek a 8%-a került, ami a véleményformálók 6%-át, a holdudvarnak pedig 9%-át jelentette (ebből 6% szlovák nemzetiségű).

Az ötödik csoportba, a homogén „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is voltak, a párnán kívül a déli oldal vizsgált személyeinek a 4%-a került. Ez a holdudvar 6%-át teszi ki.

A hatodik csoportba, a heterogén „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is találhatóak a „párnán” kívül, a vizsgált személyek 37,5%-a került. A déli oldal véleményformálóinak a 37,5%-a, a holdudvarnak szintén a 37,5%-a került ebbe a csoportba. Ezen csoport véleményformálóinak 9%-a szlovák nemzetiségű volt.

Ha a más nemzetiségi kapcsolatokra való érzelmi törekvést nyitottságnak, a mások megismerése felé történő nyitásnak fogjuk fel, akkor ugyan ezen kapcsolatok hiányát zártságúnak, a másik elől való elzárkózásnak foghatjuk fel. Ezt a logikát követve a déli oldal vizsgált személyeire nagyfokú nyitottság a jellemző, hiszen a heterogén kapcsolatok a hármas és a hatos csoporttal együtt 56,5%-ot adnak. A déli oldal véleményformáló személyeire ez a nyitottság 68,5%-ban jellemző, a holdudvarra pedig 50%-ban.

A zártságra utaló homogén kapcsolatok az egyes és a négyes csoport összegéből adódóan 33%-ban volt kimutatható a déli oldal vizsgált személyeinél. Ezt a zártságot a véleményformálók csoportjában 31%-ban, a holdudvarában pedig 34%-ban találtuk meg. Érdemes megjegyezni, hogy ebben a 34%-ban 12% szlovák nemzetiségű volt, tehát a déli területeken élő 12% szlovák holdudvar zárt klikkeket képez a többnyire magyarul beszélő területeken. Úgy tűnik, hogy ez jelenti számukra a biztonságot.

AZ ÉSZAKI OLDAL EREDMÉNYEI

Az északi oldalon 47 személyt vizsgáltunk, 15 személyt a véleményformálók csoportjából és 32 személyt a holdudvaréból.

Az első csoportba, a homogén családi „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások nem voltak, a vizsgált személyek 13%-a került. Az északi oldal véleményformálóinak a 27%-a, a holdudvarnak pedig a 6%-a.

A második csoportba, a homogén családi „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is megtalálhatóak voltak a „párnán” kívül, a véleményformáló személyek 21%-a került. Az északi oldal véleményformálóinak 33%-a (ebből 7% a cseh nemzetiségűeket jelenti), a holdudvarnak pedig a 16%-a.

A harmadik csoportba, a heterogén családi „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is találhatóak a „párnán” kívül, a vizsgált szemé-

lyek 13%-a került. Az északi oldal véleményformálóinak a 6,5%-a, a holdudvarnak pedig 16%-a.

A negyedik csoportba, a homogén „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások a „párnán” kívül nem voltak megtalálhatók, az északi oldal vizsgált személyeinek a 45%-a került. A véleményformálók 27%-a, a holdudvarnak pedig az 53%-a.

Az ötödik csoportba sem a véleményformálók, sem pedig a holdudvar közül nem kerültek be, mivel ilyen típusú választások nem voltak.

A hatodik csoportba, a heterogén „párnába”, ahol más nemzetiségű kapcsolódások is találhatók a „párnán” kívül, a vizsgált személyek 8%-a került. A véleményformálók 6,5%-a, a holdudvarnak pedig a 9%-a.

A korábbi gondolatmenetünket folytatva: az északi oldal vizsgált személyei 58%-ban döntöttek a zártság mellett. Ez az elzárkózás 54%-ban a véleményformálókat és 59%-ban a holdudvart jellemzi a választásaik alapján. Ez az eredmény az első és a negyedik csoport összevont százalékaiból adódik. A nyitottság csak 21%-ban volt jellemző, mely a heterogén kapcsolatok (a harmadik és a hatodik csoport összevont eredményei) mutatóiból következik. Ez a nyitottság a véleményformálók csoportját 13%-ban, míg a holdudvart 25%-ban jellemezte.

Az óvatos, tapogatózó, mások megismerésére tett törekvések biztonságos, homogén háttérrel a második és az ötödik csoport összevont eredményeiből adódnak, amely az északi oldal vizsgált személyeit 21%-ban jellemzi. A véleményformálók 33%-ban követik ezt a biztonságon alapuló óvatos nyitást (ebből 7% cseh nemzetiségű), a holdudvar pedig 25%-ban vesz részt ebben a folyamatban.

Összefoglalva a szociometriaiháló-teszt eredményeit megállapíthatjuk, hogy a déli oldal vizsgált személyei, akik többnyire magyarok, nyitottabbak más nemzetiségű kapcsolatok felvételére, mint az északi oldal vizsgált személyei, akik többnyire szlovákok. Ők inkább zártak, és elzárkóznak az idegen kapcsolatok kialakításától, mivel saját maguk között érzik biztonságban magukat. Ez az elzárkózás számtalan veszélyt, sőt manipulációs lehetőséget rejt magában.

Ha a szociometriaiháló-teszt összesített táblázatának eredményeit nézzük, akkor a három (A, B, C) szakaszból kiderül, hogy az A szakaszt a fagyos, merev jelzővel illelhetjük. A B szakasz egy olvadási szakasznak

fogható fel, a C szakaszra pedig már az olvadt jelzőt használhatjuk, ahol a nyitás és a nyitottság a legjellemzőbb.

Egy korábbi felmérésünk eredményei alapján, melyet a Kárpát-medence nyolc országában végeztük el (Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbiában, Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában és Magyarországon), a szociometriaiháló-tesztünk legfagyosabbnak Ukrajnát mutatta ki, míg a legolvadtabbnak Ausztriát jelezte. Jelen eredményeink megegyeznek a Szlovákiában akkor (1996-ban) végzett eredményeinkkel (Bordás–Hunčík, 1996, kéziratban).

A szociometriaiháló-teszt eredményeinek táblázata

A csoportok	Déli o. %	v. f. sz. %	hold. %	Ész. o. %	v. f. sz. %	hold. %
1. Homogén családi „párna” más nemzetiségi kapcsolódások nélkül a „párnán” kívül	25	25	25	13	27	6
2. Homogén családi „párna” más nemzetiségi kapcsolódásokkal a „párnán” kívül	6	–	9	21	33	16
3. Heterogén családi „párna” más nemzetiségi kapcsolódásokkal a „párnán” kívül	19	31	12,5	13	6,5	16
4. Homogén „párna” más nemzetiségi kapcsolódások nélkül a „párnán” kívül	8	6	9	45	27	53
5. Homogén „párna” más nemzetiségi kapcsolódásokkal a „párnán” kívül	4	–	6	–	–	–
6. Heterogén „párna” más nemzetiségi kapcsolódásokkal a „párnán” kívül	37,5	37,5	37,5	8	6,5	9

A szociometriaiháló-teszt összesített táblázata

	Csoportok sorszáma	Déli oldal			Északi oldal		
		Az összes v. sz. %	v. f. sz. %	hold. %	Az összes v. sz. %	v. f. sz. %	hold. %
A	1+4	33	31	34	58	54	59
B	2+5	10	–	15	21	33	16
C	3+6	56,5	68,5	50	21	13	25

2.4.2.1. KONKLÚZIÓ

Az alapvető összehasonlítási modell az lenne, ha a délen és az északon élő szlovákok választását, szociometriáját hasonlíthatnánk össze, ill. ha az északi és a déli csoport hasonló etnikai szerkezetű vidéken élne.

Ám ebből a szempontból két lényeges eltérés van a mintában:

1. a déli mintában a szlovákok százalékaránya mindössze 20%;
2. a déli csoportok vegyes etnikumú területeken élnek (Szlovákiának ezen a területén kb. 650 000 szlovák és 577 000 magyar nemzetiségű lakos él), addig az északi v. sz. homogén szlovák etnikumban élnek.

Először tehát lássuk a szlovák–szlovák összehasonlítást!

– A déli csoportban élő szlovákok 60%-a homogén, tehát más nemzeti-szerű kapcsolódások nélküli szociometriát alkot. Csupán 40%-ánál találtunk heterogén kapcsolatokat, annak ellenére, hogy nemzetiségileg vegyes területen élnek, tehát más nemzetiségekkel, elsősorban a magyarokkal mindennapos kapcsolatban vannak. Ez az alacsony interetnikus frekvenciaszám megegyezik más, e témakörben végzett vizsgálatok megállapításaival, mely szerint a domináns nemzet kevésbé törekszik interetnikai kapcsolatok kialakítására a kisebbségi nemzetekkel.

– Az egykori Csehszlovákiában Vyrost és Zelová végzett ilyen jellegű felmérést 1989-ben a Kassa környékén élő szlovák, magyar és ukrán nemzeti-

ségű személyekkel, és arra a megállapításra jutottak, hogy a magyarok és ukránok interetnikus kapcsolatai jóval magasabban voltak, mint a domináns szlovákoké. A jelenség szociológiai magyarázata az, hogy a kisebbségben élő ember, nép igyekszik „felfelé” is építeni kapcsolatait, sokszor büszkén éli meg, hogy neki a domináns népcsoportból is vannak barátai, kapcsolatai, míg a többségi csoport embere ezeket a kapcsolatokat „lefelé” irányuló kötődéseknek érzi. (Erről bővebben: Somos Péter: Nemzetiségek vizsgálata Szlovákiában. *Regio*, 1990. 1. sz.; uő: A kisebbségi lét határvonalai. *Regio*, 1990. 2. sz.) Ezzel a jelenséggel kapcsolatban több, a közelmúltban lezajlott társadalmi eseményt említhetünk:

– A kilencvenes évek elején lezajlott szlovák önállósulási folyamat, amely 1993. január 1-jével, Csehszlovákia kettészakadásával tetőzött, egyik fő szlogenje az volt, hogy a csehek nem hagyták érvényesülni a szlovákokat, hogy elég volt a csehekkel közösen vezetett háztartásból, hogy a felnőtt nemzet fő jellemzője az, hogy mások nélkül, egyedül is képes boldogulni. Az önálló Szlovák Köztársaság vezetői ezután viszont nemcsak a csehekkel súllyesztették standard alattira a kapcsolatokat, hanem Európa más államaival is, melynek az lett az eredménye, hogy a visegrádi csoportosulás egyik szilárd pillérének számító Csehszlovákia egyik utódállama, Szlovákia, ellentétben a csehekkel, biztos befutóból biztos kimaradóvá vált az európai integrációs folyamatokból. Az általunk is jelzett izolacionista tendenciák ugyanis nem nemzetspecifikusak (tehát nem csupán a csehekkel, ill. a magyarokkal szemben érvényesültek). Az akkori szlovák vezetés a kommunista időszak jól ismert filozófiáját hangoztatva tette meg kül- és belpolitikai lépéseit. Ez az ideológia a „kicsi, de a miénk” jelszóval jellemezhető leginkább. A mai középgeneráció még jól emlékszik azokra a kommunista szólamokra, melyek azt próbálták az állampolgárokból belesulykolni, hogy Nyugaton talán magasabb jobb az életszínvonal, mint nálunk, ám a mi polgáraink számára nincs szükség a mindennapos küzdelemre, az életért folytatott ádáz harcra, a mindennapos versengésre stb. Valójában nem a polgárokat akarták megóvni a keményebb életformától, hanem önmagukat, ill. a rendszert a visszajelzés, a feed-back veszélyétől. Ugyanis mindenfajta keveredés automatikusan magával hozza az összehasonlítás igényét is, és ezzel együtt a visszajelzést is, mely jelzi, hogy az adott állapot az optimálisnak mondható vagy tartott állapothoz képest hol helyezkedik el. Aki járatos az élettanban, az tudja, hogy a

visszacsatolás (feed-back) jelensége, pontosabban a negatív visszacsatolás nélkül az élet rövid időn belül megszűnik. Ha az érfalakban elhelyezkedő receptorok nem küldenék folyamatosan jelzéseiket az agyközpontokba a periférián uralkodó állapotokról, és az agy ennek megfelelően nem adná ki a megfelelő negatív jellegű parancsokat, akkor hamarosan katasztrófális állapot következne be a szervezetben. (Pl. egy kiadós étkezés után a vér glükózsztíje természetesen megemelkedik. A receptorok erről pontosan beszámolnak a megfelelő agyközpontnak, és innét azonnal utasítás „megy” a hasnyálmirigy Langerhans-testecskéihez, hogy növelni kell az inzulintermelést, nehogy hyperglykaemiás állapot álljon be annak minden következményével.) Az egypártrendszer lényege éppen az volt, hogy minden negatív előjelű visszajelzést megakadályozott. Természetesen a rendszer vezetői azt is tudatosították, hogy a más rendszerekkel történő összehasonlítás ugyanilyen negatív feed-back reakciót válthat ki. Ezért korlátozták oly szigorúan annak idején a külföldi utazások lehetőségét, s csak a politikailag megbízható polgárok mehettek hosszabb tanulmányutakra. (Lásd: Hunčík Péter: A Nagy Kacsintás. *Madách Naptár* 1992. Pozsony, 1991, Madách)

– A Szlovák Köztársaságot létrehozó politikai elit tulajdonképpen ugyanezt az érvelést használta. Az önálló köztársaság megalakulása előtt óvott a cseh és magyar befolyástól (ne feledjük, hogy a magyarellenesség egyik fő mozgatórugója szintén a negatív feed-backtól való félelem volt), majd az önállóság kikiáltása után azt hangoztatta, hogy a fiatal köztársaságnak nyugodt, senkitől sem zavart légkörre van szüksége az identitása kialakításához. (A kilencvenes évek elején nemegy kisebbségi magyar politikus is ezt az érvelést használta akkor, amikor arról volt szó, hogy a kisebbségi magyar pártok milyen mértékben működhetnek együtt a nekik politikailag megfelelő szlovák pártokkal. Az ő argumentációjuk úgy szólt, hogy a négy évtizedes kommunista kisebbségpolitika annyira tönkretette a kisebbségi magyarok identitástudatát, hogy először minden külső hatás nélkül rendezni kell ezt az identitásválságot, majd csak ezután szabad más nemzetiségű csoportokkal együttműködni.)

Ezen érveléseknek két neuralgikus pontja van: 1. ki és hogyan állapítja meg, hogy mikor alakul ki az a fokú nemzeti identitás, amikor már el lehet kezdeni a más jellegű csoportokkal az együttműködést annak veszélye nélkül, hogy saját identitásunk csorbát szenvedne; 2. talán egy-két valóban izo-

láltal élő népcsoport (pl. szigetlakók) kivételével a többi népcsoport egymással interakcióban él, tehát más nemzetiségűekkel, fajokkal keveredve alakítja ki saját identitását. Ennek bizonyítékai a jövevényszavak, a magyar nyelvben szokatlan nyelvi fordulatok, a szomszédos nemzetek neveinek megjelenése nyelvünkben tulajdonnevek formájában (Németh, Horváth, Tóth, Oláh, Rácz, Olasz, Orosz, Cseh stb.), az öltözködési, étkezési, viselkedési szokásainkban kimutatható idegen elemek, az irodalmunkban, művészetünkben és kultúránkban kimutatható külső hatások. Természetesen ugyanez a hatás kimutatható fordított jelleggel is, tehát szomszédaink nyelvében, étkezési, viselkedési szokásaiban, kultúrájában stb. Természetes, hogy eközben minden nép és nemzet óvja, védi és továbbfejleszti saját értékeit, vívmányait, sajátosságait. Tehát azok, akik nemzetüket óva, védve az izolacionizmus mellett törnek lándzsát, valójában saját népük ellen vétkeznek. Az izoláció hatására éppen a továbbélés szempontjából legfontosabb reflexek, ill. sztereotípiák nem alakulhatnak ki: a negatív feed-back, valamint a védekezési mechanizmusok. József Attila (az annak idején rendkívüli pályát befutó pszichoanalízis hatására is megalkotott) gyönyörű verssora példaadó lehet ebben az esetben is: „Születtem, elvegyültem és kiváltam.” Tudiinillik ez a normális fejlődési folyamat.

Az izolacionizmus és az intolerancia közötti lélektani összefüggések könnyen kimutathatók. Mindkét tünet háttérben a szorongás, a félelem és az intrapszichikus tenzió rejlik. Az ilyen ember (nép) látszólag szilárd erkölcsi és intellektuális bázissal rendelkezik, és állandóan ezekre az értékekre hivatkozva utasít el mindennemű külső ráhatást, mondván, hogy ez az ő, ill. népe lélektanától, természetétől idegen. Makacsul és sok esetben valódi übermensch attitűdökkel ragaszkodik a saját értékrendszeréhez, mint egyetlen állandó és megbízható etalonhoz.

A mi esetünkben is fellelhető elszigetelődési szándékok mögött az a félelem húzódik meg, hogy a megmérettetésnél az adott csoport esetleg könnyűnek találtatik (hangsúlyozni szeretnénk, hogy nem, ill. nem csak etnikai szempontból, hanem épp az őt irányító politikai elit vonalvezetése szempontjából, melyről egy ilyen összehasonlításnál hamar kiderülne, hogy nemzetközi tekintetben nem üti meg a mércét, és romlásba viszi az országot). Ami az első periódusban nem kizárt. Ám csakis a kölcsönös összehasonlí-

tás biztosítja az egyednek és a népcsoportnak is a másokkal közös interakcióban a talpon maradását.

Ismét egy orvosi példával élünk: hosszan tartó hipertóniában szenvedő betegek többnyire negatív élményként élék át a gyógyszeres kezelés hatására beálló normotóniás állapotot. Szédülésre, fejfájásra, hányingerre panaszkodva, ill. arra hivatkozva, hogy olyan érzésük van, mintha üres lenne a fejük, kéri a kezelés megszüntetését és a kellemes, szubjektív tünetek miatt az egykori patológias állapot visszaállítását. Nem kell magyaráznunk, hogy a hosszan tartó hipertónia milyen elváltozásokat okoz a szervezetben, és hogyan végződik.

Az elszigeteltségben élő és minduntalan pozitív feed-backre váró és azt kapó egyén az esetleges negatív visszajelzéssel szemben ingerülten, majd ellenségesen kezd el viselkedni, és minden negatív visszajelzés mögött támadást vél felfedezni, mely személye, nemzete ellen irányul. Fokozatosan kialakul nála az üldözéssel kényszerképzet, hostilis, paranoid reakciók sorozatát produkálja minden egyes kritikus megjegyzésre. Csakis azokban bíz, azokkal közösködik, akik pozitív visszajelzést adnak számára. Tehát azok társaságát keresi, akik pozitív reakciójukkal megerősítik rossz szokásaiban, és ezáltal közvetve vagy közvetlenül a vesztét okozzák.

Ha visszaemlékezünk Szlovákia 1993 és 1998 közötti időszakára, szinte minden egyes fenti megállapításra megtaláljuk a megfelelő történelmi, politikai példákat, melyek végül majdnem a teljes elszigeteltséghez vezették az országot, és bizalmatlanná, bizonytalaná tették állampolgárait minden új dologgal, hatással szemben.

2.4.3. AZ MMPI-TESTT EREDMÉNYEI

Az MMPI-teszt kategóriái közül két számunkra fontos kategóriát emelünk ki: az egyik a pszichopátia, a másik a szociális zártság, ill. nyitottság kategóriája.

A pszichopátiát a pszichológiában használatos jellemzői szerint értelmezzük: eszerint a pszichopata nem szeret, nem szorong és nem okul (tanul) a hibáiból. Az érzelmi sivárság jellemzi, megveti a konvenciókat, bár bizonyos ideig kellemes társasági ember tud lenni, de igen korán le-

lepleződik. Elég sokáig leplezni tudja megnyilvánulásait, melyek főleg bűnözésben, perverz szexualitásban, alkoholizmusban stb. jutnak kifejezésre. Ha lelepleződik, és rajtakapják, kitaszítottá válik, de a hibáiból a későbbiekben sem tanul. Egy ilyen személyiség különösen veszélyes lehet egy közösség véleményformáló személyeként.

A tesztben a pszichopátia skáláján a normális tartományba a 13 és a 33 közötti értékek tartoznak, de ebből is a legjobb eredmények a 23 érték körüliek. A déli oldal átlaga 24,61, az északi oldalé pedig 21,93. Vagyis mindkét oldal 23 körüli értékeket ért el átlagosan, ami azt jelenti, hogy nagyon jó eredmények, és e skálák alapján a pszichopátiás személyiség kizárható mind az északi, mind pedig a déli oldal véleményformáló személyei körében. Ezt tükrözik a részeredmények is, melyek a 13 és a 33 értékek között találhatók (lásd a táblázatokat).

A szociális introverzió skálája (Si) a társas kapcsolatoktól való tartózkodást, illetve a kapcsolatok irányába történő nyitottságot méri. Minél magasabb a skála értéke, annál nagyobb befelé fordulással, introverzióval találkozunk.

A normális értékek a 15 és a 49 közötti tartományban találhatók, de a legmegfelelőbb értékek a 32 érték körüliek. A déli oldal átlaga 28,25, az északi oldal átlaga pedig 25,87 pontérték. Ez azt jelzi, hogy mind a két átlag a normális zónán belül helyezkedett el, annyi különbséggel, hogy az északi oldal véleményformáló személyei szociális kapcsolataik területén extrovertáltabbak, mint a déli oldal ugyanezen személyei (2,38 pontértékkal). Ezen eredmények tendenciái megegyeznek a Rorschach-teszt eredményeivel is. (Lásd a táblázatokat.)

Az MMPI-teszt többi skáláját nem értelmezzük, noha valamennyit kiértékelünk. Nem szeretnénk ugyanis eredményeinket a pszichopatológia irányába elvinni, és a szélsőségek összehasonlítására helyezni a hangsúlyt. Számunkra a legfontosabb mutató a pszichopátia mutatója volt. Az MMPI-teszttel hosszúsága és időigényessége miatt is volt gondunk, ezért három vizsgált személy elzárkózott annak kitöltésétől, három pedig hiányosan töltötte ki a tesztet, melynek korrigálása a későbbiek során a véleményformáló személyek részéről eléggé körülményesnek bizonyult. Ezért a jövőben az MMPI-tesztet programunkban nem kívánjuk használni.

Az északi oldal véleményformáló személyeinek az MMPI-teszttel elért eredményei a pszichopátia (Pp) és a szociális zártság (Si) skálákon:

A közösségek véleményformáló személyei	Pszichopátia (Pp)	Szociális zártság (Si)
a1	18	19
a2	–	–
a3	–	–
a4	–	–
Átlag	18,00	19,00
b1	25	27
b2	24	18
b3	21	21
b4	17	35
Átlag	21,75	25,25
c1	20	49
c2	25	25
c3	27	40
c4	28	20
Átlag	25,00	33,50
d1	22	20
d2	27	24
d3	25	36
d4	18	22
Átlag	23,00	25,50
Összesített átlag	21,93	25,87

A déli oldal véleményformáló személyeinek az MMPI-tesztel elért eredményei a pszichopátia (Pp) és a szociális zártság (Si) skálákon:

A közösségek véleményformáló személyei	Pszichopátia (Pp)	Szociális zártság (Si)
A1	22	19
A2	20	35
A3	17	19
A4	28	24
Átlag	21,75	24,25
B1	27	31
B2	17	42
B3	24	18
B4	31	44
Átlag	29,5	33,75
C1	26	34
C2	23	30
C3	22	29
C4	23	37
Átlag	23,5	32,5
D1	27	24
D2	24	18
D3	25	25
D4	19	23
Átlag	23,7	22,5
Összesített átlag	24,61	28,25

2.4.4. A MÓDOSÍTOTT ROSENZWEIG-FÉLE FRUSZTRÁCIÓS TESZT EREDMÉNYEI

A módosított frusztrációs tesztet alaphelyzetben és a frusztráció utáni helyzetben vettük fel mind a véleményformálókkal, mind pedig a „holdudvarral” az északi és a déli oldalon. Ezáltal információhoz jutottunk az alapfrusztráltság szintjéről és a frusztrációs helyzet utáni állapotról (lásd a táblázatokat). A teszt felvétele során a vizsgált személynek egyenként a kezébe adtuk a táblákat, majd arra kértük, hogy próbáljon meg azonosulni a táblán ábrázolt helyzettel, és mondja ki rögtön az első gondolatot, ami eszébe jut. A 40 perces frusztrációs helyzet után ugyanezt az utasítást adtuk a vizsgált személynek, válaszát lejegyeztük, és később értékeltük.

Immár harmadik alkalommal dolgozunk az általunk módosított Rosenzweig-féle frusztrációs teszttel. Először 1994-ben használtuk a PFT (Picture Frustration Test) modifikált változatát a szlovák–magyar viszony etnopszichológiai vizsgálata során (*Ellenpróbák*, 1995). Második alkalommal a kárpát-medencei pilot study vizsgálat során használtuk ezt a változatot. (A módosított PFT etnikai vizsgálatokra jól bevált, ezért a jövőben is használni kívánjuk E-PFT [Ethnic-PFT] néven. Ehhez természetesen ki kell dolgoznunk az E-PFT standardizált változatát a megfelelő normatívákkal.)

Számunkra ennek a tesztnek az eredményei különösen fontosak az önismereti-kommunikációs tréningjeink tartalmi köreinek a meghatározásánál.

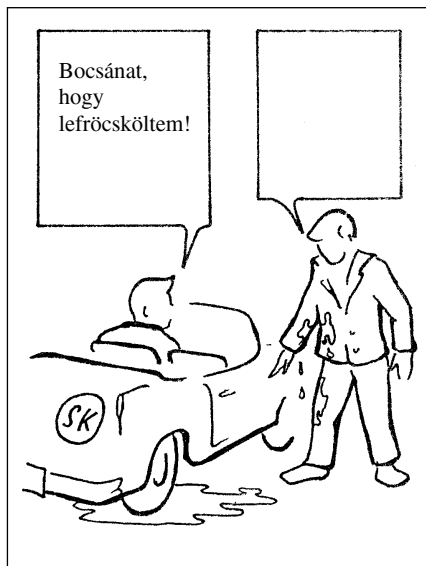
Jelen felmérésünkben négy eredmény érdekelt bennünket részletesebben mindkét oldalon, majd azok az összefüggések, amelyek ezekből az eredményekből kikövetkeztethetők. Így táblánként értékeljük százalékokban kifejezve a véleményformálók és a holdudvar válaszait az északi és a déli oldalon a következő kategóriák alapján:

1. a véleményformálók alapfrusztrációs szintje;
2. a véleményformálók frusztráció utáni frusztrációs szintje;
3. a holdudvar alapfrusztrációs szintje;
4. a holdudvar frusztráció utáni frusztrációs szintje.

Azt is vizsgáltuk, hogy van-e különbség a véleményformálók és a holdudvar frusztrációs szintjei között, és az északi és a déli oldal viszonylatában ez hogyan nyilvánul meg.

1. tábla

A déli oldal többnyire magyar nemzetiségű vizsgált személyeinek az első táblája. Egy szlovák rendszámú személygépkocsi szlovák vezetője lefröcskölte a magyar vizsgált személyt.

A véleményformáló személyek többsége, 80%-a impunitív (semlegesítő) módon reagált a frusztrációs helyzetre, ilyen válaszokat adva: „megesik az ilyesmi”, „nem történt semmi”. Nem volt jelentősége annak, hogy milyen nemzeti-ségű személy vezette a gépkocsi-

csit. 20%-ban találtunk kifelé vetülő (extrapunitív) agressziót (E) ilyen válaszokat kapva: „te hülye”, „nem látsz a szemedtől” stb., de a válaszadók ebben a helyzetben is függetlenítették a helyzetet a nemzetiségtől. Nem így alakult a helyzet a frusztráció után. Egyrészt a véleményformáló személyek semlegesítő (impunitív) válaszai 80%-ról 50%-ra csökkentek, másrészt a kifelé vetülő agresszív válaszok 20%-ról 50%-ra emelkedtek, kiegészülve már nemzeti-ségi válaszelemekkel, mint pl. „te hülye tót”, „a hegyekből jöttél” stb.

A holdudvar esetében a frusztráció előtti helyzetben a semlegesítő válaszok 69 százalékban voltak megtalálhatók, kifelé vetülő agresszív válaszok pedig 31 százalékban fordultak elő. A válaszok ebben az esetben is nélkülöztek nemzeti-ségi elemeket. A frusztráció után ez a helyzet is megváltozott úgy, hogy a semlegesítő válaszok aránya 69%-ról 47%-ra csökkent, míg a kifelé vetülő agresszív válaszok aránya 31 százalékról 53 százalékra nőtt, bővelkedve nemzeti-ségi tartalmakkal.

Ha a kifelé vetülő agresszív válaszokat alapfrusztrációs szintnek tekintjük, akkor a holdudvar alapfrusztrációs szintje 11%-kal magasabb,

mint a véleményformáló személyeké. De a képen ábrázolt helyzetben, a frusztráció után a frusztrációs szint növekedése 8%-kal volt magasabb a véleményformáló személyeknél, mint a holdudvar esetében, ami azt jelenti, hogy frusztrációs helyzetben a véleményformáló személyek gyakrabban reagálnak agresszíven, mint a holdudvar, s ez számunkra nem várt eredmény volt.

Az északi oldal többnyire szlovák nemzetiségű vizsgált személyeinek a táblája annyiban különbözik az előző ábrától, hogy egy magyar rendszámú személygépkocsi magyar nemzetiségű vezetője fröcsköli le a szlovák gyalogost, a vizsgált személyt.

A véleményformáló személyek többsége, 87 százaléka adott impunitív semlegesítő választ erre a frusztrációs helyzetre, hasonló válaszokat adva, mint a déli oldal: „megtörténik az ilyesmi”, „nem baj” stb. A kifelé vetülő agresszió mindössze 13%-os volt, és a válaszok itt is nélkülöztek a nemzetiségi elemeket.

A frusztrációs helyzet után a véleményformáló személyek semlegesítő válasza 87 százalékról 73%-ra csökkent, s a kifelé vetülő agresszív válaszok 13 százalékról 27 százalékra emelkedtek. Ezekben a válaszokban is találoztunk nemzetiségi elemekkel, bár nem olyan sokkal, mint a déli oldalon. Ezek a válaszok ilyenek voltak: „te hülye magyar”, „menj Budapestre” stb.

A holdudvarnál a semlegesítő válaszok 50 százalékban és az agresszív válaszok is 50 százalékban voltak megtalálhatók a frusztráció előtt. Az agresszív reagálások többnyire itt sem tartalmaztak nemzetiségi elemeket, de itt-ott azért előfordult. Frusztráció után a semlegesítő válaszok aránya 50%-ról 34%-ra csökkent, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 50%-ról 66%-ra emelkedtek, bőven tartalmazva nemzetiségi elemeket.

A holdudvar alapfrusztrációs szintje 37%-kal volt magasabb, mint a véleményformáló személyek alapfrusztrációs szintje. A frusztrációs szint növekedése a holdudvarnál 2%-kal haladta meg a véleményformáló személyek frusztráció utáni frusztrációs szintjét. A véleményformálók alapfrusztrációs szintje mind a déli, mind az északi oldalon elég alacsony értékeket tartalmaz ennél a táblánál, és a déli oldal alapfrusztrációs szintje 7%-kal volt magasabb az északi oldalénál.

Az északi oldal holdudvarának alapfrusztrációs szintje az első táblánál elég magas, 50%, és ugyanakkor 19%-kal nagyobb a déli oldal holdudvarának alapfrusztrációs szintjénél, ami azt jelenti, hogy a képen ábrázolt váratlan helyzetekben gyakrabban reagálnak agresszíven, mint a déli oldal holdudvarának képviselői.

A frusztráció után mind a déli, mind pedig az északi oldal kifelé vetülő agresszivitása megnőtt mind a véleményformálók, mind pedig a holdudvar esetében. A déli oldal véleményformáló személyeinél 30%-os a növekedés, a holdudvar esetében 22%-os, az északi oldalnál a véleményformálók esetében 14%-os, míg a holdudvarnál 16%-os. Tehát azonos frusztráció mellett a déli oldal vizsgált személyei az első bemutatkozó táblánál 22%-kal több kifelé vetülő agressziót produkálnak, mint az északi oldal vizsgált személyei.

2. tábla

A déli oldal második tábláján a magyar vizsgált személyt azért nem hívják meg a társaságba (partira), mert nem tud jól szlovákul.

A véleményformáló személyek 67%-a impunitív (semleges) válasszal reagált erre a helyzetre, 33%-a viszont kifelé vetülő (extrapunitív) agressziót tartalmazó választ adott. A semleges válaszok ilyenek voltak: „így van ez rendjén”, „semmi gond” stb., az agresszív válaszok pedig ilyenek voltak: „mi közöm hozzá”, „elegen van belőlük” stb. Frusztráció után a semleges válaszok 67%-ról 37%-ra csökkentek, az agresszív válaszok viszont 33%-ról 63%-ra emelkedtek.

A holdudvar képviselőinek 60%-a semleges választ adott, a kifelé vetülő agresszív válaszok 34%-ot, a befelé vetülő agresszív válaszok 6%-ot tettek ki. A befelé vetülő (intrapunitív) válaszoknál a vizsgált személy önmagát teszi felelőssé a kialakult helyzetért, ilyen válaszokat adva: „milyen nagy baj, hogy nem tudok jól szlovákul”, „talán nem sértettem meg őket valamivel” stb.

Frusztráció után a holdudvar semleges válaszai 60%-ról 41%-ra csökkentek, az agresszív válaszok viszont 34%-ról 59%-ra emelkedtek, és a befelé vetülő agresszív válaszok eltűntek. Ebben a helyzetben a holdudvar alapfrusztrációs szintje alig tér el (1%-kal) a véleményformáló személyek alapfrusztrációs szintjétől. A holdudvar képviselői esetében 5%-kal volt magasabb a frusztráció utáni frusztrációs szint a véleményformáló személyek frusztrációs szintjénél.

Az eredmények azt mutatják, hogy a nyelv komoly frusztrációs tényezőnek számít mind a véleményformáló személyek, mind pedig a holdudvar személyei esetében.

Az északi oldal második tábláján a szlovák vizsgált személyt azért nem hívják meg a társaságba (partira), mert nem tud magyarul. A véleményformáló személyek 80%-a semleges választ adott erre a táblára, 13%-ára pedig a kifelé vetülő agresszív válasz volt a jellemző. A semleges válaszok hasonlóak voltak a déli csoport válaszaihoz, pl. „nem baj, úgysem értenénk egymást”, „biztosan azért, mert nem ismernek bennünket” stb.

Az agresszív válaszok ilyenek voltak: „ha megtanulnak szlovákul, majd esetleg beszélgethetünk”, „mi sem hívjuk meg őket” stb. A vizsgált személyek 7%-a adott intrapunitív, befelé vetülő agresszív választ, önmagát téve felelőssé azért, hogy nem beszéli a nyelvet: „szégyellem magam, de nem volt időm megtanulni magyarul”, „milyen kár, pedig mi is jót szórakozhatnánk” stb.

Frusztráció hatására az északi véleményformáló személyeknél a semleges válaszok 80%-ról 67%-ra csökkentek, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 13%-ról 20%-ra emelkedtek; különösen érdekes, hogy 13%-ra nőtt a befelé forduló agresszió, önmagukat téve felelőssé az így kialakult helyzetért.

A holdudvar képviselői körében a frusztráció előtt a semleges válaszok 56%-ot, a kifelé vetülő agresszív válaszok pedig 44%-ot tettek ki. Befelé vetülő agresszióval az északi holdudvar esetében nem találkozunk.

Frusztráció után a holdudvar semleges válaszai 56%-ról 44%-ra csökkentek, a kifelé vetülő agresszió viszont 44%-ról 56%-ra nőtt.

Ezen a táblán a holdudvar alapfrusztrációs szintje 31%-kal magasabb, mint a véleményformáló személyek alapfrusztrációs szintje. Ez azt jelenti, hogy a holdudvar a tábla felszólító jellegére sokkal jobban frusztrálódott, mint a véleményformáló személyek. A frusztrációs helyzet után a holdudvar kifelé vetülő agresszív válaszai 5%-kal magasabb értéket mutattak, mint a véleményformáló személyek esetében, tehát a frusztráció hatására is jobban frusztrálódtak, mint a véleményformáló személyek. E tábla kapcsán megállapíthatjuk, hogy az északi oldal véleményformáló személyei sem az alapfrusztrációs szint, sem pedig a frusztráció utáni frusztrációs szint tekintetében nem produkáltak magas értékeket, ami azt jelenti, hogy őket nem nagyon izgatja, ha a társaságba azért nem hívják meg őket, mert nem tudnak magyarul. Az északi oldal holdudvara viszont ezzel ellentétben erősen frusztrálódik, és jelentős mértékű kifelé vetülő agressziót produkál az említett helyzetben.

A déli oldal frusztráció utáni frusztrációs szintje lényegesen magasabb, mint az északi oldal frusztrációs szintjei, ami azt jelzi, hogy a nyelvtudás hiánya miatt kialakult hátrányok komoly kudarcot jelentenek számukra. Figyelemre méltó, hogy amíg ennél a táblánál a déli oldalon jelentkező befelé forduló agresszió a frusztráció hatására kifelé fordulttá válik, addig az északi oldalon a frusztráció fokozza az agresszió befelé forduló tendenciáját.

3. tábla

A déli oldal harmadik tábláján szlovák vőlegény kerül magyar családba.

A déli véleményformáló személyek 81%-a impunitív (semleges) és 19%-a extrapunitív, kifelé vetülő agresszív választ adott erre a táblára. A semleges válaszok ilyenek voltak: „ő is ember”, „az a fontos, hogy megértik egymást” stb. Az extrapunitív válaszok viszont: „már csak ez hiányzott”, „katasztrófa” stb.

Frusztráció után a déli oldal véleményformáló személyeinek impunitív válaszai 81%-ról 56%-ra csökkentek, az extrapunitív válaszok viszont 19%-ról 44%-ra emelkedtek.

A holdudvar képviselőinél frusztráció előtt a semleges válaszok 66%-ban, a kifelé vetülő agresszív válaszok pedig 34%-ban voltak kimutathatók. Frusztráció után a semleges válaszok 41%-ra csökkentek, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 59%-ra emelkedtek. Ennél a táblánál a holdudvar alapfrusztrációs szintje 15%-kal magasabb, mint a véleményformáló személyeké, ami azt jelzi, hogy a holdudvar kevésbé toleráns a egyes házasságokkal szemben. Frusztráció hatására a holdudvar kifelé vetülő agressziója azzal a tendenciával növekszik, mint a véleményformáló személyeknél, tehát a frusztráció a egyes házasságokkal kapcsolatban mind a véleményformáló személyeknél, mind pedig a holdudvarnál azonos frusztrációs tendenciát jelez.

Az északi oldal harmadik tábláján magyar vőlegény kerül szlovák családba.

Az északi oldal véleményformáló személyei erre a táblára 87%-ban adtak semleges választ, 13%-uk viszont kifelé vetülő agresszív válasszal reagált. A semleges válaszok ilyenek voltak: „fontos, hogy szeressék

egymást”, „na és akkor mi van?” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok: „hol a fenébe szedte fel?”, „jól beleválasztott!” stb.

Érdekes módon a frusztráció után ezen a táblán semmilyen változás nem történt, és megmaradt a 87%-os semleges válasz és a 13%-os kifelé vetülő agresszív válasz.

A holdudvar 78%-a semleges választ adott, 22%-a pedig kifelé vetülő agresszív választ. Ez az arány a frusztráció után alig változott, a semleges válaszok 78%-ról 75%-ra csökkentek, az agresszív válaszok viszont 22%-ról 25%-ra emelkedtek.

A vegyes házasságokkal kapcsolatban az északi oldalon mind a véleményformáló személyek, mind a holdudvar esetében az alapfrusztrációs helyzetben és a frusztráció utáni helyzetben is elég alacsony frusztrációs szintet találtunk, ami azt jelzi, hogy eléggé toleránsak a vegyes házasságokat illetően.

Az északi és a déli oldal vizsgált személyeinek az eredményeit összevetve megállapítható, hogy a vegyes házasságok a déli oldalon váltanak ki nagyobb frusztrációt (különösen a holdudvarnál), míg az északi oldal vizsgált személyei toleránsabbak ezzel kapcsolatban.

4. tábla

A déli oldal negyedik tábláján éjjel két órakor téves telefonhívás ébreszti fel álmából a vizsgált személyt, és rossz magyarsággal (szlovák akcentussal) közlik vele, hogy ne haragudjon, rossz számot hívott.

A déli oldal véleményformáló személyei ezen a táblán 69%-ban adtak semleges választ, 31%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. Ez a tábla az első táblához hasonlóan az

alaphelyzetben csak kis mértékben váltott ki nemzetiséghez köthető választ. A frusztráció utáni válaszokban már növekedés volt tapasztalható a nemzetiséghez kapcsolható tartalmakat illetően, de a fő frusztrációt nem az jelentette, hogy ki hívtott, hanem maga a helyzet. Ilyen és ehhez hasonló semleges válaszok voltak: „nem történt semmi”, „máskor jobban figyeljen” stb., a kifelé vetülő agresszív válaszok pedig ilyenek voltak: „menj a fenébe”, „szórakozz a mamáddal” stb.

Frusztráció után a semleges válaszok aránya a véleményformáló személyeknél 69%-ról 37%-ra csökkent, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 31%-ról 63%-ra emelkedtek. Tehát a frusztráció több mint duplájára emelte a kifelé vetülő agresszív válaszok számát.

A holdudvar válaszai mind a frusztráció előtt, mind a frusztráció után érdekes módon megegyeznek a véleményformáló személyeknek a válaszaival. Tehát az alaphelyzetben 69%-ban adtak semleges választ, és 31%-ban adtak kifelé vetülő agresszív választ, a frusztráció után pedig 37% volt a semleges és 63% a kifelé vetülő agresszív válaszok aránya. Tehát ebben a helyzetben a véleményformáló személyek azonos mértékben frusztrálódtak a holdudvar személyeivel.

Az északi oldal negyedik tábláján éjjel két órakor téves telefonhívás kelti fel álmából a vizsgált személyt, és rossz szlováksággal (magyar akcentussal) közlik vele, hogy ne haragudjon, téves számot hívott.

Az északi oldal véleményformáló személyei ezen a táblán 60%-ban impunitív választ adtak, 40%-ban pedig a válaszuk extrapunitív volt. A déli oldalhoz hasonlóan itt is a képen ábrázolt helyzet váltott ki inkább agresszív válaszokat, mint a nemzetiséghez köthető tartalom.

A semleges válaszok ilyenek voltak: „mit tehetek, már felkeltett”, „nem baj” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok pedig: „ember, tudja hogy hány óra?!”, „te hülye” stb.

Frusztráció utáni helyzetben az északi oldal véleményformáló személyeinél nem várt eredményt kaptunk, mely szerint a 60%-os semleges válaszok száma 67%-ra emelkedett, a kifelé vetülő agresszív válaszok száma pedig 40%-ról 33%-ra csökkent.

A holdudvarnál 53%-ban találtunk semleges válaszokat, az extrapunitív válaszok pedig 47%-ot mutattak a frusztráció előtt. Frusztráció után a

holdudvarnál a semleges válaszok száma 34%-ra csökkent, a kifelé vetülő agresszív válaszok száma viszont 66%-ra emelkedett. Ennél a helyzetnél a holdudvar alapfrusztrációs szintje 7%-kal magasabb a véleményformáló személyekénél, és a frusztráció után 26%-kal jobban frusztrálódtak, mint a véleményformáló személyek csoportja.

Összehasonlítva a déli oldalt az északival, megállapíthatjuk, hogy ennél a táblánál – az első táblához hasonlóan – a frusztrációs helyzetet nem a nemzetiségi tartalom befolyásolta, hanem a kép felszólító jellege, melyben a nemzetiségi tartalom csupán másodlagos szerepet játszott a frusztráció után is. Érthetetlen és megmagyarázhatatlan viszont az, hogy a frusztráció után az északi oldal véleményformáló személyeinek a kifelé vetülő agresszív válaszai csökkentek a várt növekedés helyett.

5. tábla

A déli oldal ötödik táblája arról szól, hogy a hivatalnok nem akarja elintézni a vizsgált személy ügyét, mert az nem tud jól szlovákul.

A véleményformáló személyek ezen a táblán 44%-ban semleges választ, 50%-ban kifelé vetülő agresszív választ és 6%-ban befelé vetülő agresszív választ adtak. A semleges válaszok: „hazok tolmácsot”, „sajnálom, hogy nem érti, amit mondani szeretnék” stb. A kifelé vetülő

agresszív válaszok: „mit keres maga ilyen helyen?!”, „nem akar magyarul beszélni!” stb. A befelé vetülő agresszív válaszok: „sajnos, nem tudok jól szlovákul”, „az én hibám, mert nem tanultam meg ezt a nyelvet” stb.

Frusztráció hatására a semleges válaszok 44%-ról 25%-ra csökkentek, az agresszív válaszok viszont 50%-ról 69%-ra emelkedtek, a befelé ve-

tülő agresszív válaszok azonban nem változtak, 6%-on maradtak. A holdudvarnál a frusztráció előtti helyzetben a semleges válaszok 59%-ot, a kifelé vetülő agresszív válaszok 38%-ot, a befelé vetülő agresszív válaszok pedig 3%-ot mutattak. Frusztráció utáni helyzetben 34%-ra csökkent a semleges válaszok száma, az agresszív válaszoké 63%-ra emelkedett, a befelé vetülő agresszív válaszok százaléka viszont nem változott.

Ennél a táblánál igen magas extrapunitív értékeket kaptunk mind a véleményformáló személyek, mind pedig a holdudvar képviselői esetében.

A déli oldal véleményformáló személyeinek az alapfrusztrációs szintje 12%-kal magasabb a holdudvar alapfrusztrációs szintjénél ennél a táblánál. Frusztráció utáni helyzetben a holdudvar kifelé vetülő válaszai 6%-kal magasabbak a véleményformáló személyek frusztrációs szintjénél, ami azt jelenti, hogy a táblán ábrázolt helyzetben frusztráltabbnak érzik magukat a véleményformáló személyeknél, annak ellenére, hogy az alapfrusztrációs szint nem ezt az eredményt tükrözi.

Az északi oldal ötödik tábláján a hivatalnok csak magyarul beszél, és a vizsgált személy nem tudja elintézni az ügyét. A véleményformáló személyeknél ez a tábla 53%-ban váltott ki semleges választ, 47%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok ilyenek voltak: „én egy kicsit beszélek magyarul, elmondom, hogy miért jöttem”, „nem baj, valahogy megértjük egymást” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok: „hol vagyunk, Budapesten?!”, „Szlovákiában szlovákul!” stb. A frusztrációs helyzet után a semleges válaszok 53%-ról 40%-ra csökkentek, a kifelé vetülő agresszív válaszok azonban 47%-ról 60%-ra emelkedtek. Vagyis a frusztráció jelentősen növelte a kifelé vetülő agressziót.

A holdudvar esetében a semleges válaszok 22%-ban találhatók meg, a kifelé vetülő agresszív válaszok azonban igen magas értéket képviselnek, 78%-ot. Ez a magas érték frusztráció után 88%-ra fokozódik, a semleges válaszok azonban 12%-ra csökkennek.

Az északi oldal véleményformáló személyei és a holdudvar igen magas extrapunitív értékeket ad alapfrusztrációs helyzetben is és frusztráció után is. A holdudvar alapfrusztrációs szintje ennél a táblánál 31%-kal magasabb a véleményformáló személyek alapfrusztrációs szintjénél. Frusztrációs helyzetben az eredmények alapján a véleményformáló sze-

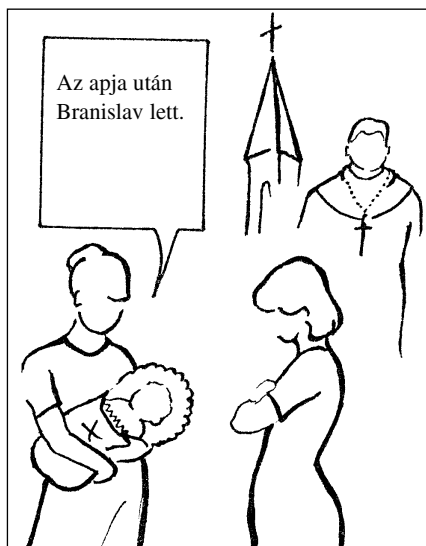
mélyek 3%-kal frusztrálódtak erősebben ennél a táblánál, mint a holdudvar képviselői, de ez az eredmény valószínűleg a holdudvar magas alapfrusztrációs szintjének köszönhető, ugyanis itt a frusztráció már nem váltott ki akkora különbséget, mint a véleményformáló személyek esetében az alapfrusztráció és a frusztráció utáni frusztrációs szint között.

A déli oldal eredményeit az északi oldal eredményeivel összevetve elmondhatjuk, hogy ez a tábla igen komoly frusztrációt okozott mindkét oldalon. Az anyanyelv használatának a kérdése a szlovákiai lakosság ügyintézéseit illetően egyáltalán nincs megoldva.

6. tábla

A déli oldal hatodik táblája arról szól, hogy a vegyes házasságban született gyermeknek az apa után szlovák keresztnévet adnak.

A déli véleményformáló személyek erre a táblára alaphelyzetben 56%-ban adtak semleges, impunitív választ, 44%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok ilyenek voltak: „ez a természetes”, „nem csúnya név” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok: „Ez a gyerek is megkapta a magáét”, „pont ezt a nevet kellett neki adni!” stb.

Frusztráció után jelentős változások történtek a válaszokat illetően. A semleges válaszok 56%-ról 37%-ra csökkentek, a kifelé vetülő agresszív válaszok azonban 44%-ról 63%-ra emelkedtek.

A holdudvarnál az alaphelyzetben 66%-ban találtunk semleges válaszokat, 31%-ban kifelé vetülő agresszív válaszokat, 3%-ban befelé vetülő agresszív válaszokat. A befelé vetülő agresszív válaszok ilyenek voltak:

„így tesszük tönkre a nemzetet”, „megérdemeljük sorsunkat” stb. Frusztráció utáni helyzetben a 66%-ban semleges válasz 47%-ra csökkent, az extrapunitív válaszok 31%-ról 53%-ra emelkedtek, az intrapunitív, a befelé vetülő agresszív válaszok viszont megszűntek.

A déli oldal véleményformáló személyeinek alapfrusztrációs szintje ennél a táblánál 13%-kal magasabb, mint a holdudvar alapfrusztrációs szintje. Frusztráció után azonban a holdudvar 3%-kal frusztráltabb a véleményformáló személyeknél.

E táblánál is elég magas százaléku kifelé vetülő agresszióval találkozunk, ami különösen a frusztrációs helyzet után vált nyilvánvalóvá, ami azt jelzi, hogy elég nagy az ellenállás a vegyes házasságokkal szemben a vizsgált déli csoportokban. A holdudvar esetében ezek az eredmények nagyjából megegyeznek a 3. tábla eredményeivel.

Az északi oldal hatodik táblája arról szól, hogy a vegyes házasságban született gyermeknek az apa után magyar keresztnévet adnak.

Az északi oldal véleményformáló személyei erre a táblára alaphelyzetben 80%-ban semleges választ adtak, 20%-ban pedig kifelé vetülő agresszív válasszal reagáltak. Semleges válaszok voltak: „ez a természetes”, „szép név” stb. Az extrapunitív válaszok: „na, ezt jól eltolták”, „csak ilyen hun nevet lehetett találni?” stb.

Frusztráció utáni helyzetben a véleményformáló személyek válaszai nem változtak, azaz 80%-ban semleges és 20%-ban kifelé vetülő agresszív válaszok maradtak.

Az északi oldal holdudvara erre a táblára alaphelyzetben 81%-ban adott semleges választ, 19%-ban extrapunitívat. Frusztráció után a semleges válaszok 81%-ról 62%-ra csökkentek, az extrapunitív válaszok viszont 19%-ról 38%-ra emelkedtek.

Az alapfrusztrációs szint ennél a táblánál mind a holdudvar, mind pedig a véleményformáló személyek esetében nagyjából egyforma (a minimális különbség a minta különbözőségéből fakad). Ezen a táblán a frusztrációs helyzet okozott gondot a holdudvar számára, hiszen 19%-kal növekedett a kifelé vetülő agresszív válaszok száma.

Az északi oldal esetében mind a holdudvarnál, mind pedig a véleményformáló személyeknél a 3. és a 6. táblára adott válaszok nagyjából

egyformák, s ez a vegyes házasságokhoz való viszonylag toleráns magatartást jelenti. Ezzel ellentétben a déli oldal csoportjai sokkal elutasítóbban lépnek fel a vegyes házasságokkal szemben.

7. tábla

A déli oldal hetedik tábláján a magyar kisiskolás azt panaszolja a tanító néninek, hogy neki túl nehéz a szlovák nyelv.

A déli véleményformáló személyek alaphelyzetben erre a táblára 94%-ban semleges választ adtak, 6%-ban pedig önmagukat tették felelőssé az így kialakult helyzetért, tehát befelé vetülő agresszív válaszok voltak. Kifelé vetülő agresszív válasszal nem találkoztunk. A semleges válaszok ilyenek voltak: „nem baj, van rá idő”, „ne törődj vele” stb.

Az intrapunitív válaszok ilyenek voltak: „kár, hogy nem tudom jól ezt a nyelvet”, „többet kellett volna foglalkoznom vele” stb. Vagyis az intrapunitív választ adók többnyire a gyerekekkel azonosultak, a semleges választ adók viszont a tanítónővel. Frustráció után a helyzet annyiban változott, hogy a semleges választ adók száma 94%-ról 81%-ra csökkent, a 6% befelé vetülő agresszív válasz megmaradt, de 13%-ban jelentkezett kifelé vetülő agresszív válasz is. Ezek a válaszok ilyenek voltak: „akkor is tudnod kell!”, „muszáj megtanulni, mert különben legyőznek” stb.

A holdudvarnál alaphelyzetben 81% semleges választ kaptunk, 13%-ban befelé vetülő agresszív választ, 6%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ.

Frusztráció után 81%-on maradtak a semleges válaszok, a befelé vetülő agresszív válaszok 6%-ra csökkentek, az extrapunitív válaszok száma viszont 13%-ra emelkedett.

A déli oldal vizsgált személyeinél tehát igen alacsony frusztráltsági szinttel találkoztunk mind az alaphelyzetben, mind pedig a frusztráció utáni helyzetben, mégpedig mindkét csoportnál. Ez azt jelzi, hogy a szlovák nyelv ismeretének hiánya csak kis mértékben zavarja őket. Az alaphelyzetben 13%-ban megjelent intrapunitív válaszok frusztráció utáni 6%-os csökkenése is ezt a megállapítást támasztja alá.

A déli oldal véleményformáló személyeinél az alapfrusztrációs szint nulla volt ennél a táblánál, ami 13%-ra emelkedett a frusztráció után. A holdudvar alapfrusztrációs szintje 6%, tehát ők ebben a témában kissé frusztráltabbak, mint a véleményformáló személyek.

Az északi oldal 7. táblája ugyanaz volt, mint a déli oldalé.

Az északi oldal véleményformáló személyei 33%-ban impunitív, 7%-ban intrapunitív, 60%-ban pedig extrapunitív választ adtak. A semleges válaszok hasonlóak voltak a déli oldal semleges válaszaihoz: „tanulj csak, ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy”, „foglalkozz vele többet” stb. A befelé forduló agresszív válaszoknál a gyermekkel azonosultak, és ilyen válaszokat adtak: „én is nehezen tanulok idegen nyelvet”, „bizony nehéz a szlovák nyelv, szegény gyermek” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok ehhez hasonlóak voltak: „Szlovákiában csak szlovákul”, „pakolj Magyarországra” stb.

Frusztrációs helyzet után semmilyen változás nem volt ennél a táblánál, tehát a frusztráció hatására az alapfrusztrációs szint nem változott a véleményformáló személyeknél.

A holdudvar esetében alaphelyzetben 25%-ban kaptunk semleges válaszokat, 75%-ban kifelé vetülő agresszív válaszokat. A frusztráció érdekes módon a holdudvar esetében sem változtatta meg az alapfrusztrációs szintet, nem is növelte, de nem is csökkentette azt.

Az alapfrusztrációs szint a holdudvar esetében 15%-kal magasabb a véleményformáló személyekénél, tehát ők ebben a nyelvi kérdésben jobban frusztrálódtak.

Az északi oldal véleményformáló személyeinek és a holdudvarnak is igen komoly frusztrációt jelentett, ha az ő nyelvüket (jelen esetben a ma-

gyarok) nem akarják megtanulni. Ez a frusztrációs szint már alaphelyzetben olyan magas, hogy etnikai frusztráció hatására sem növekszik jobban, tehát a tábla felszólító jellege nagyon komoly problémakört jelent az északi oldal mindkét csoportjának.

A déli oldalon szinte semmilyen, illetve csak minimális frusztrációt váltott ki ez a tábla. Mintha a déli oldal egyik csoportja sem foglalkozna komolyan a szlovák nyelv elsajátításának kérdésével, és önmagukat is csekély mértékben (6%) hibáztatják, hogy nem tudnak jól szlovákul.

8. tábla

A déli oldal nyolcadik táblája arról szól, hogy a magyar vizsgált személy személygépkocsival Losonc városához érkezik, ahol a város neve először magyarul, majd alatta szlovákul van kiírva. Ezt a táblát úgy terveztük meg, hogy ne frusztrációt váltson ki, hanem egy előrevetített vágyat tükrözzön a magyarok számára.

Alaphelyzetben erre a táblára a déli oldal véleményformáló személyeinek 94%-a adott semleges választ, 6%-a pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok is tartalmaztak bizonyos százalékban egy más előjelű agressziót, ám ezzel itt most nem akarunk foglalkozni (de az összefoglalásban utalunk rá), amely a válaszokban így nyilvánult meg: „na, bevezettünk beneteket Európába”, „most legalább tudják, hogy hol vannak”, „legyőztük őket” stb. A semleges válaszok ilyenek voltak: „ez így természetes”, „gondolom, ez mindenki számára elfogadható” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok ilyenek voltak: „ezt nem tehetjük, nem Magyarországon vagyunk!”, „ne provokáljanak!” stb. Ezek a válaszok azt sugallták, mint-

ha a vizsgált személyek megijedtek volna a helyzettől, és a felgyülemlett agressziót a vizsgálatvezetőkön próbálták volna levezetni.

Frusztráció után a semleges válaszok 87%-ra csökkentek, viszont 13%-ra növekedett a kifelé vetülő agresszív válaszok száma.

A holdudvar esetében alaphelyzetben 97%-ban találtunk semleges válaszokat, 3%-ban kifelé vetülő agressziót a véleményformáló személyek válaszhalmazaihoz hasonlóan.

Frusztráció utáni helyzetben 94%-ra csökkent a semleges válaszok aránya, a kifelé vetülő agresszív válaszok száma viszont 6%-ra emelkedett.

Ennél a táblánál a déli oldal két csoportja között nagy különbséget nem találtunk, és beigazolódott az általunk várt vágyteljesítési igény, a győztes magatartásával együtt járó agresszív színezet.

Az északi oldal szlovák vizsgált személyeinek ugyanezt a nyolcadik táblát adtuk.

Az északi oldal véleményformáló személyei 87%-ban adtak semleges választ, 13%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok ilyenek voltak: „örülök, hogy kétnyelvű, de a szlovák nyelvű megnevezést kellene felülre írni”, „nagyon helyes, hiszen ott élnek magyarok is” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok: „ez Szlovákia és nem Magyarország!”, „Magyarországon írják így ki, de ne itt!” stb.

Frusztráció után a semleges válaszok 87%-ról 73%-ra csökkentek, az agresszív válaszok pedig 27%-ra emelkedtek. Tehát a frusztráció a kifelé vetülő agressziót több mint duplájára emelte a véleményformáló személyeknél.

A holdudvar esetében alaphelyzetben a semleges válaszok 41%-ban voltak kimutathatók, a kifelé vetülő agresszív válaszok 59%-ban. A válaszok többnyire hasonlóak voltak a véleményformáló személyek válaszhalmazaihoz. Frusztráció után érdekes módon ez a már viszonylag magas alapfrusztrációs szint nem növekedett, hanem ugyanazon a szinten maradt.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a nyolcadik tábla felszólító jellege sokkal nagyobb alapfrusztrációs szintet váltott ki a holdudvarnál, mint a véleményformáló személyek csoportjában. Ez az alapfrusztrációs szint olyan magas, hogy a véleményformáló személyek még frusztrációs helyzet után sem érték el a holdudvar alapfrusztrációs szintjének a felét.

A szlovákok és a Szlovákiában élő magyarok között az egy- vagy két-nyelvű helységnévtáblák ügyében folytatott harc mögött valószínűleg a terület elfoglalása, megjelölése és uralása húzódik meg, amelynek gyökerei még az állatvilágból maradtak ránk. Az a faj az erősebb, amelyik nagyobb területet ural és tart a fennhatósága alatt. A korábban elfoglalt, majd a vizelettel és különböző testnedvekkel megjelölt és uralt határok (az állatvilágban) ma a kétnyelvű táblák megjelölésében, átírásában, átírkálásában, majd a táblák mögötti területek szimbolikus uralásában nyilvánulnak meg. Bizonyos népek számára ma ez a fajta területi elv még mindig elsődleges, olyannyira, hogy képesek érte háborút indítani (pl. Jugoszláviában a szerbek, horvátok, bosnyákok, stb.), de a terület megjelölése a fejlett nyugati demokráciákban sem vesztette el jelentőségét. Németország és Franciaország ugyan több évtizede deklarálta és ma is folyamatosan leszögezi a teljes és mindkét fél számára kielégítő megegyezést, ám pl. Elzász-Lotaringiában, ahol ma is jelentős számú német kisebbség él, hiába is keresnénk német feliratokat. (Lásd például Strasbourgot, amely tiszta francia várossá változott – a város megjelölése, az utcanevek, üzletek felirata mind-mind francia – jelezve, hogy egységes Európa ide vagy oda, a város, ill. a terület mégis „tiszta” francia. Ugyanez a helyzet Kanada francia nyelvű területein is, pl. Québecben, ahol Montreal nemzetközi jellegének ellenére sem mondható kétnyelvű városnak. Ezért egyre erősebb a dominanciáért folytatott küzdelem elsősorban a franciául beszélő lakosok körében.)

Amit az állatvilággal kapcsolatban leírtunk (ti. hogy vizeletükkel, testnedvekkel jelölik meg territóriumukat), az az ember esetében a nyelvhasználatban mutatkozik meg. Azé a terület, aki saját nyelvén megjelöli, aki saját elnevezését, feliratait elhelyezi rajta.

A 8. tábla tehát nem véletlenül került az E-PFT képei közé, hiszen amolyan vízválasztónak is tekinthető. A magyar nemzetiségű lakosság körében előrevetített vágyat tükröz, míg a szlovákok körében kimondottan frusztrációs jelleggel bír.

A szlovák–magyar kapcsolatot és nyelvhasználatot egy érdekes példával illusztrálhatjuk: a Felvidék megnevezés a szlovákok többsége számára frusztráló hatású, mivel a történelem egy korábbi szakaszára utal, amikor a jelenlegi Szlovákia területe az Osztrák–Magyar Monarchiához tar-

tozott, tehát a magyar dominancia érvényesült ezen a területen. A szlovákság nagyobbik része attól tart, hogy magával az elnevezéssel a magyarok pszichéjében tovább él a vágy e terület visszaszerzésére.

Ám ők maguk továbbra is használják a Dolná zem megnevezést (Pozsonyban és Szlovákia több városában még ilyen nevű utca is létezik – Dolnozemská ulica), mellyel azt a területet jelzik, ahová a szlovákság tömegesen telepedett át Mária Terézia idejében (Békéscsaba környéke). Maga a megnevezés azt kívánja jelezni, hogy ott a „mieink” élnek, kvázi ez a „mi” területünk.

A magyarok számára viszont korántsem bír ilyen frusztráló jelleggel a Dolná zem megnevezés, hiszen a vidéket apriori magyar felségterületnek tekintik, tehát nincs veszélyérzetük, frusztráció nem keletkezik a név hallatán.

A terület birtoklása, egy adott földrész fölötti dominancia és ennek nyelvi megjelenítése tehát az ismert animális reflex továbbélése az embernél. Nem véletlen, hogy a nyelv, a névhasználat nagyon érzékeny része az interetnikus kapcsolatoknak.

A nyelv- és névhasználat tekintetében érdemes lenne egy átfogó vizsgálatot végezni két olyan etnikum körében, ahol ez az animális eredetű reflex nincs meg, ill. módosított formában van jelen. A cigányok (romák) közsímszerűen migráns életmódot folytattak, az újkori európai történelem során saját területekkel nem rendelkeztek. Nem véletlen tehát, hogy nyelv- és névhasználatuk diametrálisan eltér a „klasszikus” trendtől.

Ha egy adott terület etnikai dominanciaviszonyaira vagyunk kíváncsiak, akkor bátran hagyatkozhatunk – mint indikátorra – a roma populációra, tudniillik a romák mindig az adott területen domináns szerepet betöltő nép nyelvét beszélik, tehát a vitatott területeken egyfajta lakmuspapír szerepét játsszák. Névhazsnálatuk még nagyobb eltérést mutat az általánosan elfogadott normától, ugyanis nemcsak a domináns etnikum vezetőkéneveit adják gyermekeiknek, hanem „kedves” következtelenséggel az éppen divatos (tévésorozatokból ismert) neveket is használják (Mario, Sandokan stb.).

Nem véletlen tehát, hogy a tradicionális etnikumok képviselői is megbízhatatlannak tartják őket mint politikai vagy egyéb partnereket, hiszen éppen a tradicionális értékrendet utasítják el azzal, hogy nyelv- és névhazsnálatukban elutasítják a területi dominancia elvének humán változatát.

A zsidóság 19 évszázadon keresztül élt a klasszikus értelemben vett haza és nyelv nélkül, diaszpórában. Egyedüli összetartó ereje a vallás és a hozzá kapcsolódó rítusvilág volt. A „hazátlanság és nyelvtelenség” eme ezerkilencszáz éve alatt nagyon sok vád és üldöztetés érte őket azért, hogy nem tudtak azonosulni azon ország népének értékrendjével és érzelmvilágával, amelynek területén éltek. Ez a vád természetesen nem igaz, hiszen a zsidóság képviselői sok, nagyon fontos társadalmi, tudományos, művészeti és politikai szerepet vállaltak az általuk is lakott államban. Katonai kötelezettségüknek is eleget tettek, már amennyiben ezt az adott állam törvényei megengedték nekik, és nagy számban áldozták életüket hazájukért.

Az ún. befogadó nemzethez hasonló kötődés a földhöz mégsem alakult ki náluk, és valószínűleg nemcsak azért nem, mert az adott országok többségében törvény tiltotta számukra a földszerzést, hanem azért sem, mert a zsidóság egy új, igazi hazáról álmodott. Az ismert zsidó jókívánság – „Jövőre ilyenkor Jeruzsálemben” – is jelezte rejtett, ám igazi vágyaikat. Nyelvhasználati szokásaik némileg eltértek a roma úzustól (létezett egy saját nyelv, a jiddis), ám róluk is elmondható, hogy a domináns etnikum nyelvét is elsajátították és beszélték.

Ha viszont a zsidóság valóban az alkalmazkodóképesség mintanemzete lett volna, amely nem tud „pozitív” viszonyt kialakítani a territóriumhoz, akkor az Ószövetség minden idevágó sora hamis (neked és fiaidnak adom ezt a földet, sokasodjatok, és töltsétek meg azt a területet; vagy miután Ábrahám, Jákob, Izsák stb. elfoglal egy területet, azonnal nevet ad neki, ill. véres küzdelmet folytat egy-egy város, földterület birtoklásáért stb.).

Minden bizonnyal a Templom lerombolása és a tényleges haza elvesztése után állt be törés a zsidók körében, melynek lényege az volt, hogy az új hazát, nyelvet csak átmenetinek tekintették, melyhez a hagyományos értelemben vett érzelmi kapcsolatot nem tudták kialakítani.

A náluk is létező territoriális ösztön bizonyítéka az Izrael állam megalakulása utáni időszak (1948), amikor azzal a türelmetlenséggel léptek fel mindenkivel szemben, aki nem zsidó és nem a héber nyelvet beszéli, mint az ismert európai „kultúrnemzetek” a másság képviselőivel szemben. Kérdés, hogy ezzel a zsidóság általános értékelése jobb lett-e, ill. hogy így valóban sikerül-e ebben az értelemben felzárkózniuk a fejlett európai kultúrnemzetek közé.

A 8. tábla tehát a történelemből oly sokszor ismert casus belli helyzetet szimulálja, ezért alkalmazását és értékelését rendkívül fontosnak tartjuk.

9. tábla

A déli oldal kilencedik táblája arról szól, hogy egy temetőbe, ahol csak szlovákok vannak eltemetve, eltemetnek egy magyart is.

A déli oldal magyar véleményformáló személyei alaphelyzetben erre a táblára 100%-ban semleges választ adtak. Sem befelé, sem kifelé vetülő agresszióval ennél a táblánál nem talákoztunk. A semleges válaszok többnyire ilyenek voltak: „akkor már teljesen mindegy”, „nyugodjon békében” stb.

Frusztrációs helyzet után viszont elég nagy változás alakult ki ennél a kissé banálisan provokáló táblánál. A 100% semleges válasz 69%-ra csökkent, a kifelé vetülő agresszív válaszok 31%-ban voltak kimutathatók. Ilyen agresszív válaszok voltak: „inkább kiásatom, és eltemetem magyarok közé”, „bizonyára a felesége akart rajta bosszút állni” stb.

A holdudvar alapfrusztrációs helyzetben 81%-ban adott semleges választ és 19%-ban kifelé vetülő agresszív választ. Frusztrációs helyzet után a 81% semleges válasz 59%-ra csökkent, a kifelé vetülő agresszív válaszok 41%-ra emelkedtek. A holdudvar alapfrusztrációs szintje a 9. tábla felhívó jellegénél 19%-kal volt magasabb, mint a véleményformáló személyek esetében, ott ugyanis alaphelyzetben egyáltalán nem jelentkezett frusztráció. Talán éppen ezért volt a frusztráció után a frusztrációs szint növekedése 9%-kal magasabb a véleményformáló személyeknél,

mint a holdudvarnál. Ez azt jelenti, hogy ennél a táblánál a véleményformáló személyek jobban frusztrálódtak, mint a holdudvar.

Az északi oldal 9. tábláján egy temetőbe a magyarok közé temetnek egy szlovákot.

A véleményformáló személyek az északi oldalon 87%-ban adtak semleges választ, 13%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. Itt a semleges válaszok hasonlóak voltak, mint a déli oldalnál: „ott már mindenki egyenlő”, „nyugodjék békében” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok: „legalább a sírfelirat lett volna szlovákul”, „a feleség a hibás, mert megengedte” stb.

Frusztráció után sem a semleges válaszok, sem pedig a kifelé vetülő agresszív válaszok aránya nem változott.

A holdudvarnál csak erre az egy táblára kaptunk 100%-ban semleges választ, sem befelé, sem pedig kifelé vetülő agresszió nem volt kimutatható alaphelyzetben.

Frusztráció után a semleges válaszok 87%-ra csökkentek, 13%-kal viszont emelkedtek a kifelé vetülő agresszív válaszok.

Az északi oldal eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy ennél a táblánál a felszólító jelleg hatására a holdudvarnál nem jelentkezett alapfrusztrációs szint, ez csak a véleményformáló személyek csoportjában volt kimutatható (13%). Ám a frusztrációs helyzet hatására ez az érték nem változott. A holdudvar esetében ez az érték kifelé vetülő agresszív válaszok formájában 13%-ot tett ki.

Ennél a táblánál a déli oldalon volt valamivel magasabb a frusztrációs szint, ami azt jelzi, hogy a magyarok még haláluk után sem szeretnének keveredni a szlovákokkal.

Ezzel a táblával kapcsolatosan több kritikus megjegyzés hangzott el az elmúlt évek során, az tudniillik, hogy a kép kissé morbid, nem okoz valódi frusztrációt. A nyugalmi helyzetben (vagy alaphelyzetben) adott válaszok ennek a véleménynek a jogosultságát támasztják alá. Ugyanakkor a frusztráció után adott válaszok, a semleges reakciók nagymértékű elmozdulása a kifelé vetülő agresszió irányába azt jelzi, hogy a tábla jól szimulálja feszült helyzet által kiváltott reakciólehetőségeket.

A sírok, a temető a történelmi visszaigazolás érzését váltja ki az emberekből. Azt, hogy a terület valamikor a miénk volt, itt vannak „őseink

sírjai, hol az unokák leborulhatnak”, tehát jogunk és kötelességünk megvédeni a területet. A halál mindig erős érzelmi reakciókat vált ki az emberből, melyek irracionális cselekedetekhez vezethetnek (lásd a frusztráció utáni egyik választípust, mely szerint „inkább kiásatom, és eltemetem a magyarok közé”).

A konfliktus eszkalációja során nagyon fontos minőségi változások állnak be az első véres, halálos következményekkel járó agresszió után, amikor a vér, a halál hatására az emotív elem kezd dominálni az események menetében. (Lásd a történelmi hivatkozásokat: vérrel szerzett jog, terület stb.)

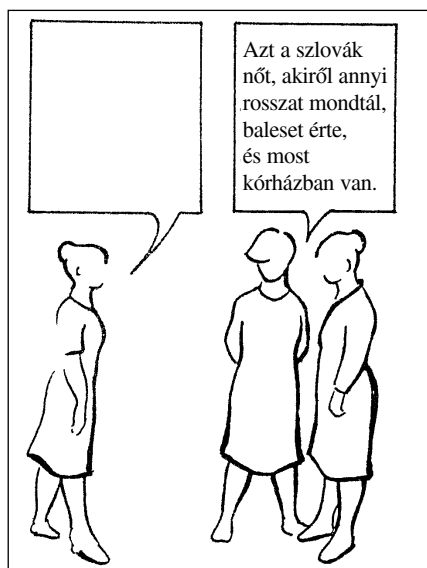
A jugoszláviai véres háború első időszakából származik az alábbi morbid vicc, amely jól jellemzi a harcolók érzelmeit, cselekedeteinek rugóit: Három szerb úrhajós száll le a Holdra. Az első elővesz egy szerb zászlót, kitűzi, és ezt mondja: íme, itt a zászlónk, mely jelzi, hogy a Hold ezentúl Szerbiához tartozik. Erre a másik elővesz egy géppisztolyt, lelövi két társát, majd ezt mondja: Szerbia ott van, ahol a szerb sírok domborulnak.

10. tábla

A déli oldal 10. táblája arról szól, hogy egy szlovák nőt baleset ér, és kórházba kerül. A vizsgált személy korábban ezzel a hölgygel rossz viszonyban volt.

A véleményformáló személyek a déli oldalon erre a táblára 100%-ban adtak semleges választ alaphelyzetben. A válaszok többnyire ilyenek voltak: „mi történt vele?”, „remélem, nincs komoly baja”.

Frusztrációs helyzet után 87%-nál csökkent a semleges

válaszok száma, 13%-nál viszont megnövekedett a kifelé vetülő agresszív válaszok száma. A kifelé vetülő agresszív válaszok ilyenek voltak: „úgy kellett neki”, „na és akkor mi van?” stb.

A holdudvar esetében 94%-nál találtunk semleges választ alaphelyzetben, 6%-ban kifelé vetülő agresszív választ. Frusztráció hatására a semleges válaszok 94%-ról 81%-ra csökkentek, és 6%-ról 19%-ra emelkedtek a kifelé vetülő agresszív válaszok.

Az eredményekből kiderül, hogy alapfrusztrációs helyzetben a holdudvar frusztráltabb, mint a véleményformáló személyek csoportja ennél a táblánál, hiszen ez utóbbi csoport egyáltalán nem produkál kifelé vetülő agresszív választ. Frusztrációs helyzet után viszont mindkét csoport egyformán frusztrálódott, mivel 13%-nál növekedett a kifelé vetülő agresszív válaszok száma.

Az északi oldal 10. táblája arról szól, hogy egy magyar nőt baleset ér, és kórházba kerül. A szlovák vizsgált személy korábban ezzel a hölgyel rossz viszonyban volt.

Az északi oldal véleményformáló személyei 93%-ban adtak semleges választ, 7%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok ilyenek voltak: „jobbulást kívánok neki”, „remélem, nem valami komoly” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok ilyenek voltak: „örüljön, hogy így megúsza”, „megérdemelte” stb.

Frusztrációs helyzet után 93%-ról 80%-ra csökkent a semleges válaszok aránya, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 7%-ról 20%-ra emelkedtek.

A holdudvar esetében alapfrusztrációs helyzetben a semleges válaszok 87%-ot, a kifelé vetülő agresszív válaszok 13%-ot tettek ki.

Frusztráció után a semleges válaszok 87%-ról 84%-ra csökkentek, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 13%-ról 16%-ra emelkedtek. A holdudvar alapfrusztrációs szintje a 6%-kal magasabb a véleményformáló személyek csoportjáénál, ám a véleményformáló személyek frusztráció utáni frusztrációs szintje 10%-kal magasabb a holdudvar csoportjánál, tehát a véleményformáló személyek ennél a táblánál jobban frusztrálódtak.

Mind a déli, mind pedig az északi oldalon magas semleges válaszokat kaptunk, és a kifelé vetülő agresszív válaszok aránya sem volt túl magas.

Váratlan eredménynek számít, hogy befelé vetülő válaszokat egyik csoportnál sem kaptunk, míg a korábbi felméréseink során ennél a táblánál elég nagy százalékban fordultak elő intrapunitív válaszok (*Ellenpróbák*, 1995).

11. tábla

A déli oldal utolsó tábláján a vendéglőben a pincér a magyar vizsgált személynek csak a szlovákok nemzeti ételét, a juhtúrós galuskát tudja felszolgálni, és az étel nevét szlovákul mondja.

A déli oldal véleményformáló személyei alaphelyzetben 75%-ban adtak semleges választ, 25%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok ilyenek voltak: „köszönöm, kérek”, „szeretem a brindzás galuskát, hozzon belőle” stb. A kifelé vetülő agresszív válaszok ilyenek voltak: „milyen vendéglő ez?!”, „akkor megyek máshová!” stb.

Frusztráció után az impunitív válaszok 75%-ról 67-re csökkentek, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 25%-ról 33%-ra emelkedtek.

A holdudvar esetében alaphelyzetben 69%-ban találtunk semleges válaszokat és 31%-ban kifelé vetülő agresszív válaszokat. Frusztráció után a semleges válaszok 63%-ra csökkentek, míg az extrapunitív válaszok 37%-ra emelkedtek.

Ennél a táblánál a déli holdudvar alapfrusztrációs szintje 6%-kal magasabb a déli véleményformáló személyek alapfrusztrációs szintjénél. Ugyanakkor a véleményformáló személyek frusztráció után 2%-kal több

kifelé vetülő agresszív választ produkáltak, mint a holdudvar, ami azt jelzi, hogy ennél a táblánál is a véleményformáló személyek csoportja jobban frusztrálódott, mint a holdudvar.

Az északi oldal utolsó tábláján a vendéglőben a pincér a szlovák vizsgált személynek csak a magyarok közkedvelt nemzeti ételét, a halászlét tudja felszolgálni, és az étel nevét magyarul mondja.

Az északi oldal véleményformáló személyei 60%-ban adtak semleges választ, 40%-ban pedig kifelé vetülő agresszív választ. A semleges válaszok ilyenek voltak: „nem tudom, hogy mi, de kérek”, „megkóstolom” stb. Az agresszív válaszok: „milyen vendéglő ez?!”, „felállok, és kimegyek” stb.

Frusztráció után érdekes helyzet alakult ki: a semleges válaszok 60%-ról 67%-ra emelkedtek, a kifelé vetülő agresszív válaszok viszont 40%-ról 33%-ra csökkentek. A frusztráció hatása az északi oldal véleményformáló személyeire nem a kifelé vetülő agresszió növekedését eredményezte, hanem annak csökkenését vonta maga után, s ez talán azt jelenti: „ha éhesek vagyunk, mindegy, hogy milyen nemzet nemzeti ételét esszük, fontos, hogy jóllakjunk”.

A holdudvar esetében alaphelyzetben 66%-ban semleges választ, 34%-ban kifelé vetülő agresszív választ találtunk.

Frusztráció után 53%-ra csökkentek a semleges válaszok, viszont 47%-ra emelkedtek a kifelé vetülő agresszív válaszok. Tehát a véleményformáló személyekkel szemben a holdudvar eltérően reagált a frusztráció hatására, ami a kifelé vetülő agresszív válaszok növekedésében nyilvánult meg.

Az északi véleményformáló személyek alapfrusztrációs szintje 6%-kal magasabb a holdudvar alapfrusztrációs szintjénél, ugyanakkor a holdudvar frusztrációs szintje frusztráció után 20%-kal magasabb a véleményformáló személyekénél. Ez azt jelenti, hogy a holdudvar ennél a táblánál frusztráció hatására erősebben frusztrálódott, mint a véleményformáló személyek csoportja.

Ennél a táblánál az északi oldal alapfrusztrációs szintje 20%-kal magasabb a déli oldalénál, de a frusztrációs helyzet hatására a déli oldal 10%-kal frusztrálódott jobban, mint az északi oldal. Sőt az északi oldal

véleményformáló személyei esetében a frusztráció csökkentette az alapfrusztrációs szintnél kapott eredményt, ami talán azt sugallja, hogy „ha éhesek vagyunk, mindegy, hogy melyik nemzet ételét esszük, fontos hogy jóllakjunk”. A déli oldal nagyobb frusztráltsága mögött pedig nyilván az húzódik meg, hogy mi még a ti ételeiteket sem szeretjük, és ha nem szükséges, nem esszük meg.

2.4.4.1. A FRUSZTRÁCIÓS TESZT EREDMÉNYEINEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A frusztrációnak, különösen a nemzeti jellegű frusztrációnak századunkban és régióinkban komoly hagyományai vannak, gondoljunk csak az Osztrák–Magyar Monarchia kisebbségellenes intézkedéseire, a numerus claususra, Csehszlovákiában a második világháborút követő magyar- és németellenes diszkriminatív törvényekre, a kommunista egy-pártrendszer kizárólagos alkotmányára, törekvéseire. (Szándékosan nem szólunk a második világháború zsidó- és cigányellenes szörnyűségeiről, hiszen ezek már a nyílt erőszak kategóriájába tartoznak, akár csak a háborút követő deportálások.) Még az 1989-et követő időszak sem mentés a különféle (főleg etnikai) kisebbségekkel szemben alkalmazott diszkriminatív, vagyis frusztráló intézkedésektől és hangulat-keltésektől.

A szlovák példánál maradva: már az ország alkotmányának első mondata („Mi, a szlovák nemzet...”) diszkriminatív jellegű, ugyanis gátolja a más nemzetiséghez tartozókat abban, hogy államalkotó polgároknak érezzék magukat. A Szlovákiában hatályos nyelvtörvény ugyancsak bőven tartalmaz etnikai kisebbségeket frusztráló kitételeket.

Mivel a frusztráció hatására feszültség, majd agresszió keletkezik, s ez egy bizonyos szintet meghaladva veszélyezteti a társadalom homeosztázisát, minden bölcs parlament, államférfi azon dolgozik, hogy országa törvényeit, alkotmányát úgy tökéletesítse (liberalizálja), hogy az az állampolgárral, ill. a társadalmon belüli közösségekkel (kisebbségekkel) szemben minél kevesebb frusztráló elemet tartalmazzon.

Számunkra, kelet-közép-európaiak számára néha már nevetségesnek tűnnek azok a Nyugaton foganatosított intézkedések, törvények, melyek

sokszor kínos pontossággal igyekeznek meghatározni a különféle érdekcsoportok, kisebbségek jogait és védelmét (lásd a nők, homoszexuálisok, vegetariánusok, nemdohányzók jogait stb.). Ám ha az emberben van némi empatikus érzés, és képes beleélni magát e csoportok tagjainak problémájába, akkor megérti, hogy csakis ilyen „szőrszálhasogató” módon lehet biztosítani azt, hogy az adott társadalom egyetlen csoportosulása, tagja se legyen frusztrálva, hogy fennmaradjon a közösség egyensúlya, tehát az egész társadalom prosperáljon.

Ez a gondolatmenet azonban még elég távol van térségünk politikusa-
inak gondolkodásmódjától, akik úgy vélik, hogy a folyamatos frusztráció hatására az adott csoport tagjai feladják (etnikai, szociális, szexuális stb.) identitásukat, és beleolvadnak a domináns, vagyis „normális” közösség tagjainak sorába. Ez természetesen nem igaz, ehelyett a társadalmon belüli feszültség növekszik csak, amely agresszív cselekedetekben nyilván meg mindkét oldalon. A frusztráló és a frusztrált ugyanis elkezd agresszívan viselkedni.

Mi a frusztrációra adott válaszokat az agresszió iránya szerint osztályoztuk. Az emberi viselkedésmódokat társadalmi normák és szabályok irányítják. Így a frusztrációra adott reakciókat is a közösség valamennyi tagja érdekében mentális-morális szabályozás módosítja a közösségre jellemző módon. Amíg az állatvilágban az „agresszió” adaptív jellegű (pl. a hűsevők esetében), az emberi agresszivitás a szociális struktúrát dezintegrálja, ezért maladaptív jellegű, azaz nehezen alkalmazkodó, akár mások, akár önmaga ellen fordul az egyén. Elvi szinten ez akkor is igaz, ha az élet konkrét helyzetei (védelem, önvédelem) gyakran megkövetelik az agresszív cselekedeteket éppen a jog és az erkölcs érvényesíthetősége érdekében. Itt is a „másik” megsemmisítéséről van szó, tehát a legjellegzetesebb alkalmazkodásnak való ellenmondásról (pl. Bosznia – Karadzics – Milosevics – Holbrooke – bombázás). Az alkalmazkodás egyik igen fontos eleme a biológiai-társadalmi létnek. Minél tágabb azoknak a környezeti hatásoknak a köre, amelyeket a személy károsodás nélkül képes elviselni, annál sikeresebben alkalmazkodik. A sikeres alkalmazkodás feltétele tehát a tűrőképesség, a frusztrációs tolerancia.

A mi frusztrációs tesztünk sajnos nem a frusztrációs toleranciát méri, mely sok vonatkozásban pontosabb lenne minden egyéb mutatónál, ha-

nem az adott helyzet által kiváltott frusztráció irányára tudunk belőle következtetni.

Az általunk fontosnak tartott és a táblákon megjelenített élethelyzetek (születés, párválasztás, esküvő, keresztelő, halál stb.) etnikai vetületére és frusztrációs hatására voltunk elsősorban kíváncsiak. A válaszokat aszerint jegyeztük le, hogy a képen ábrázolt frusztrációs helyzetre keletkezett-e agresszió, és ha igen, az milyen irányultságú volt. A befelé vetülő agresszió kialakulásának jelentős társadalmi kihatásai vannak. A szakemberek szerint az agresszió befelé vetülésében világviszonylatban a magyarok állnak az első helyen, mivel ők vezetik az öngyilkossági statisztikát (ma már jelentős csökkenés van a magyarok öngyilkossági statisztikáját illetően, melybe nyilván belejátszik a környező országok, pl. a FÁK precízebb statisztikája is). Ahhoz, hogy az agresszió befelé vetüljön és öngyilkosságot váltson ki, nagyon erős frusztrációnak kell érnie a személyiséget. Ez a nagyon erős frusztráció történelmi szempontból a közelmúltban is jelen volt. A Vajdaságban 1945-ben Tito partizánjai 40 000 magyart mészároltak le. Ennek a következménye 1953-tól 1966-ig volt leginkább mérhető, ugyanis a vajdasági magyarok akkori öngyilkossági statisztikája világelső volt 66,4 százalékkal, mégpedig azért, mert a családok nem engedték családtagjaikat agresszíven viselkedni, nem tanították meg gyermekeiket az agresszió szociálpozitív formában történő levezetésére, és gyermekeiket egy alárendelődő, engedelmeskedő magatartásra szocializálták a túlélés miatt, így a legkisebb frusztráció következtében az agresszió befelé vetült, és öngyilkosságba torkollott. Az ilyen nevelési forma alól csak azon családok gyermekei menekültek meg, amelyek teljesítményorientáltak voltak, illetve a szakmájuk révén sok agressziót vezettek le (pl. katonák, rendőrök, hentesek stb.).

Az agresszió kifelé vetülésénél szintén jelentős társadalmi tényezőket találunk. Különösen az antidemokratikus gondolkodó és cselekvő kormányok, melyek az országukat ért problémák miatt (pl. a gazdasági nehézségek, melyek egyébként nagyon erős frusztrációt okoznak a polgároknak) a felgyülemelő agresszió irányát próbálják meghatározni és rávetíteni egy kisebbségi vagy etnikai csoportra. Ezt a helyzetet írják le igen érzékletesen a III. szlovák pszichiátriai kongresszus résztvevői Vladimír Mečiar szlovák miniszterelnökhöz címzett levelükben (Kassán, 1998.

május 22.). A nyílt levélben többek között ez áll: „Az Ön viselkedésének fő jellemzői ugyanis az intolerancia, a hatalmi-autoritatív tendenciák, az igazság tudatos kiforgatásának, vagyis a hazudozásnak a jegyeit viselik magukon, és gyűlölködést szítanak az országban. Ön azt az elméletet igyekszik elhithetni támogatóival, mely szerint létezik Szlovákiában egy rossz közeg, mely Önnek az ellensége, tehát a szlovák társadalomnak ezt a részét meg kell félemlíteni és el kell hallgattatni. (...) Az Ön politikai megnyilvánulásai olyan légkört teremtenek az országban, amely megosztja Szlovákia lakosságát. Növekszik a társadalmi feszültség, a gyűlölködés, az agresszivitás szintje, a mindennapi életben egyre több konfliktus alakul ki.”

A Szlovák Nemzeti Párt (SNS) 1998-as választási plakátjain elősködőknek nevezi a Szlovákiában élő magyarokat, ezzel is a felgyülemelő agresszió irányát akarja egy etnikai kisebbség ellen fordítani.

De a jövőben bekövetkező agresszió irányának meghatározására is találunk példát a szlovák politikai életben. A választások egyik győztesének számító Demokratikus Baloldal Pártja (SDL) röviddel a koalíciós tárgyalások megkezdése után kijelentette, hogy nem hajlandó koalíciós partnerként egy olyan kormány munkájában részt venni, amelyben a szlovákiai magyarok által támogatott Magyar Koalíció Pártja is helyet kap, mondván, hogy épp a „magyarok lesznek majd azok, akik bizonyos kérdések megnyitásával (pl. a beneši dekrétumok ügye, a nagymarosi víztározó problémája stb.) néhány hónapon (éven) belül majd nehéz helyzetbe hozzák Szlovákiát”.

Az SDL politikusai számára világos, hogy a mečiar-i időszak következményeként az ország rövidesen nagyon nehéz gazdasági helyzetbe kerül, és pontosan tudják, hogy Közép-Kelet-Európában sokkal könnyebb egy etnikai csoportot bűnbakként megjelölni (és ezzel ellene fordítani az agresszió irányát), mint egy politikai irányzatot, főként akkor, ha ez a politika irányzat a domináns nemzethez tartozik.

Az agresszió kifelé vetülésének irányát elvi síkon is ki lehet váltani, gondoljunk csak *A hullám* című amerikai filmre, amelyben a fasiszta személyiséget egy tanár iskolai körülmények között meg tudta formálni.

Természetesen vannak helyzetek, amikor a kifelé vetülő agresszió szociálpozitív formában nyilvánul meg. Ezekben a helyzetekben az agresszív

viselkedés erősen kontrollált és irányított, pl. egyéni szinten a sebész mikroagressziója elengedhetetlen a műtéthez, a beteg életének a megmentéséhez, a rendőr agresszivitása szükséges a bűnöző elfogásához és bezárásához, hogy a társadalom többi tagjait megmentse a bűnözőtől stb. Társadalmi szinten az antidemokratikus kormányok megbuktatására, ill. a diktátorok megsemmisítésére kifelé vetített és kiélt agresszió a széles társadalmi rétegek helyzetének javítását, demokratikus fejlődését szolgálja.

Ez a típusú szociálpozitív agresszió tábláink válaszaiban nem volt fel-lelhető, kivéve talán a déli oldal 8. táblájánál, ahol a semleges válaszok közé soroltuk be, és külön nem jeleztük. Az a válasz, hogy „bevezettünk benneteket Európába” (mármint a szlovákokat), rengeteg agressziót hordoz, ugyanakkor ennek a válasznak a szociálpozitivitása a demokratikus európai normák elérésében jut kifejezésre, amely visszahatva a magyarokra is ugyanúgy vonatkozik. (A későbbiekben a standardizált E-PFT-nél érdemes lesz majd ezekre a válaszokra odafigyelni.)

Az impunitív, semleges válaszokat, amikor a személy elkerüli, kikapcsolja az agresszivitást, és senkit sem tesz felelőssé a helyzetért, mi pozitív megnyilvánulásnak fogtuk fel, és a nagyobb figyelmet a befelé, illetve a kifelé vetülő agresszióknak szenteltük. Jóllehet a semleges válaszokból volt a legtöbb mindkét oldalon, ami szerintünk szintén pozitív jelnek fogható fel, a semleges válaszok boncolgatása közben azonban mégis felvetődik az a kérdés, hogy nem a probléma megkerülése, kikerülése, húzódik-e meg ennek a háttérben, hiszen tudjuk, hogy a konfliktus megkezdésével az még nem oldódik meg.

Mivel a frusztrációs tesztünk 11 táblából állt, és a kapott válaszokat százalékban is meghatároztuk minden tábla esetében külön-külön, így egy oldal esetében 2200 százalékos összértékkel dolgozhattunk. A déli oldal esetében alapfrusztrációs helyzetben a véleményformáló személyek és a holdudvar együtt a 2200 százalékból 1671 százalékban adott semleges választ, 37 százalékban befelé vetülő agresszív választ és 492 százalékban kifelé vetülő agresszív választ. Frusztrációs helyzet után 1258 százalékra csökkent a semleges válaszok, 21 százalékra csökkent a befelé vetülő agresszív válaszok aránya, ám 921 százalékra emelkedtek a kifelé vetülő agresszív válaszok, tehát a frusztráció majdnem a duplájára emelte a kifelé vetülő agresszív válaszokat a déli oldalon.

Az északi oldal esetében alapfrusztrációs helyzetben a véleményformáló személyek és a holdudvar együtt 2200 százalékból 1466 százalékban adott semleges választ, 14 százalékban befelé vetülő agresszív választ és 720 százalékban kifelé vetülő agresszív választ. Frusztrációs helyzet után 1305 százalékra csökkentek a semleges válaszok, 20 százalékra emelkedtek a befelé vetülő agresszív válaszok, és 875 százalékra emelkedtek a kifelé vetülő agresszív válaszok.

A két oldal legszembetűnőbb különbsége az alapfrusztrációs szintnél található a kifelé vetülő agresszív válaszok esetében. Az északi oldal több mint egyharmaddal (720:492) több kifelé vetített agresszív választ adott a déli oldalnál, ami azt jelzi, hogy alaphelyzetben a frusztrációs teszt eseményei, történései az északi oldalnak sokkal nagyobb kudarcot jelentettek, mint a déli oldalnak. Ez az eredmény mutatkozik meg az északi oldal két csoportra való lebontásában is, mivel az északi véleményformáló személyek és a holdudvar több kifelé vetülő agresszív választ produkált, mint a déli oldal ugyanezen két csoportja.

Frusztrációs helyzet után viszont más helyzet alakult ki. A déli oldal a frusztráció hatására 274 százalékkal több kifelé vetülő agresszív választ adott, mint az északi oldal. Tehát a frusztrációs helyzet utáni frusztrációs szint jóval magasabbra emelkedett a déli oldalon, mint az északin, és ez a helyzet mind a véleményformáló személyekre, mind pedig a holdudvarra jellemző volt, és ezek az arányok nem sokban tértek el egymástól.

Alapfrusztrációs helyzetben a négy csoport közül a legtöbb kifelé vetülő agressziót az északi holdudvar produkálta, tehát ők a legkevésbé toleránsak a tesztben ábrázolt helyzetekkel szemben. Befelé vetülő agresszív választ jelentős százalékban egyik csoportban sem találtunk, sőt az északi oldal holdudvarában elő sem fordult. Az alapfrusztrációs helyzetben a déli oldalon 37%-ban találtunk befelé vetülő agresszív választ, míg az északi oldalon csak a véleményformáló személyek esetében fordult elő 14%-ban. A frusztráció után a déli oldal befelé vetülő agresszív válaszai 21%-ra csökkentek, az északi oldalon viszont érdekes módon 20%-ra emelkedtek. A befelé forduló agresszív válaszok a 2200 százalékhoz viszonyítva igen kis százalékban fordultak elő, tehát a frusztrációs helyzet kevés esetben váltotta ki azt, hogy a személy önmagát tegye felelőssé a kialakult helyzetért, de ha mégis előfordult, akkor inkább a déli oldalon.

2.4.4.2. A LEGNAGYOBB FRUSZTRÁCIÓT KIVÁLTÓ TÁBLÁK

A déli oldal véleményformáló személyeit alaphelyzetben legjobban az 5., a 6. és a 2. tábla frusztrálta (a hivatalnok; a gyermeknek adott szlovák keresztnév; mellőzés az ünnepségről a szlovák nyelv hiányos ismerete miatt). Frusztráció után ugyanezek a táblák maradtak az első három helyen lényegesen nagyobb százaléku kifelé vetülő agresszív válaszokkal. A negyedik helyre (ugyanannyi százalékkal, mint a rangsorban második és harmadik tábla) a 4. tábla zárkózott fel, amely a rossz magyarsággal történő éjszakai telefonzavarásról szól.

A déli holdudvart alaphelyzetben legjobban frusztrálta az 5., a 2. és a 3. tábla (a hivatalnok; mellőzés az ünnepségről a szlovák nyelv hiányos ismerete miatt; a gyermeknek adott szlovák keresztnév).

Frusztráció után az 5. és a 4. tábla került az első és a második helyre (a hivatalnok; a rossz magyarsággal történő éjszakai telefonzavarás), a harmadik és a negyedik helyre azonos százalékkal a 3. és a 2. tábla került (a szlovák keresztnév; mellőzés az ünnepségről a szlovák nyelv hiányos ismerete miatt).

Az eredményeink egyértelműen bizonyítják, hogy a déli oldálnak a legnagyobb frusztrációt a nyelv használatával kapcsolatos problémák okozzák. Ha nem használhatják anyanyelvüket az ügyes-bajos dolgaik intézésekor, vagy ha a szlovák nyelv hiányos ismerete miatt kerülnek hátrányos helyzetbe ügyintézéseik során. A vegyes házasságok a déli holdudvart frusztrálják erősebben, de ez a frusztráció a véleményformáló személyek csoportjában is felszínre jön (bár árnyaltabban), akkor, amikor szlovák keresztnévet adnak a vegyes házasságban született gyermeknek.

Az északi oldal véleményformáló személyeit alaphelyzetben legjobban frusztrálta a 7. és az 5. tábla (a tanuló nem akarja elsajátítani a szlovák nyelvet; a hivatalnok), majd harmadik-negyedik helyre azonos százalékkal a 4. és a 11. tábla került (rossz szlováksággal történő éjszakai telefonzavarás; a vendéglőben csak magyar nemzeti ételt szolgálnak fel).

Frusztráció után a 7. és az 5. tábla azonos százalékkal van az első és a második helyen, majd a 4. és a 11. tábla a harmadik és negyedik helyen szintén azonos százalékkal. Tehát változás a táblákat illetően az első négy helyen nem történt, csak annyi, hogy az 5. táblára (a hivatalnok) adott kifelé vetülő agresszív válaszok aránya megnőtt, és szintén az első helyre került.

Az északi holdudvart legjobban frusztrálta alaphelyzetben az 5., a 7. és a 8. tábla (a hivatalnok; a tanuló nem akarja elsajátítani a szlovák nyelvet; a helységnévtábla).

Frusztrációs helyzet után az első helyen maradt az 5. tábla, másodikon a 7. tábla és a harmadik-negyedik helyre azonos százalékkal a 4. és az 1. tábla került (a rossz szlováksággal történő éjszakai telefonzavarás; a szlovák gyalogost lefröcskölő személygépkocsi), a 8. tábla (a helységnévtábla) viszont az ötödik helyre szorult vissza.

Az északi oldal eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy mindkét csoport számára legnagyobb frusztrációt a nyelv okozza. Egyrészt az, ha a saját hazájukban a hivatalnok nem beszéli a szlovák nyelvet, másrészt pedig az, ha a magyarok nem akarják megtanulni a szlovák nyelvet. Ez utóbbi mögött minden bizonnyal az a félelem húzódik meg a szlovákokban, mely szerint a magyarok abban reménykednek, hogy a dél-szlovákiai terület egykor úgyszólván visszakerül Magyarországhoz, és akkor teljesen fölösleges lesz szlovákul tudniuk. Véleményünk szerint itt is az a korábban már megfogalmazott tendencia fejeződik ki, hogy egy adott terület birtoklását és uralását a többség nyelvhasználatának a kisebbségre való ráerőszakolásával is biztosítani tudja, legalábbis szeretné.

A déli oldalon a 7. tábla (a tanuló nem akarja elsajátítani a szlovák nyelvet) alig váltott ki frusztrációt, ami paradox módon azt jelzi, hogy „igaz az, hogy nekünk nyelvi problémáink vannak (az 5. és a 4. tábla magas frusztrációs szintje a déli oldalon), de nem nagyon törekszünk arra, hogy szlovákul megtanuljunk, és különösen nem akkor, ha azt erőszakkal akarják elérni (pl. nyelvtörvény, alternatív nyelvoktatás stb.). Ezek az eredmények tehát azt mutatják, hogy a magyar kisebbség a szlovák nyelv tanulásának elutasításával próbálja megtartani területi egységét és lakóterületük további uralását. Ez kifejezésre jut a déli oldalon vegyes házasságokkal szembeni nagyobb ellenállásban is (pl. a 3. tábla viszonylag magas frusztrációs szintje, különösen a déli holdudvar esetében).

Eredményeinkből következik, hogy mind a déli, mind az északi oldalon legnagyobb frusztrációt (frusztrációs helyzet után is) a nyelvi felszólító jelleggel bíró táblák váltották ki. Ezt a frusztrációt feloldani és megoldani egyrészt demokratikus adminisztratív rendeletekkel és törvények-

kel, másrészt alulról jövő kezdeményezéssel, a másságra és a toleranciára nevelő tréningekkel lehet.

A déli oldalnál kétszer nagyobb kifelé vetülő agresszió jelentkezik az ember életében előforduló három fontos eseménynek az alapfrusztrációja közben (3., 6. és 9. tábla), mint az északi oldalnál. Frusztráció után ez a tendencia kétszeresére növekszik a kifelé vetülő agressziót illetően a déli oldal javára, ami azt jelenti, hogy a déli oldal vizsgált személyei erősen frusztrálódnak, ha az élet általunk meghatározott három fontos területén (házasság, keresztelők, halál) szlovák nemzetiségű személlyel kerülnek közelebbi kapcsolatba. Az így kialakult belső attitűdök önmaguktól csak demokratikus társadalomban változnának meg megfelelő súlyú élmények hatására. Az attitűdök pozitív irányú változásához jelentős mértékben hozzájárulnak az önismereti-kommunikációs tréningek is.

Az északi oldal, de különösen a holdudvar viszonylag magas frusztrációs szintje a 8. táblánál (a kétnyelvű feliratú helységnévtábla) a területi érzést jelző jelzésként is felfogható a szlovákok részéről. Ha ez az állításunk igaz (márpedig az eredményeink ezt tükrözik), és a nyelvi táblák kapcsán történt megállapításaink is igazak, melyek szintén az eredményeinkből következnek, akkor megállapíthatjuk, hogy Szlovákiában a területi igény prioritása lappangó szinten van jelen, s ez akkor erősödne fel jelentősen (pl. egészen a konfliktusig), ha valamely környező ország népének identitásfejlődése egybeesne a szlovák nép kritikus identitásfejlődési szakaszával. Például az egykori Jugoszláviában a szerbek, horvátok, bosnyákok identitásfejlődése a Tito-rendszer alatt gátolt volt. Amikor ezek a gátak Jugoszláviában megszűntek, e népek identitásfejlődése egymás rovására kezdett el hirtelen új önazonossági pontokat találni, ami főleg a másik nép értékeinek az elutasításában és negálásában nyilvánult meg, nem pedig önmaga értékeinek a keresésében. Hasonló helyzet alakult ki Albániában is, amikor az ottani változások új identitás keresési hullámot indítottak el az albán nép körében, amely átcsapva a határokon, a jugoszláviai albánoknál okozott világrengető változásokat az új nemzeti identitásuk megfogalmazásában és annak kibontakozásában. Ezt az albán kritikus identitásfejlődési változást legkevésbé tolerálja az a szerb nép, amely hasonlóan kritikus nemzeti iden-

titásfejlődési szakaszban van, és önmagát a környező nemzetek értékeinek az elutasításával erősíti meg.

A frusztrációs teszt eredményeinek megértéséhez figyelembe kell vennünk vizsgálatunk néhány egyéb mutatóját is.

Az északi oldal magas frusztrációs mutatói az etnikai jellegű másság elutasítását jelentik. Magától adódik a kérdés, hogy azok az emberek, akik ily módon viszonyulnak az etnikai mássághoz, milyen gyakorisággal találkoznak mindennapi életükben a más etnikumhoz tartozó emberekkel, ismerik-e szokásaikat, életmódjukat, értékrendjüket, ismerik-e más nemzetek nyelvét.

A kérdőíves vizsgálatból az derül ki, hogy az általunk vizsgált mintában az északi oldal reprezentánsai szingnifikánsabban kevesebbet utaznak külföldre, elsősorban (sok esetben kizárólag) a hazai sajtó híradásait követik, idegen nyelveket alig beszélnek. Tehát egyfajta „fészek”-mentális volt rájuk jellemző, s ezen azt értjük, hogy jól érzik magukat egymás között, a saját értékrendjük kizárólagosságát fogadják el, nem érzik szükségét a megmértetésnek, összehasonlításnak, ugyanis egy ilyen aktusban inkább a veszélyt, mintsem az előnyöket látják.

A témában járatlan olvasó e megállapítások kapcsán esetleg azt gondolhatja, hogy a fenti megállapítások a szlovákok nemzeti vonásai közé tartoznak, ám erről szó sincs. A jelenség magyarázata máshol keresendő. Aki az elmúlt évek során nyomon követte a szlovák közszolgálati televízió adásait, naponta kézbe vette a szlovák kormánylapokat, az aligha csodálkozik az efféle izolacionista magatartás, illetve az ezzel együtt járó intoleráns megnyilvánulások láttán. Öt éven át ugyanis csak azt hallotta, hogy a Nyugat az európai integráció kelepcejébe próbálja csalni az országot, hogy ez az integráció nem más, mint az önállóság, a nemzeti identitás feladása, hogy a NATO-tagság a nemzet becsapása, hogy nekünk a semlegesség a megfelelő állapot, hogy a csehek és a magyarok a külfölddel szövetkezve Szlovákia önállósága ellen küzdenek. Még olyan cikkek is napvilágot láttak a kormány napilapjában, melyek szerint Clinton és Jelcin megegyezett Szlovákia feldarabolásában, és ennek érdekében az izraeli stb. titkosszolgálatok segítségét vették igénybe.

Az országban élő magyarok értékelése is egyértelmű volt: őket következetesen Magyarország ötödik hadoszlopaként emlegették a hírek, akik Horthy mintájára alig várják, hogy elcsatolhassák Szlovákia déli területeit.

Öt esztendő „agymosása” után talán érthetőbb, hogy a magyar tematikájú képek hatására miért mutatott olyan magas alapfrusztrációs értéket a Rosenzweig-féle teszt.

Az északi oldal a frusztráció után lényegesen kevesebb kifelé vetülő agressziót produkált, melynek magyarázata – véleményünk szerint – a „fészek”-hatásban keresendő. Északon a szlovákok otthon és biztonságban érzik magukat, tehát kevésbé kiprovokálhatóak, mint a déli oldalon élő magyarok, akik pontosan a frusztrációinkban használt létfontosságú történések kapcsán veszítették el leginkább a biztonságérzetüket, s erre viszonylag magas kifelé vetülő agresszióval reagáltak biztonságuk megőrzése érdekében. Tehát az északi oldal a frusztráló történések hatására nem érezte magát annyira veszélyeztetve, mint a déli oldal, és ezért kevesebb kifelé vetülő agressziót produkált.

Figyelmet érdemel még a befelé vetülő agresszió problémája is. Az ilyen típusú válaszok számaránya nagyságrendekkel alacsonyabb volt a semleges válaszköznél, ill. a kifelé vetülő agressziót tartalmazó reakcióknál. E válaszok számaránya az 1994-ben végzett vizsgálat adataihoz képest is csökkent (*Ellenpróbák*, 145. és 204. p.), egyéb eredményeink viszont nagymértékben alátámasztják az akkori eredményeinket. A jelenségnek van egy pozitív és egy negatív oldala. A pozitív az, hogy egyik közösségben sem mutathatók ki autodestruktív tendenciák. A negatív az, hogy egyik közösség tagjai sem érzik magukat felelősnek az adott helyzetért, sőt éppen ellenkezőleg, azonnal a másik félre mutogatnak.

Mikor az *Ellenpróbák* vizsgálatait végeztük, Szlovákiában épp egy ígéretes folyamat indult be: Vladimír Mečiar 1994-es leváltása után a Moravčík-kormány sok modernizációs intézkedést vezetett be az országban, a társadalmi feszültség csökkenő tendenciát mutatott, megindult a párbeszéd a különböző társadalmi, szociális, etnikai csoportok között. Ebben a helyzetben a PFT tábláira adott válaszok között érthető okokból kissé megnövekedhetett a befelé vetülő agresszió számaránya, amely az adott esetben azt is jelenthette, hogy a szlovák és a magyar közösség tagjai több felelősséget éreztek az etnikai feszültségek kialakulása miatt, és több esetben magukban (is) keresték a hibát a dolgok ilyen alakulása miatt.

Az azóta eltelt több mint három esztendő alatt a kormányzati szervek, a közszolgálati televízió és rádió, valamint a kormánypárti lapok hatásá-

ra egyértelműen intoleráns légkör alakult ki az országban, és valószínűleg ennek is köszönhető, hogy az emberek a frusztráció hatására tömegesen kifelé vetülő agresszióval válaszolnak.

Felmérésünk során legnagyobb arányban a semleges válaszok fordultak elő. Azonban ez a tény korántsem annak a jele, hogy a vizsgált személyek kivétel nélkül képesek arra, hogy agresszió nélkül reagáljanak egy adott helyzetre. Inkább ama mondás szerint próbáltak eljárni, mely szerint „jobb a békesség”. De a negyvenperces intenzív frusztráció hatására megváltozott semleges válaszok aránya is jelzi, hogy a hamu alatt sokszor bizony izzik a parázs.

A jövőt illetően komolyan foglalkoztat bennünket a frusztrációs tolerancia mérése, amely szerintünk elképzelhető egy alapfrusztrációs szint és egy frusztrációs helyzet utáni szint különbségeként, standardizált E-PFT eredményekkel egy reprezentatív mintán feldolgozva.

A holdudvar frusztráció előtti frusztrációs szintje

Észak				Dél			
Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)	Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)
1	50	–	50	1	69	–	31
2	56	–	44	2	60	6	34
3	78	–	22	3	66	–	34
4	53	–	47	4	69	–	31
5	22	–	78	5	59	3	38
6	81	–	19	6	66	3	31
7	25	–	75	7	81	13	6
8	41	–	59	8	97	–	3
9	100	–	–	9	81	–	19
10	87	–	13	10	94	–	6
11	66	–	34	11	69	–	31

A holdudvar frusztráció utáni frusztrációs szintje

Észak				Dél			
Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)	Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)
1	34	–	66	1	47	–	53
2	44	–	56	2	41	–	59
3	75	–	25	3	41	–	59
4	34	–	66	4	37	–	63
5	12	–	88	5	34	3	63
6	62	–	38	6	47	–	53
7	25	–	75	7	81	6	13
8	41	–	59	8	94	–	6
9	87	–	13	9	59	–	41
10	84	–	16	10	81	–	19
11	53	–	47	11	63	–	37

A véleményformálók frusztráció előtti frusztrációs szintje

Észak				Dél			
Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)	Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)
1	87	–	13	1	80	–	20
2	80	7	13	2	67	–	33
3	87	–	13	3	81	–	19
4	60	–	40	4	69	–	31
5	53	–	47	5	44	6	50
6	80	–	20	6	56	–	44
7	33	7	60	7	94	6	–
8	87	–	13	8	94	–	6
9	87	–	13	9	100	–	–
10	93	–	7	10	100	–	–
11	60	–	40	11	75	–	25

A véleményformálók frusztráció utáni frusztrációs szintje

Észak				Dél			
Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)	Táblák	IMP (%)	I (%)	E (%)
1	73	–	27	1	50	–	50
2	67	13	20	2	37	–	63
3	87	–	13	3	56	–	44
4	67	–	33	4	37	–	63
5	40	–	60	5	25	6	69
6	80	–	20	6	37	–	63
7	33	7	60	7	81	6	13
8	73	–	27	8	87	–	13
9	87	–	13	9	69	–	31
10	80	–	20	10	87	–	13
11	67	–	33	11	67	–	33

A legnagyobb frusztrációt kiváltó táblák rangsora alaphelyzetben

Holdudvar					Véleményformáló személyek csoportja				
Észak			Dél		Észak			Dél	
Rangsor	E%	Táblák	E%	Táblák	Rangsor	E%	Táblák	E%	Táblák
1	78	5	38	5	1	60	7	50	5
2	75	7	34	2	2	47	5	44	6
3	59	8	34	3	3	40	4	33	2
4	50	1	31	4	4	40	11	31	4
5	47	4	31	1	5	20	6	25	11
6	44	2	31	6	6	13	2	20	1
7	34	11	31	11	7	13	3	19	3
8	22	3	19	9	8	13	8	6	8
9	19	6	6	7	9	19	9	0	7
10	13	10	6	10	10	13	11	0	9
11	0	9	3	8	11	7	10	0	10

A legnagyobb frusztrációt kiváltó táblák frusztráció utáni rangsora

Holdudvar					Véleményformáló személyek csoportja				
Észak			Dél		Észak			Dél	
Rangsor	E%	Táblák	E%	Táblák	Rangsor	E%	Táblák	E%	Táblák
1	88	5	63	5	1	60	7	69	5
2	75	7	63	4	2	60	5	63	4
3	66	4	59	3	3	33	4	63	6
4	66	1	59	2	4	33	11	63	2
5	59	8	53	6	5	27	8	50	1
6	56	2	53	1	6	27	1	44	3
7	47	11	41	9	7	20	2	33	11
8	38	6	37	11	8	20	6	31	9
9	25	3	19	10	9	20	10	13	7
10	16	10	13	7	10	13	3	13	8
11	13	9	6	8	11	13	9	13	10

2.4.5. AZ EMPÁTIATESZT EREDMÉNYEI

Buda Béla *Az empátia, a beleélés lélektana* (1978) című könyvében a következőket írja az empátiáról „Általánosan meghatározva, az empátia a személyiség olyan képessége, amelynek segítségével a másik emberrel való közvetlen kommunikációs kapcsolat során bele tudja élni magát a másik lelkiállapotába. Ennek a beleélésnek nyomán meg tud érezni és érteni a másokban olyan emóciókat, indítékokat és törekvéseket, amelyeket az szavakban direkt módon nem fejez ki, és amelyek a társas érintkezés szituációjából nem következnek törvényszerűen. A megérzés és megértés fő eszköze az, hogy az empátia révén a saját személyiségben felidéződnek a másik érzelmei és különféle feszültségei. Ezt úgy is ki lehet fejezni, hogy a személyiség beleéli, mintegy a másikba vetíti önmagát.” Felmérésünk során az empátiát mi is ebben az értelemben használtuk, kiegészítve azzal az ugyanott leírt gondolattal, mely szerint empátiává a beleélés akkor válik, ha az élményt tudatosan feldolgozzuk, és a másik emberből megértett összefüggéseket önmagunk számára megnevezzük és értelmezzük.

Az empatikus képességet nagyon fontosnak tartjuk az emberi kapcsolatokban, különösen az etnikai viszonylatokban. Ezért a kommunikációs tréningjeink során is mérjük a csoporttagok empatikus képességét a 100 órás tréning kezdetén és végén. A tréning történései pozitívan befolyásolják, tehát növelik az empátiás képességet. Ebből a tapasztalatból kiindulva alkalmaztuk az empátiatesztet (Deutsch, 1975) jelen vizsgálatunkban is, ahol elsősorban az érdekelt bennünket, hogy empatikus képességben van-e különbség az északi és a déli oldal között, és hogy frusztráció hatására változik-e ez a képesség. A tesztet alaphelyzetben és közvetlenül a frusztráció után vettük fel.

A teszt tulajdonképpen egy 33 állítást tartalmazó kérdőív, melyben a vizsgált személynek meg kell jelölnie, hogy melyik állítással ért egyet és melyikkel nem. Egyes állítások elfogadása az empátiás hajlam jele, mások elfogadása pedig éppen az empátia hiányát mutatja. Így 33 állítás segítségével harminchárom pontot szerezhet a maximális empátiás tendenciájú ember.

A teszt alapján a déli csoport maximális empatikus képességének az értéke 1518 pont (46x33) lehetett volna, ebből a déli csoport vélemény-

formáló személyei és a holdudvar képviselői együttesen 890 pontot értek el, ami egy átlagos empatikus képességet jelent. (Lásd a táblázatokban.)

Az északi csoport empatikus képességének az értéke maximálisan 1485 (45x33) pont lehetett volna, melyből az északi csoport véleményformáló személyei és holdudvarának képviselői 816 pontot értek el, ami szintén átlagos empatikus képességnek felel meg.

Az eredményekből kitűnik, hogy a déli csoport valamivel nagyobb empatikus képességekkel rendelkezik, mint az északi. A déliek tehát jobban beleélik magukat mások helyzetébe, jobb képességgel rendelkeznek ahhoz, hogy mások érzelmeit, feszültségeit átéljék.

A déli oldal véleményformáló személyeinek átlagos empátiás képessége a teszt eredményei alapján 17 pontban határozható meg, a holdudvaré pedig 19 pontban. Az északi oldal esetében a véleményformáló személyek csoportjainak átlaga 16 pont, a holdudvaré pedig 18 pont lett. A mi elvárásaink mások voltak. Úgy gondoltuk, hogy a véleményformáló személyek mind a déli, mind pedig az északi oldalon magasabb empatikus képességgel rendelkeznek, mint a holdudvar. Eredményeink erre rácafoltak mind a déli, mind pedig az északi oldalon, mivel a holdudvar magasabb átlag pontértéket ért el mindkét oldalon, mint a véleményformáló személyek csoportja.

Frusztrációs helyzet hatására az empátiás képesség egyértelműen mind az északi, mind pedig a déli oldalon csökkent. A déli oldalon 890 pontról 811 pontra, az északi oldalon 816 pontról 779 pontra. Ez az eredmény egyértelműen bizonyítja, hogy etnikai tartalmú frusztráció hatására az empátiás képesség csökken. Ha tehát erős frusztráció éri a személyt az életterében, kommunikációs kapcsolataiban stb. egy másik nemzet által, akkor a személy általános empátiás képessége csökken.

A déli oldal véleményformáló személyeinél az empátiás képesség pontátlaga 17-ről 15-re, a holdudvarnál pedig 19-ről 18-ra csökkent a frusztráció után. Ugyanez az átlag az északi oldal véleményformáló személyeinél az empátiás képesség esetében 16-ről 15-re, a holdudvarnál pedig 18-ról 17-re csökkent a frusztráció után. Tehát a frusztráció az empátiás képességet legjobban a déli oldal véleményformáló személyeinél változtatta meg, ahol a csökkenés átlaga 2 pont volt.

Mivel vizsgálatainkat véleményformáló személyekkel és azok holdudvarával végeztük, magasabb empátiás képességet tételeztünk fel mindkét

oldalán, mint amit az eredményeink mutatnak. Különösen meglepett bennünket, hogy a véleményformáló személyek alacsonyabb empátiás képességgel rendelkeznek, mint a holdudvarukhoz tartozók mind a déli, mind pedig az északi oldalon. Ezek az eredmények nem mondanak ellent a Rorschach-táblák és a PFT-táblákra kapott válaszok eredményeinek, sőt nagyon sok területen egybeesnek azokkal. Egyébként teljes mértékben beigazolódtott az a feltevésünk, hogy az empátiás képesség erős frusztráció hatására csökken.

2.4.6. A WECHSLER-FÉLE INTELLIGENCIATESZT KÉT ALTESZTJÉNEK EREDMÉNYEI

2.4.6.1. A SZÁMISMÉTLÉS

Ezzel az alteszttel az északi és a déli oldal, ezen belül pedig a véleményformáló személyek és a holdudvar személyeinek a frusztráció okozta koncentrációs zavar különbségeire, a jelentkező figyelemzavarokra, az esetleges teljesítménycsökkenésekre voltunk kíváncsiak. A normál populáció minimum öt számot mond vissza a számok egymás utáni ismétléséből, míg a visszafelé történő ismétlésnél három szám visszamondása a minimum. A mi esetünkben ezek az eredmények mind az északi, mind pedig a déli oldalon a véleményformáló személyek és a holdudvar csoportjaiban is ennél jóval magasabbak lettek, ami természetesen várható is volt, mivel ezek a személyek magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. A táblázatokból azonban kitűnik, hogy ezt a feladatot az északi oldal véleményformáló személyei és a holdudvar jobban megoldotta, mint a déli oldal ugyanezen csoportjai. A déli oldal véleményformáló személyei az egymás utáni számismétléseknél 103 pontot szereztek, míg az északi oldal véleményformáló személyei 107 pontot.

A holdudvar esetében nagyobb az eltérés az északi oldal javára, mivel a déli oldal 200 pontot szerzett, az északi oldal viszont 236 pontot (a pontok azért magasabbak a véleményformáló személyekénél, mert a holdudvarokban több személy volt).

Frusztráció után a déli oldal mindkét csoportjában alacsonyabb pontszámokat kaptunk, tehát a frusztráció figyelemzavart és ennek megfelelően teljesítménycsökkenést váltott ki. Ezzel szemben az északi oldal mindkét csoportjában inkább teljesítménynövekedésről és erősebb koncentrációról számolhatunk be a frusztráció után. Tehát ez a részpróba azt mutatja, hogy az északi oldal mindkét csoportja az etnikai jellegű frusztrációkra aktivizálja magát, és nagyobb teljesítményt nyújt, míg a déli oldal alacsonyabb teljesítmény mellett dekoncentráltabbá válik.

A déli oldal a visszafelé történő számolás esetében is kevesebb pontot szerzett, mint az északi. A déli oldal véleményformáló személyei 74 pontot, az északi oldal véleményformáló személyei pedig 77 pontot szereztek. A holdudvarnál 147 pont volt a déli oldalon és 182 az északon. Ennél a részpróbánál viszont mind a déli, mind pedig az északi oldalon a frusztráció hatására csökkent a teljesítmény, valószínűleg a fellépő figyelemzavar hatására. A visszafelé történő számolás erősebb koncentrációt, nagyobb figyelmet igényel, amelyek a frusztráció hatására gyengültek. A déli oldalon a véleményformáló személyek pontszáma 74-ről 64-re, a holdudvart képező személyeké 147 pontról 140 pontra, az északi oldal véleményformáló személyeinek pontszáma 77-ről 74-re, a holdudvarhoz tartozóké pedig 182 pontról 163 pontra csökkent.

A visszafelé történő számolás részpróba egyértelműen bizonyította, hogy a frusztráció hatására koncentrációs zavar, teljesítménycsökkenés, figyelemzavar alakult ki mind a déli, mind az északi oldal két-két csoportjában.

2.4.6.2. A REJTJELZÉS

Az intelligenciateszt rejtjelzések részpróbájánál a nyugalmi állapot eredménye és a frusztrációs helyzet eredménye közötti különbségből az asszociáció gyorsaságára és minőségére, valamint az asszociáció motóriumba való megjelenésére és annak hibalehetőségeire voltunk kíváncsiak.

Ennél a részpróbánál eltértünk a Wechsler ajánlotta 90 másodperces mérési időtől, és azt 60 másodpercben határoztuk meg. Ennek egyik oka az, hogy az egész tesztbateriánk (melyet a FER-ben használunk) igen hosszú, a másik ok pedig, hogy a frusztráció hatása véleményünk szerint

ebben a helyzetben rövidebb idő alatt jobban kifejezésre jut, mint hosszabb idő alatt, tehát pontosabban tudjuk mérni a frusztráció hatását. A táblázatból kitűnik, hogy a déli oldal mindkét csoportja kevesebb jelet tudott a 60 másodperc alatt mind alaphelyzetben, mind pedig frusztrációs helyzetben leírni, mint az északi oldal két csoportja. Mindkét oldal négy csoportjánál az volt a közös, hogy frusztráció hatására meggyorsultak a motorikus reakciók, de jóval több hibával, mint nyugalmi állapotban. Ezekben a hibás reakciókban – különösen a frusztráció után – az északi oldal véleményformáló személyei is és a holdudvar is lényegesebben több hibás asszociációt produkáltak, mint a déli oldal két csoportjának képviselői. Tehát frusztrációra az északi oldal személyei jobban felgyorsulnak, mint a déli oldal személyei, de sokkal pontatlanabb, minőségileg rosszabb teljesítményt nyújtanak. Ez a megállapítás megegyezik a korábbi eredményeinkkel (Rorschach-teszt, PFT).

A Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztje azt bizonyította, hogy frusztráció (különösen etnikai jellegű frusztráció) hatására viselkedésbeli zavarok, figyelemzavarok, koncentrációs zavarok, teljesítménycsökkenés vagy nagy hibaszázalékú teljesítmény alakul ki. E tekintetben a frusztráció a déli oldal mindkét csoportját mélyebben érintette (alacsonyabb eredmények), mint az északi oldal csoportjait, ugyanakkor az északi oldal csoportjai nagyobb dinamikával, de sokkal több hibás megoldással válaszoltak a frusztrációra. Konfliktusok eszkalálódása esetén ez a helyzet újabb veszélyforrásokat rejthet magában.

A tesztek összesített eredményei frusztráció előtt (1), után (2) a déli és az északi településeken a holdudvar esetében

Település	PFT 1			PFT 2			EMP 1	EMP 2	Számolás 1 előre	Számolás 2 előre	Számolás 1 vissza	Számolás 2 vissza	Jel 1	Jel 2	Hiba 1	Hiba 2
	E	I	IMP	E	I	IMP										
A	24	4	60	42	2	44	166	136	50	47	37	36	221	239	7	17
B	28	-	60	44	-	44	152	140	53	51	36	30	253	264	14	33
C	22	2	64	44	1	43	156	154	49	49	35	37	277	291	23	36
D	11	2	75	26	1	61	147	133	48	41	39	37	230	263	3	29
Σ	85	8	259	156	4	192	621	563	200	188	147	140	981	1057	47	115
a	41	-	47	44	-	44	137	132	51	50	41	38	285	320	27	57
b	37	-	51	46	-	42	147	141	61	60	41	39	273	316	41	68
c	39	-	49	48	-	40	155	149	64	64	60	48	324	342	11	25
d	31	-	57	52	-	36	135	125	60	63	40	38	279	276	3	33
Σ	148	-	204	190	-	162	574	547	236	237	182	163	1161	1254	82	183

A tesztek összesített eredményei frusztráció előtt (1) és után (2) a déli és az északi településeken a véleményformálók esetében

Település	PFT 1			PFT 2			EMP 1	EMP 2	Számolás 1 előre	Számolás 2 előre	Számolás 1 vissza	Számolás 2 vissza	Jel 1	Jel 2	Hiba 1	Hiba 2
	E	I	IMP	E	I	IMP										
A	11	2	31	17	3	24	84	79	25	22	17	15	107	99	12	11
B	11	-	33	23	-	21	59	57	24	24	15	16	110	112	6	10
C	9	-	35	11	-	33	69	64	27	24	17	17	111	137	14	30
D	7	-	37	19	-	25	57	48	27	23	20	16	130	136	3	13
S	38	2	136	70	3	103	269	248	103	95	74	64	458	484	35	64
a	11	-	22	11	-	22	58	54	17	19	12	13	106	113	15	17
b	9	2	33	11	2	31	56	55	32	34	22	21	153	178	9	25
c	5	-	39	6	-	38	64	62	29	30	22	19	149	157	16	35
d	17	-	27	23	-	21	64	61	29	30	21	21	136	150	1	16
S	42	2	121	51	2	112	242	232	107	113	77	74	544	598	41	93

A tesztek összesített eredményei frusztráció előtt (1) és után (2) a déli és az északi településeken a véleményformálókkal és a holdudvarral együtt

Település	PFT 1			PFT 2			EMP 1	EMP 2	Számolás 1 előre	Számolás 2 előre	Számolás 1 vissza	Számolás 2 vissza	Jel 1	Jel 2	Hiba 1	Hiba 2
	E	I	IMP	E	I	IMP										
A	35	6	91	59	5	68	250	215	75	69	54	51	328	338	19	28
B	39	-	93	67	-	65	211	197	77	75	51	46	363	376	20	43
C	29	2	99	55	1	76	225	218	76	73	52	54	388	428	37	66
D	18	2	112	45	1	86	204	181	75	64	59	53	360	399	6	42
Σ	121	10	395	226	7	295	890	811	303	281	216	204	1439	1541	82	179
a	52	-	69	55	-	66	195	186	68	69	53	51	391	433	42	74
b	46	2	84	57	2	73	203	196	93	94	63	60	426	494	50	93
c	44	-	88	54	-	78	219	211	93	94	82	67	473	499	27	60
d	48	-	84	75	-	57	199	186	89	99	61	59	415	426	4	49
Σ	190	2	325	241	2	274	816	779	343	356	259	237	1705	1852	123	276

2.4.6.3. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

A FER elméleti és kísérleti részének kidolgozásakor azt a lewini gondolatrendszert és kísérleti kezdeményezést próbáltuk követni, melyek nem az egyes izolált reakciókat, az elszigetelt viselkedésegységeket vizsgálják, hanem a teljes emberi cselekvéseket elemzik. Vagyis ebben a pszichológiában az ember az egész történelmével és társadalmi viszonyainak egész hálózatával jelen lehet. Nem kísérletet végeztünk a szó pszichológiai értelmében, hanem az életben, a társadalomban végbemenő szociológiai és szociálpszichológiai változásokat és azok hatásait próbáltuk mérni és értelmezni a véleményformáló személyeknél és az őket övező ún. holdudvar képviselőinek vizsgálatával, tehát valós helyzeteket vizsgáltunk valós közösségekben. Módszerünkkel az ember lehetséges dimenzióit szerettük volna megragadni, ám figyelmünket elsősorban a lewini pszichikus mezőre, a szociológiai, a szociálpszichológiai és az egészségügyi történésekre irányítottuk, a többség–kisebbség és az etnikumok látószögén keresztül. Azokra a csoportdinamikai hatásokra voltunk kíváncsiak, melyeket a társadalomban végbement szociálpszichológiai események, változások etnikai vetülete vált ki egy kis közösség véleményformáló személyeinek csoportján belül, valamint arra, hogy ezek a hatások hogyan csapódnak le a véleményformáló személyek holdudvarában. Az igényes módszerünk számos eredményt produkált (ezeket az előzőekben már ismertettük), ezért most csak a program szempontjából fontos eredményeket kívánjuk összefoglalni.

A mintasokaságon végzett szociológiai vizsgálatból kiderült, hogy a vizsgált személyek kezdetben mind a déli, mind pedig az északi oldalon eléggé elutasítóak voltak felmérésünkkel kapcsolatban. Ez az elutasító magatartás a beszélgetések hatására csökkent, és a verbális együttműködés többnyire létre is jött, de néhány vizsgált személynél a metakommunikatív elutasítás a vizsgálataink során végig jelen volt. Ez az inkongruencia hol egy felülről jövő lenéző, ironikus magatartásban nyilvánult meg, hol pedig egy felgyorsult légzésben, túlmozgékonytságban, kézremegésben stb. fejeződött ki. Számunkra világos volt, hogy vizsgált személyeinknél a szlovák–magyar nemzetiségi ügy még mindig érzékeny témaként szerepel, tele félelmekkel, gyanakvásokkal, melyek az akkori

kormány politikájának köszönhetően (1997-ben) csak fokozódtak. Ennek ellenére mégis részt vettek a munkában, és teljes személyiségüket adták ahhoz, hogy ez a program is hozzájáruljon a szlovák–magyar együttélés javításához Szlovákiában.

Szociológiai vizsgálatunk a déli oldal magyar nemzetiségű vizsgált személyeinél 20,5%-os asszimilációt mutatott ki. Ez a szám kirívóan magasnak tűnik, s valószínűleg csak erre a mintára érvényes. Az viszont megkérdőjelezhetetlen tény, hogy az asszimiláció az utóbbi évek során ismét felgyorsult. Csak emlékeztetőül idézzük fel a kérdőív adatait, melyek szerint a második világháborút követő robbanásszerű asszimilációs hullám után az ötvenes évek végétől konszolidálódott a helyzet, és ez az állapot egészen a nyolcvanas évek végéig tartott. Tehát ekkor is kimutatható volt az asszimiláció, ám nem olyan mértékben, mint 1945 és 1950 között. A bársonyos forradalmat (1989) követő időszak viszont minőségi változást eredményezett az emberek gondolkodásában és viselkedésében. A kapitalizálódó Szlovákiában is egyre inkább előtérbe került az ún. teljesítményorientált embertípus (nemzetiségi különbség nélkül). A szlovákiai magyarok esetében ez azt jelentette, hogy most már nem is a külső kényszer játszotta a főszerepet abban, hogy újra megindult a beolvadási folyamat, hanem az elérhető társadalmi előnyök, a jobb gazdasági pozíció elérése miatt vált a polgárok egy része számára (elsősorban a vállalkozói rétegre gondolunk) a nemzeti hovatartozás kérdése másod-, ill. harmadrendű kérdéssé. (Erről a problémáról bővebben írtunk az *Ellenpróbák* című kötetben.) Nem véletlen, hogy a szlovákiai magyar politikai elit a kormányok részéről történő minden erőszakos asszimilációs törekvést erősen támad és keményen bírál, hiszen ha országos méretben is igaz ez a magas asszimilációs tendencia, akkor az már a magyarok létét veszélyezteti Szlovákiában. Úgy gondoljuk, hogy az erőszakos asszimilációs törekvések egy ország stabilitását ingatják meg.

Az identitásvizsgálat meglepő eredményt hozott. Minden vizsgált személynek tíz lehetősége volt annak definiálására, hogy ki is ő valójában. Az északi csoportban (46 szlovák és 1 magyar nemzetiségű vizsgált személy) egyetlen nemzetiségre utaló definíciót, ill. meghatározást sem kaptunk. Úgy tűnik, hogy a homogén szlovák közegben élő vizsgált személyeknek nincs szükségük arra, hogy önmaguk nemzeti identitásának

megfogalmazásával határolódjanak el a más nemzetiségűektől, és ez érthető is. (Már az *Ellenpróbák* című könyvben is kimutatható volt az északon élő szlovákság részéről némi nemtörődomség a délen élő polgártársakkal szemben nemzetiségi kérdésekben. Akkor olyan válaszokat is kaptunk, hogy „Ez az ő [mármint a déli szlovákok] dolguk, oldják meg maguk” stb.) Az északon élő szlovákok természetesen otthon érzik magukat, nemzeti villongások nem terhelik életüket, tehát nyugalmi körülmények között ez a kérdés számukra indifferensnek tűnik.

Az igazi meglepetés a déli oldal vizsgálata során ért bennünket. Ebben a csoportban az emberek gyakran számoltak be etnikai jellegű incidensekről, nemzeti súrlódásokról, és úgy tűnt, hogy ez a probléma átszövi mindennapjaikat is. Az identitásvizsgálat során azonban csak 17 olyan választ kaptunk, amikor a vizsgált személyek a tíz lehetséges önmeghatározás közül a nemzeti identitást is fontosnak tartották. 17 magyar nemzetiségű vizsgált személy (a magyar válaszadók 44%-a) érezte tehát úgy, hogy önmeghatározásánál a nemzeti identitást is hangsúlyozza. 21 magyar és a 10 szlovák nemzetiségű vizsgált személy esetében a tíz lehetséges válasz közé nem került be a nemzeti hovatartozás megjelölése.

A nemzeti alapon történt önmeghatározás ilyen alakulása alátámasztja az előbbi hipotézisünket, mely szerint az etnikai jellegű identitás fajsúlyja a személyiségen belül napjainkban csökkenő tendenciát mutat. (Lásd a teljesítményorientált, illetve a hagyományorientált emberek leírását az *Ellenpróbákban*. Az identitás meghatározó elemeiről, ill. változásairól lásd bővebben Hódi Sándor: *A nemzeti identitás zavarai* című könyvét, melyben a szerző bemutatja, hogyan változtak az identitás egyes összetevői az évszázadok során.)

Dél-Szlovákiában elég gyakran halljuk azt, hogy a magyarok elnyomják és asszimilálják a szlovákokat, és megfordítva. Ennek a ténynek némiképp ellentmond a mi identitásvizsgálatunk, mely szerint nyugalmi állapotban az átlagpolgár számára nem a nemzeti kérdés jelenti a fő gondot.

Az orvosi vizsgálat eredményei igazolták, hogy az egyént ért társadalmi frusztrációk (etnikai jellegű problémák, antidemokratikus törvények elfogadása stb.) átmeneti testi tüneteket, sőt regressziós állapotot is okozhatnak. Nyilvánvaló, hogy ezek a tünetek egyénenként eltérőek szervezeteiktől és személyiségüktől függően. E különbségek miatt is fontos szá-

munkra a helyes személyiségrajz felállítása, mivel ennek tudatában tudjuk nagyobb valószínűséggel kiszámítani egy polgármester, orvos, pedagógus stb. feszültségi szintjét, viselkedését bizonyos helyzetekben, melyből következtetni lehet egy közösség feszültségi állapotára.

Nagyon fontos információkkal szolgáltak a Rorschach-teszt eredményei. Egyáltalán nem mindegy, hogy egy közösséget milyen személyiségű véleményformálók irányítanak, melyik személyiségtypusból van több egy közösségen belül, és a közösségek összehasonlítása során melyik személyiségtypus dominál. Ugyanis ennek ismeretében tudjuk egy közösség reakcióját, viselkedésének hatékonyságát, váratlan helyzetekben való reagálóképességét stb. jobban megítélni, esetleg kiszámítani. Több közösség ezen információiból pedig aránylag pontos képet alkothatunk egy ország hatékony reagálóképességéről, a tesztbatériánk többi eredményeiből pedig kiszámíthatjuk egy ország általános feszültségi szintjét.

A személyiségvizsgálatot a Rorschach-teszt alapján végeztük, mivel a pszichológiában erre a célra ez a legjobban bevált teszt, és Szlovákiában is standardizálva van.

A Rorschach-teszt számunkra több fontos eredményt hozott, melyből itt csak pár mutatót emelünk ki. Megleő volt számunkra, hogy az északi oldal vizsgált személyeinek 46%-ánál az F+2% magasabb volt az F+1%-nél. Ez a mutató azt jelenti, hogy a gondolkodás érzelmi feszültség mellett jobban működik, ami az érzelmileg „melegen tartott” értelmet jelenti. Nem véletlen, hogy ez a jegy az óvodáskorúaknál fordul elő leggyakrabban, hiszen pozitív érzelmi motiváció esetén a gyerekek „okosabbak”. Úgy tűnik, hogy ezeknek a vizsgált személyeknek az érzelmek jelenléte fontos a gondolkodási teljesítményhez, így az állandó érzelmi motiváció mintegy facilitálja a mentális kontrollt. Másképpen fogalmazva: ezek a személyek igénylik az érzelmi vezetést, és a vezetőtől kapott pozitív megerősítések facilitálják a gondolkodást. Ez a megállapítás elsősorban a szlovák politikai elit számára lehet érdekes és elgondolkoztató. Az északi csoport vizsgált személyei igénylik az erős kezet, és a vezetőtől kapott pozitív megerősítést. A jelen gazdasági helyzetben egyre több a megszorítás, az ún. restriktív intézkedés, és egyre fokozódik a hajszá, a kíméletlen versenyfutás (integrációs problémák, behozni a lemaradásokat). Ilyen körülmények között a vezető réteg gyakran megfelede-

zik arról az általunk is feltárt tényről, hogy az említett személyiségjegyű emberek akkor képesek önmagukból kihozni a maximumot, ha pozitív érzelmi légkör éreznek maguk körül (dicséret, pozitív odafordulás stb.), illetve keresik az olyan vezetőt, aki időről időre érzelmi jellegű visszajelzéseket (dicséretet, biztatást) ad nekik.

A jelenlegi kormánykoalíció pártjainak el kellene gondolkodnia azon, hogy miért olyan magas Mečiar és Slota népszerűsége ezeken a vidékeken. A déli oldalon 60%-ban az F+1% és az F+2% eredményei nagyjából egyformák, ami azt jelenti, hogy a mentális kontroll félelmi, indulati vagy vágy felszólítások esetében is egyforma színvonalon működik, mint amikor a gondolkodást semmiféle irracionális mozzanat nem billentette ki. Tehát a déli oldal vizsgált személyei 60%-ának nincs igénye érzelmi vezetésre és dicséretre ahhoz, hogy a gondolkodási teljesítményük növekedjen. Ez a jegy általában az adolescens korúakat jellemzi.

Egy másik figyelemre méltó Rorschach-eredmény, hogy a vizsgált személyek mind a déli, mind az északi oldalon többségükben extrovertáltak. Ha elfogadjuk Jung és Rorschach fejtegetéseit az introverzióról és extroverzióról, akkor véleményünk szerint egy közösség akkor működne kiegyensúlyozottan, ha 2-3 extrovertált véleményformáló személy mellett volna 1-2 introvertált véleményformáló személy is. Vagyis a fellegekben járó, nagy fantáziájú, könnyen csábuló, gyakran csalódó, könnyen vígasztalódó extrovertált típusok mellé feltétlenül szükséges volna ellensúlyként két lábbal a földön járó, stabil, alkotó, egyéni képességű, befelé élő introvertált személy. Csak ekkor beszélhetnénk egy közösség viszonylag kiegyensúlyozottabb működéséről. Különösen igaz ez a megállapítás egy olyan ország esetében, mint Szlovákia, melynek polgáraiba 1993 óta folyamatosan azt sulykolta bele a politikai vezetés, hogy ők a nagy lehetőségek országának polgárai („geopolitikai helyzetünk egyedülálló, stratégiai pozíciónk Közép-Európa kulcsát jelenti, a híd vagyunk Kelet és Nyugat között” stb.). 1998-ig a Mečiar-féle délibábkergetés ösztökölte irreális tervekre az embereket, de ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az önámítás még napjainkban is folyik (a Nyugat minden segítséget megad a gyors uniós csatlakozáshoz, hiszen ránk valóban nagy szükség van). A rövid és fájdalommentes átalakítás és az integráció lehetősége ma is szárnyalásra csábít sok embert.

A Rorschach-teszt eredményeiből a déli oldal viszonylag alacsony energetikája, szorongásossága, bizonytalansága derül ki, szemben az északi oldal erőteljes, lendületes dinamizmusával. Ezeknél a jegyeknél elgondolkodtató az északi oldalon az a 27%, ahol a nagy lendületnek, aktivitásnak nincs meg a megfelelő fékrendszere, ami azért is veszélyes lehet, mivel véleményformáló személyekről van szó, és a viselkedésük példaértékű a holdudvar számára, és ezért az hatványozottan jelentkezhet egy esetleges destrukció során.

A Rorschach-tesztet (vagy ezzel egyenértékű személyiségtesztet) a későbbi FER-programban a holdudvar esetében is alkalmazni szeretnénk, mivel így kapunk teljes képet egy közösség személyiségstruktúrájáról.

Nagyon sok információt nyertünk a frusztrációs teszt 11 táblájának eredményeiből. Mind a szlovákok, mind a magyarok körében a legnagyobb frusztráció a nyelvhasználattal kapcsolatban alakul ki. A magyarok kudarcként élik meg, ha erőszakosan akarják rájuk kényszeríteni a szlovák nyelv megtanulását, a szlovákok pedig akkor frusztrálódnak legjobban, ha a magyarok nem akarnak megtanulni szlovákul, vagy nem beszélik jól a szlovák nyelvet. Korábbi véleményünkkel egybehangzóan állíthatjuk, hogy itt is az a korábban már megfogalmazott tendencia érvényesül, mely szerint egy adott terület birtoklását és uralását a többség saját nyelvének a kisebbségre való ráerőszakolásával is biztosítani tudja, vagy legalábbis szeretné. Ha ezt az állítást elfogadjuk, akkor kimondhatjuk, hogy a szlovákok és a magyarok között nyelvi szinten fegyverek nélküli háború zajlik a területekért, mivel azé a terület, aki azt nyelvben uralja. Ezért nagyon fontosnak tartjuk a kisebbségi nyelvtörvény demokratikusan történő megalkotását és annak érvényesítését addig, amíg nem késő.

Szembetűnő eredményt hozott az alapfrusztrációs szint. Az északi oldalon élő szlovák nemzetiségű vizsgált személyeink magas kifelé vetülő agressziót produkáltak alapfrusztrációs helyzetben, ezzel szemben a déli oldalon a frusztráció után volt magasabb a kifelé vetülő agresszió szintje. Ennek magyarázatát mi a „fészek”-hatásban véltük megtalálni. Az északon élő szlovákok otthon és biztonságban érzik magukat, tehát kevésbé lehet őket kiprovokálni, mint a déli oldalon élő magyarokat, akik pontosan a frusztrációinkban használt létfontosságú történésekre veszítet-

ték el legjobban biztonságérzetüket, amire viszonylag magas kifelé vetülő agresszióval reagáltak biztonságuk megőrzése érdekében. Tehát az északi oldal a frusztrációs helyzetünk hatására nem érezte magát annyira veszélyeztetve, mint a déli oldal, és ezért kevesebb kifelé vetülő agressziót produkált. A nyugalmi helyzetben feljegyzett agresszivitásszint és a frusztráció hatására bekövetkezett változás különbözősége a szlovák és a magyar lakosság körében egy másik lehetséges magyarázatot is kínál (mely természetesen nem zárja ki az előző fejtegetés érvényességét). A frusztrációs teszt leírása során már említettük a modell fontosságát, vagyis azt, hogy az egyes ember aszerint cselekszik, amilyen (egyéni vagy közösségi) modellt kapott a múltból. A magyar múlt tele volt véres eseményekkel, forradalmakkal, lázongásokkal, amikor a vélt vagy valós jogok és sérelmek kiharcolása, ill. megvédése erőszakos cselekedetek (agresszivitás) révén valósult meg. Ha a szembenálló erő lényegesen nagyobb volt, akkor gyakran befelé vetült az agresszió (öndestrukció). A szlovák múltban lényegesen kevesebb az ilyen modellek száma és hatása. Ez a tény is közrejátszhat a fenti jelenség kialakulásában.

Külön szólnunk kell a befelé vetülő agresszióról. Az ilyen típusú válaszok számaránya nagyságrendekkel alacsonyabb volt a semleges válasznál, illetve a kifelé vetülő agressziót tartalmazó reakcióknál. E válaszok számaránya az 1994-ben végzett vizsgálat adataihoz képest is csökkent (*Ellenpróbák*, 145. és 204. p.), egyéb eredményeink viszont alátámasztják az akkori eredményeinket. A jelenségnek van egy pozitív és egy negatív oldala. A pozitív az, hogy egyik közösségben sem mutathatók ki önbüntető tendenciák. A negatív az, hogy egyik közösség tagjai sem érzik magukat felelősnek az adott helyzetért, sőt a másik felet okolják érte. Az így kapott eredményeknek nagyon érdekes a társadalmi háttere. Az *Ellenpróbákban* leírt vizsgálatokat 1994-ben végeztük el a Moravčík-kormány idején, amely demokratikusan próbálta kezelni és megközelíteni a társadalmi kérdéseket, jelen felmérésünk pedig 1997-ben történt, a Mečiar vezette antidemokratikusnak mondható kormány alatt. Az 1994 utáni három esztendő során a kormányzati szervek, a közszolgálati televízió és rádió, valamint a kormánypárti lapok hatására egyértelműen intoleráns légkör alakult ki, és polarizált társadalom jött létre, amelyben az emberek, akárcsak a kommunista időszakban, ismét csak fe-

kete-fehérben, ellenségben vagy barátban, tehát kizárólagosságokban kezdtek el gondolkodni, miközben lényegesen csökkent az empátiaszintjük is. Minden bizonnyal ennek köszönhető, hogy az emberek a frusztrációs hatására tömegesen kifelé vetülő agresszióval válaszolnak.

A frusztrációs teszt során kapott eredményeket leginkább a konfliktuskezelő-kommunikációs tréningjeink során tudjuk hasznosítani. Ezért is foglalkoztat bennünket a teszt standardizálása, emellett szeretnénk mérni a frusztrációs toleranciát, amely elképzelésünk szerint egy alapfrusztrációs szint és egy frusztrációs helyzet utáni szint különbségeként állapítható meg.

Az empátia-teszt eredménye a vizsgált személyeinknél mind a déli, mind az északi oldalon egyértelműen bizonyította, hogy etnikai tartalmú frusztráció hatására az empátias képesség csökken.

A Wechsler-féle két altesztnél a déli és az északi oldal szempontjából nem kaptunk egyértelmű eredményeket. A számismétlés részpróba eredményei azt mutatják, hogy az északi oldal mindkét csoportja az etnikai jellegű frusztrációkra aktivizálja magát, és nagyobb teljesítményt nyújt, ezzel szemben a déli oldal alacsonyabb teljesítmény mellett dekoncentráltabbá válik. Ugyanakkor a visszafelé történő számolás részpróba, amely már nagyobb koncentrációt igényel, egyértelműen bizonyította, hogy az általunk alkalmazott frusztráció hatására koncentrációs zavar, teljesítménycsökkenés, figyelemzavar alakult ki mind a déli, mind az északi oldal két-két csoportjában.

A rejtjelzés részpróba azt az eredményt hozta, hogy az általunk használt frusztráció hatására mindkét oldal mindkét csoportja nagyobb teljesítményt nyújtott, de jóval nagyobb hibaszázalékkal. Az északi oldal ennél a próbánál gyorsabb teljesítményt nyújtott, mint a déli, de nagyobb hibaszázalékkal.

A Wechsler-féle intelligenciateszt két altesztje azt bizonyította, hogy az általunk használt frusztráció hatására viselkedésbeli zavarok, figyelemzavarok, koncentrációs zavarok alakulnak ki, illetve teljesítménycsökkenés vagy nagy hibaszázalékú teljesítmény tapasztalható. Az intelligencia e területein a déli oldal mindkét csoportját a frusztráció mélyebben érintette (mivel alacsonyabb eredményeket értek el), mint az északi oldal csoportjait. Ugyanakkor az északi oldal csoportjai nagyobb dinamikával, de sokkal több hibás megoldással válaszoltak a frusztrációra, ami a konfliktusok eskalálódása esetén újabb veszélyforrásokat rejtget magában.

A szociometriaháló-teszt érdekes eredményeket hozott, annak ellenére, hogy kissé bonyolultnak tűnik a kiértékelés. Két fontos szempont vezérelt bennünket a korábban leírtak mellett: a párnák családi, illetve nem családi megközelítése a meghatározott három szempont alapján. Így több információt kaphattunk a családszerkezetek nemzetiségi összetételét illetően.

A déli oldal vizsgált személyeire a szociometriaháló-teszt alapján a nagyfokú, 56,5%-os más nemzetiségű kapcsolódások a jellemzőek, s ebből 19% a családi párnán belül található meg, 37,5% a párnában, de nem csak családi vonatkozásban. A más nemzetiségű kapcsolatok nélküli személyek a déli oldalon 33%-ban voltak kimutathatók, ebből 25%-ban a családi párnában, míg 8%-ban a párnában, de nem családi vonatkozásban. Meglepő volt viszont az, hogy a déli oldal 21%-os szlovák nemzetiségéből 12% szinte más nemzetiségű kapcsolatok nélkül, zárt klikket képezve él a magyarok között. 9%-nak van más nemzetiségű érzelmileg választott kapcsolata.

Az északi oldalon a vizsgált személyeink 58%-ban nem választják a más nemzetiségű kapcsolatokat (sem a családi párnában, sem azon kívül), tehát egy viszonylag zárt, saját nemzetiségű kapcsolati rendszerben élnek. Úgy tűnik, hogy saját maguk között érzik biztonságban magukat. Az így kialakult helyzetet nem a területi elszigetelődés miatt tartjuk valószínűnek, hiszen a csehek, lengyelek, ukránok nincsenek területileg távol, inkább szlovák sajátosságként fogjuk fel.

Szociometriaháló-tesztünk végeredménye a vizsgált személyeinknél a következő: a magyarok egy nyitottabb, többnemzetiségű kapcsolati rendszerben élnek a szűk családi kapcsolataikon belül is, mint a szlovákok, akik egy zártabb, saját nemzetiségű kapcsolatokat, kötődéseket részesítenek előnyben a belső családi kapcsolataikban is.

Ismét egy komoly feladat a jelenlegi politikai elit számára. Ha valóban az európai integrációban látják az ország jövőjét, akkor jelentős lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a már oly sokszor emlegetett szlovák izolacionista tendenciákat a jövőben fel tudják oldani. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy itt nem egy népbetegségről van szó, hanem a kommunista időszak alatt megkezdett, majd az önállóság elnyerése után újra felmelegített ideologikus színezetű kampány hatásairól, melynek lényege az

volt, hogy belesulykolják a szlovákságba a gyanakvás és a veszély érzését mindennel és mindenkivel szemben, aki más álláspontot képvisel, aki a másság jegyeit viseli. (Ennek az ideológiának a jegyében születtek meg az Európa-ellenes szlogenek, a semlegesség előnyeit ecsetelő lázalmok, melyek közös vonása az volt, hogy minden, ami más, potenciális veszélyt jelent nemzeti identitásunkra és önállóságunkra, ezért óvakodni kell tőle. Nem véletlen, hogy az egykori megszálló hatalom, a Szovjetunió utódállama, Oroszország is megfelelő partnernek tűnt a Mečiar-féle vezetés számára, hiszen ők egyrészt szlávok, tehát máris bizalmasabb viszonyban vannak velünk, mint pl. az angolszászok, ezenkívül őket már ismerjük, tudjuk, mit várhatunk el tőlük, így eleve veszélytelenebbek, mint az ismeretlen Nyugat.)

Az MMPI-teszt eredményei szerint a vizsgált személyeinknél mind a déli, mind pedig az északi oldalon a pszichopátiás személyiség kizárható.

Az olvasó ennyi eredmény és információ elolvasása után felteheti a kérdést: hogy lesz ebből feszültség- vagy veszély-előrejelző rendszer. Erre ad magyarázatot az alábbi fejezet.

III. A RENDSZER ÖSSZEFÜGGÉSEI

3. A HOMOKÓRA

Munkánkban az embert a társadalmi viszonyainak összességében igyekeztünk megragadni. Hogy valós eredményeket kapjunk, melyekből valós következtetéseket vonhatunk le, egymást kiegészítő orvosi, klinikai pszichológiai, szociálpszichológiai és szociológiai módszereket használtunk. Sokat töprengtünk azon, hogy a társadalmi feszültséget mérő programunkba a gazdasági mutatók hogyan illeszthetők be. Bonyolultsága miatt úgy döntöttünk, hogy ezzel a témával egy későbbi programban foglalkozunk.

A mai tömegtájékoztatási eszközöknek köszönhetően az embert rengeteg információ éri a világban történt eseményekről. Ezekből mindenki azt ragadja meg, amelyre az adott pillanatban lélektanilag a legérzékenyebb. Különösen érzékenyen reagálunk akkor, ha a nem várt események, történések az országunkban bonyolódnak, avagy még közelebb kerülve hozzánk, a közösségi kapcsolatainkat érik el, vagy a baráti, esetleg családi történéseinkbe avatkoznak bele.

Az embert és közösséget megmozgató változásokra az ember a maga egész történelmével, sőt generációkon keresztül átörökített, gyakran nem tudatosított viselkedési mintákkal reagál. Ezek a viselkedési minták bizonyos ideig kontrolláltak lehetnek a személy által, de különböző történések (akár közösségi, akár társadalmi) hatására kontrollálhatatlanná is válhatnak, mind az egyén, mind pedig a társadalom részéről.

A nem kontrollált tudatos történések felszínre jöhetnek vállalt nemzetiségi vagy fajgyűlöletben (pl. Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Párt tagjainak a magyarok és a cigányok iránti gyűlölete), annak érdekében pedig, hogy a gyűlöletük szabad utat nyerjen, minden kontroll-lehetőséget tudatosan elutasítanak. Ezek a folyamatok a személyiségben különböző társadalmi történések hatására (pl. etnikai feszültségkeltés) facilitálódhatnak, és agresszió kiélésében nyilvánulhatnak meg úgy, hogy a gerjesztettség először a véleményformálók körében kialakulva a holdudvaron keresztül egy egész közösségre átterjed. A legnagyobb veszélyt az így létrejött agresszió hatására kialakult regresszív állapot jelenti, amely produkálhat kontrollálatlan nem tudatos történéseket, sőt viselkedést (pl.

szomatikus tünetek, dekoncentráció, empátiacsökkenés, destrukció, megnövekedett hibaszázalékos teljesítmény stb.).

Elképzelhetőnek tartjuk, hogy ez a folyamat a Jung által megfogalmazott kollektív tudattalan szféráiba jut, ahol bizonyos átszerveződéssel a motívumok harcán keresztül tudatosulva befolyásolja (vagy meghatározza) az egyén viselkedését. Ez a viselkedés áterjed a családi, a baráti csoportokon át a közösség szintjére, attól függően, hogy az egyén hatékonysága, közösségi pozíciója mennyire erős, és a társadalmi igények mennyire várják el ezt a fajta viselkedést.

Több közösség azonos viselkedési mintái vagy a viselkedési mintával szembeni elvárásai társadalmi változásokat hozhatnak létre, különösen akkor, ha a közösségek véleményformálói és holdudvaruk között kiegyensúlyozott kapcsolati rendszer uralkodik.

Hogy a felvázolt folyamat szemléltetőbb legyen, megpróbáltuk térbelileg ábrázolni egyéni, közösségi és társadalmi szinten. Legszemléltetőbbnek a homokóra formáját találtuk, ahol a felső fordított kúp alakú részben a közösségek történései találhatók az egyénre gyakorolt hatásaikkal, az alsó részben pedig az egyén reakcióinak a vizsgálatait helyeztük el ezekre a hatásokra (1. ábra).

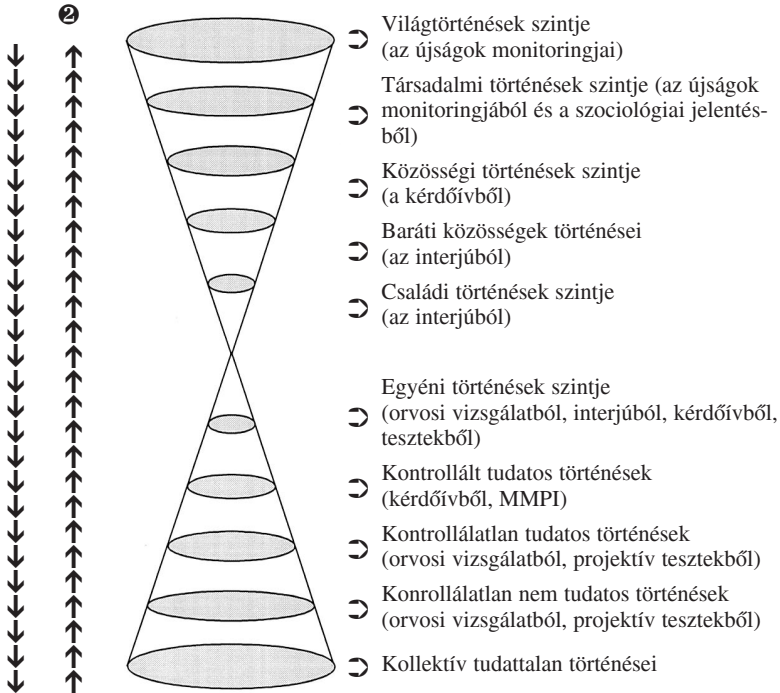
Egy közösség szintjén a társadalmi hatásokat a véleményformálók reakcióiból és a holdudvarral való kapcsolódásaikból, valamint a holdudvar válaszaiból próbáltuk kikövetkeztetni (2. ábra).

Több közösség kapcsolatából pedig kikövetkeztethető vagy kiszámítható egy ország, egy társadalom (jelen esetben Szlovákia) feszültségi szintje (3. ábra).

Ahhoz, hogy objektívebb legyen a feszültség-előrejelző programunk, figyelembe kell venni az objektív társadalmi, közösségi, családi, gazdasági helyzetet, valamint ezek hatását az egyénre, valamint az egyén szubjektív értékelését és véleményét magáról, a gazdasági helyzetéről (4. ábra).

Ebbe a részbe szeretnénk beépíteni a gazdasági feszültség-előrejelző rendszert.

1. ábra: A FER térbeli vázlatja egyéni szinten

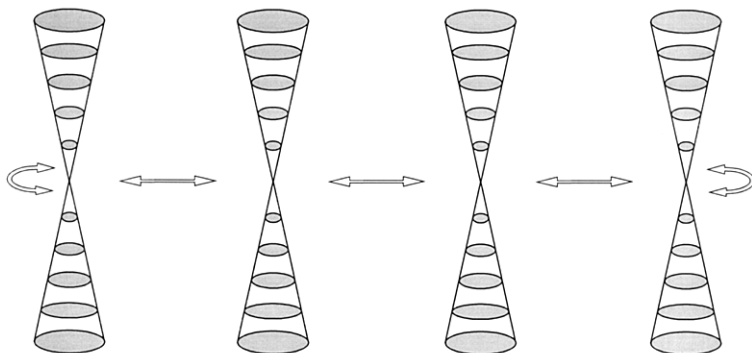

A FER-ben megpróbáltuk vizsgálni a világ-, társadalmi, közösségi, baráti, családi történések hatását az egyénre, valamint az egyén tudatos és nem tudatos válaszait ezekre a hatásokra. ②

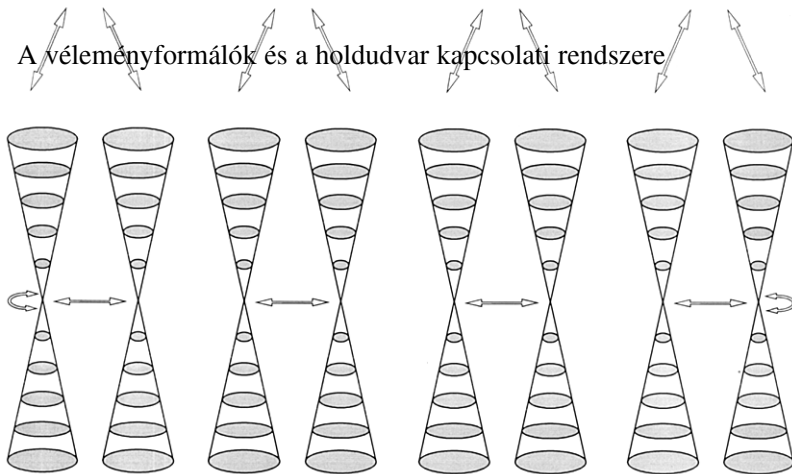

2. ábra: A FER térbeli vázlata egy közösség szintjén

A véleményformálók egymás közötti kapcsolati rendszere

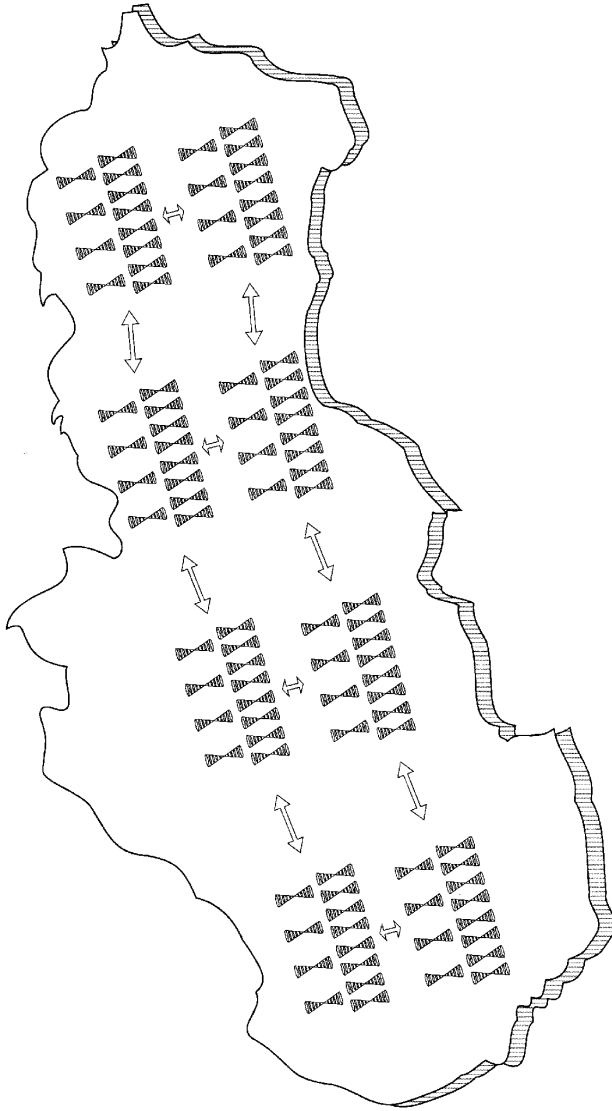

A véleményformálók és a holdudvar kapcsolati rendszere

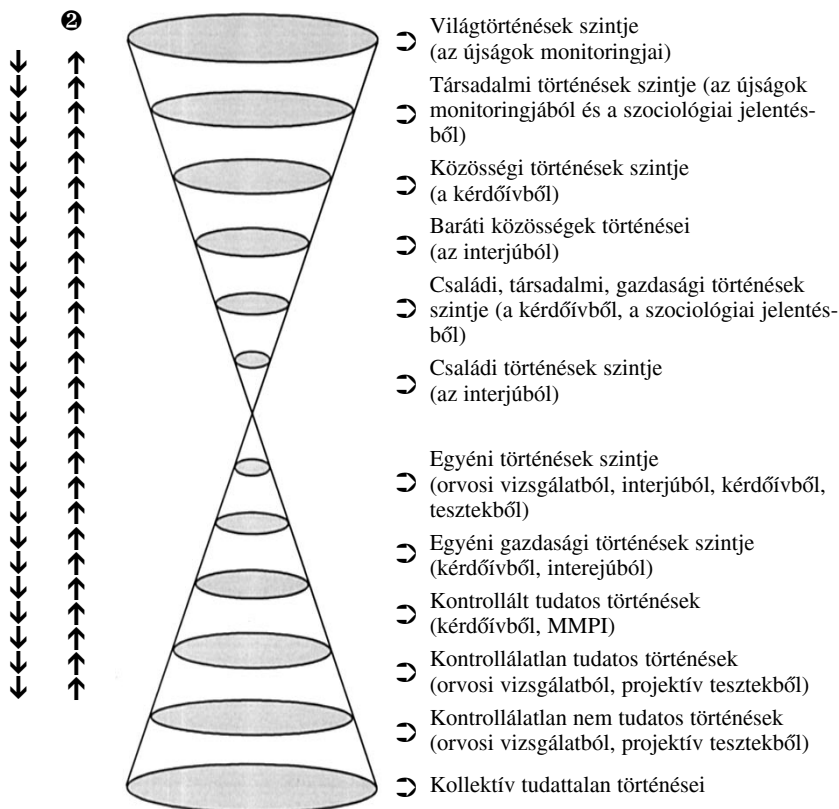

A holdudvar egymás közötti kapcsolati rendszere

3. ábra: A FER-rendszer országos (Szlovákia) térbeli megjelenítése

4. ábra: A FER térbeli vázlatja egyéni szinten a jövőt illetően

A FER-ben megpróbáljuk majd vizsgálni a világ-, társadalmi, közösségi, baráti, családi történekek hatását az egyénre, valamint az egyén tudatos és nem tudatos válaszait ezekre a hatásokra a gazdasági hatásokkal együtt. ②

3.1. A FER MATEMATIKAI MEGFOGALMAZÁSA

Az előrejelző rendszerünk matematikai megfogalmazását munkánkban csak elméleti síkon vázoljuk fel, mivel annak gyakorlati megvalósítása lényegesen több időt és anyagi ráfordítást igényel.

A kapott eredményeinkből a súlypontok alkalmazásával minden egyénnek kiszámítjuk a feszültségi szintjét. A homokóra fordított kúp alakú felső részében az öt kategóriát (a világtörténesek szintjét kivéve) súlyuknak megfelelően az eredmények és az analízisek alapján pontokkal látjuk el. A pontok állandó értékét tetszőlegesen is meghatározhatjuk a kategóriákra, pl. egy kategória maximális értéke 20 pont lehet, tehát mivel tíz kategóriánk van, a homokóra alsó részével együtt (a kollektív tudattalan történései kategória nem szerepel, mivel azt nem tudjuk mérni) a maximális pontszám 200 lehet.

A kategóriákat úgy alakíthatjuk, hogy a legnagyobb feszültségi szint 20 pont lehet, míg a legkisebb feszültséget, ill. kiegyensúlyozott állapotot nulla ponttal jelölhetjük. Ezt az értékelést követve egy személy maximális feszültségi szintjét 200 pontban fejezhetjük ki, míg a minimális feszültsége nulla pontnak felelne meg.

A kiszámítás legfontosabb része a kategóriákban a súlypontok helyes meghatározása és számokban való kifejezése, amely komoly matematikai feladatot jelent. Vizsgálati eredményeink számokban történő kifejezése matematikus kollégáink véleménye szerint megoldható, nehézségek csupán a súlypontok meghatározása körül alakulhatnak ki. Nyilván más súlypontot eredményeznek majd a szociológiai vizsgálat eredményei, mint a gazdasági analízis eredményei, illetve az orvosi vizsgálat eredményei és a frusztrációs tolerancia mutatói, melynek az egész programban nagy jelentőséget tulajdonítunk. Ezért a súlypontok helyes megállapítása érdekében alapos analitikus munkát kell végezni.

Ha kiszámítjuk egy személy feszültségi szintjét, ki tudjuk számítani egy közösség véleményformáló személyeinek feszültségét, és a holdudvaráét is, melyből következtetni lehet az egész közösség általános feszültségi szintjére. A közösségi számításoknál a véleményformálók eredményei másként súlyozódnak, mint a holdudvar eredményei, szerepükből

és hatékonyságukból kifolyólag. Ennek a kidolgozása egy újabb kutatási terület lehetne, melyben részletesen feltárható volna a véleményformálók közötti kapcsolat, valamint a holdudvar egymás közötti kapcsolata is. Végül pedig a vizsgált közösségek feszültségi szintjéből kiszámíthatjuk egy kerület, tartomány vagy ország általános feszültségi szintjét attól függően, hogy mely közösségeket tettük meg a vizsgálat tárgyának.

Kutatási eredményeinket és számításainkat arra a szintre szeretnénk tökéletesíteni, hogy számokban kifejezhető legyen egy közösség, kerület vagy ország feszültségi szintje. Ha pl. egy ország feszültségi szintje a mi eredményeink alapján például 1150 pont, akkor ez viszonylagos nyugalmi állapotot jelenthet, de ha pl. 4910 pont, az jelezhet olyan feszültségi szintet, amely egy polgárháború kitörése előtti időszaknak felel meg. Ezeket az eredményeket (anyagi eszközök híján) a lehető legkisebb mintán szeretnénk megállapítani, amely még nem veszélyezteti azok objektivitását.

Mivel a feszültség-előrejelző rendszerünk számításai még nincsenek kidolgozva, ezért felmérésünkből Szlovákia általános feszültségi szintje sem számítható ki, de a részeredményeinkből sok információ levonható az 1997. év Szlovákiájáról, amikor a vizsgálataink történtek.

3.2. VÁLASZ A HIPOTÉZISEKRE

Ha a programban használt szociológiai, szociálpszichológia, klinikai pszichológiai és orvosi módszerek eredményeit, melyeket a közösségek véleményformálóinak és azok holdudvarának a vizsgálatából kaptunk, kiegészítjük a komplex gazdasági eredményekkel, akkor véleményünk szerint kiszámítható egy közösség, kerület vagy ország feszültségi szintje. Ennek az eredménynek a tudatában konfliktusmegoldó vagy a konfliktusban közvetítő szerepet játszó szakemberek (mobil teamek) küldhetők ezekbe a közösségekbe, országokba a feszültségi szint csökkentése céljából.

A vizsgálati mintát több szempont figyelembevételével kell kialakítani, így Szlovákiában nagyobb mintára van szükség, a nyolc közösség helyett 20 közösség vizsgálata objektívebb eredményt adhat.

Módszereinkkel mérni tudtuk azokat a viselkedésbeli változásokat, melyeket a társadalmi hatások váltanak ki a szervezetben és a személyiségben. Ezek az eredmények az egyik alapját képezik a feszültség-előrejelző rendszer kidolgozásának.

Az etnikai jellegű frusztrációk agressziót, teljesítményromlást, empátiacsökkenést, vérnyomásváltozást váltanak ki mind a többség, mind a kisebbség körében. A különbség annyi, hogy a többség az alapfrusztrációs helyzetben frusztrálódik erősebben, míg a kisebbség a megélt frusztrációs helyzet hatására frusztrálódik jobban. Alapfrusztrációs helyzetben a kisebbség edzettebbnek tűnik.

IV. ZÁRSZÓ

1995-ben Varsóban, egy emberjogi nemzetközi konferencián, az egyik orosz résztvevő mesélt arról, hogy országában működik egy speciális hálózat, melynek az a feladata, hogy az ország egész területén figyelemmel kísérje az etnikai jellegű eseményeket, és jelezze, ha valamelyik ország-részben feszültségócok alakulnak ki, vagy ha konfliktushelyzet fenyeget. Az orosz szakember e rendszer működésével kapcsolatban elmondta, hogy ennek segítségével annak idején nagy bizonyossággal megtudták jósolni, hogy az országban hamarosan komoly etnikai jellegű konfliktus fog kirobbanni, csakhogy ők nem a valóban kirobbant csecsenföldi konfliktust prognosztizálták, hanem egy más lokalitásban, a kazahsztáni határ közelében várták a forrongást. Ezzel is mintegy jelezte, hogy ezek a feszültség-előrejelző rendszerek bizony még gyerekcipőben járnak.

Nagyon felizgatott a téma, ezért vacsora közben tovább folytattuk a beszélgetést. Kollégám beszámolt arról, hogy az ő rendszerükben mintegy ötezer szakember vesz részt az ország egész területéről, és ezek a munkatársak hetente beszámolót küldenek az ő moszkvai intézetébe arról, hogy az adott héten mi történt a területükön. Azt is elmondta, hogy folyamatosan tökéletesítik a rendszert, kérdőíveket szerkesztenek, és ezek segítségével rendszeresítik, pontosítják az adatfelvételt, az információgyűjtést, ill. annak feldolgozását.

Itthon megpróbáltunk utánanézni az ilyen feszültség-előrejelző rendszereknek, ami nem volt könnyű munka. (Összesen 52 000 címszót találtunk, melyek mindegyike feszültség-előrejelzéssel foglalkozott.) Bennünket természetesen az érdekelt, hogy akad-e közöttük olyan rendszer, amelyet mi dolgoztunk ki, vagyis amelyik kis mintasokasággal és kombinált módszerrel dolgozik. Több, nemzetközileg is elismert intézménnyel is felvettük a kapcsolatot, arra kérve őket, hogy tájékoztassanak, ha esetleg ismernek a miénkhez hasonló rendszert vagy kísérletet. Eddig nem szereztünk tudomást arról, hogy a miénkhez hasonló rendszert működtetne valaki.

Az elnevezéssel kapcsolatos gondokról már szóltunk a bevezetőben. A FER-rel kapcsolatos elvárásaink lényege: egy olyan, *kis mintával* dolgozó rendszer megalkotása, amely *olcsóbb*, mint a nagy felmérések, *kombinált módszert* (szociológiai, orvosi, pszichodiagnosztikai) alkalmaz, *standard vizsgálati elemekkel* dolgozik, tehát Szlovákián kívül is használható, gyors *diagnosztikai lehetőségeket* biztosít. Arra törekedtünk, hogy az eredmények feldolgozása ne legyen túl igényes, és a *végző eredmények kifejezése egységes, nemzetközileg is érthető nyelven történjen meg*.

Ami a minta nagyságát illeti, döntésünk önkényesnek mondható, amikor a 96 szám mellett tettük le a voksot. Úgy véltük, hogy a tüzéségnél alkalmazott módszert vesszük alapul a minta megállapításánál. Aki volt katona, az tudja, hogy nehéztüzérségi lőgyakorlatoknál a célzás úgy történik, hogy az első lövést jóval a célpont mögé lövik ki, majd a második lövés a célpont előtt ér talajt, és végül e két lövés becsapódási helyéből számítják ki a harmadik, immár valóban a célra tartó lövés szögét.

Tehát volt egy extrémül nagynak tűnő minta (a mi esetünkben a már említett orosz rendszer ötezres létszáma). Mi ezzel szemben megpróbáltuk csökkenteni a saját mintánkat a lehető legalacsonyabbra. A kísérlet megtervezésének idején Szlovákia még három kerületből, valamint a fővárosból, Pozsonyból mint önálló (kerületi hatáskörrel rendelkező) közigazgatási egységből állt. Úgy döntöttünk tehát, hogy mind a négy közigazgatási egységben két-két, egymással korrespondáló településen végzünk felmérést. (Egyet a vegyes lakosságú déli vidéken, egyet pedig a homogén szlováklakta északi zónában). Így alakult ki a nyolc település, egyenként 12-12 vizsgált személlyel. Az egyes csoportok felosztásáról (4 véleményformáló személy és 8 holdudvarhoz tartozó személy) már részletesen szóltunk a bevezető fejezetben.

A vizsgálat befejezése után elmondhatjuk, hogy már pontosabb elképzelésünk van az elkövetkező időszakban végzett minta nagyságával kapcsolatban. Nézetünk szerint az ötmillió斯 Szlovákia esetében 180-200 fő körül mozoghat az optimális minta nagysága.

Ami a felméréssel kapcsolatos kiadásokat illeti: említettük, hogy településenként három-három szakember vett részt a felmérésben (két egyetemi végzettségű egyén és egy asszisztens). Ha tehát jelen felmérésünket úgy végezhetjük volna el, ahogyan azt elméletben megálmodtuk, vagyis ha egy

időben végezzük a munkát mind a nyolc településen (tehát azonos társadalmi körülmények között), akkor 8x3, tehát 24 szakember bevonásával péntek délutántól szombat estig készen lettünk volna az adatfelvétellel, majd (saját tapasztalatainkra támaszkodva) további 48 órán belül valamennyi csoport szakemberei elvégezheték volna saját településük kiértékelését, további 24 órán belül kész lehetett volna az összegzés is. Így tehát a hétvégén felvett anyagok kiértékelését legkésőbb szerdán, a reggeli órákban be lehetett volna jelenteni imígyen: A múlt hét végén végzett felmérés adatai szerint Szlovákia területén jelentős feszültségkilengéseket nem érzékelünk (ill. ilyen és ilyen jellegű változásokat észleltünk). Még egyszer ismételjük: 24 szakember ötnapi munkájával juthatnánk ilyen fontos és gyors információk birtokába.

Említettük, hogy az optimálisnak tűnő minta nagysága Szlovákia esetében 180-200 fő között mozog. Ha tehát nem 8, hanem 16 településen végezzük el a vizsgálatot egy időben, ez 16x3, tehát 48 szakember ötnapi munkáját (és bérét) jelenti. Ha tehát a várható kiadásokat összehasonlítjuk egy reprezentatív mintán történő felmérés költségeivel, akkor kiderül, hogy a FER jóval olcsóbb és gyorsabb eredményeket kínál, mint a klasszikus nagy felmérés. (Ezzel természetesen nem azt akarjuk mondani, hogy helyettesíti a szokványos felméréseket, de nem is ez a célja.)

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy jelen vizsgálatunk nem azt tűzte ki céljává, hogy az említett rendszer szerint dolgozzon (tehát hogy egy időben 24 szakember bevonásával végezze el a felmérést Szlovákia 8 lokalitásában), hiszen most az volt a célunk, hogy minél több vizsgálatban személyesen vegyünk részt. Így akartuk kipróbálni azt, hogy egyáltalán megvalósítható-e az ilyen felmérés, továbbá hogy kidolgozzuk a jövőben lezajló vizsgálati eljárások lehetséges menetét. Ezenkívül fel akartuk térképezni a buktatókat, és ki szeretnénk volna dolgozni a legoptimálisabb adatfelvételi rendszert. (Ezekről a kérdésekről részletesen írtunk a *Módszertani kérdések* című fejezetben.)

A vizsgálati módszerekkel kapcsolatban szeretnénk megemlíteni, hogy két vizsgálati módszer (az általunk modifikált PFT, vagy ahogyan mi neveztük: E-PFT, tehát ethnic picture frustration test és az ugyancsak általunk módosított szociometriai vizsgálat) kivételével valamennyi vizsgálati módszer széles körben elfogadott és általánosan használt vizsgálati tesztnek számít

világszerte. Vizsgálatunk alapján úgy döntöttünk, hogy a jövőben eltekin-
tünk az MMPI alkalmazásától. Ez a módszer ugyanis egy gyors diagnosztikai
kivizsgálás során nehézkesnek, időigényesnek tűnik, ezenkívül csak két
vetületét (szociabilitás, pszichopátia) használtuk ki az eredmények elemzé-
sénél.

Közbevetett gondolatként elmondható, hogy az MMPI-t valószínűleg jól
lehetne hasznosítani egyféle preventív szűrővizsgálatként azon személyek-
nél, akik politikai pályára készülnek. Első hallásra talán abszurdnak tűnik az
ötlet, és többen bizonyos emberi jogokra hivatkoznak majd, ám ha figye-
lembe vesszük, hogy az autóbusz-, kamion- és mentőautó-sofőrök esetében,
valamint a vadászenvedélyért, ill. fegyvertartási engedélyért folyamodók
számára kötelezőek bizonyos pszichodiagnosztikai vizsgálatok, hiszen em-
berek sorsa van rájuk bízva, ill. fegyver birtokában veszélyesekké válhatnak
a köz számára, akkor már nem olyan abszurd az ötlet. Nem beszélve arról,
hogy ma már nagyon sok neves ipari, mezőgazdasági, menedzseri stb. tevé-
kenységet folytató multinacionális cég szintén pszichodiagnosztikai tesztek
eredményeihez köti egy-egy pályázó felvételét, ill. munkaköri besorolását.

E vizsgálati módszerek standardizálásával kapcsolatban a legfontosabb,
legnehezebb és valóban időigényes munka még hátravan. Véleményünk
szerint három-négy évbe is beletelik, amíg sikerül meghatározunk, hogy a
FER-en belül az egyes tesztek esetében mi minősül normális értéknek, és
hol kezdődik el a patológiás elváltozás. Ezeket az értékeket mind nyugalmi,
mind frusztrált állapotban meg kell határozunk.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a standardizálás során külön figyelmet
kell majd szentelnünk azoknak a vizsgálati módszereknek, melyeket nem
eredetileg használt formájukban alkalmaztunk a vizsgálat során.

Az E-PFT-tesztnél minden bizonnyal ki kell dolgozni olyan táblavarián-
sokat, melyek más kulturális és társadalmi háttérrel rendelkező országokban
is használhatók. Ez természetesen csak külföldi kollégákkal történő egyez-
tetés és konzultációk után valósítható meg. Fontos feladatnak tartjuk, hogy
az E-PFT segítségével a jövőben a frusztrációs toleranciát tudjuk majd mér-
ni, hiszen csak ez ad pontos eredményt a véleményformáló személyről.

A szociometriai tesztet most használtuk második alkalommal (először
egy kis mintán dolgoztunk vele 1997-ben), tehát a jövőben komoly vizsgá-
latnak kell alávetni ezt a felmérési módszert is.

Az orvosi vizsgálatról szóló részben már említettük, hogy a vizsgált személy kommunikációjának vizsgálatánál nem dolgoztunk ki értékelhető kategóriákat, csupán feljegyeztük a feltűnő metakommunikációs jeleket. A szakirodalomban fellelhető és ajánlott kategóriák ugyanis nem nyújtottak elég lehetőséget ahhoz, hogy pontos, mérhető adatokat gyűjtsünk össze segítségükkel. A jövőben arra kell törekednünk, hogy adekvát kategóriák kidolgozásával a metakommunikációt is nyomon tudjuk követni, és értékelhessük is ezt a rendkívül fontos tünetcsoportot.

A regresszív tünetek esetében ugyanezt a hiányosságot róhatjuk fel magunknak, tudniillik hogy egyszerűen csak leírtuk, ha a vizsgált személynél ilyen jelzést vettünk észre. Pedig a regresszív tünetek pontos interpretálása rendkívül fontos diagnosztikai súllyal bírhat.

Komoly feladatot jelent majd az egyes tesztek egymáshoz fűződő viszonyának meghatározása a rendszeren (homokórán) belül. Ezért pontosan meg kell határozunk, hogy az egyes tesztek során észlelt eredmények milyen súllyal esnek latba a végső kiértékelés során, vagyis hogy milyen a fajsúlyuk a homokórán belül.

Nyilvánvalónak tűnik, hogy pl. a nyugalmi állapotban mért vérnyomás értékének, illetve a frusztráció hatására bekövetkezett változásának aligha lesz olyan súlya a végső elszámolásnál, mint pl. az empátia-teszt vagy E-PFT eredményeinek, ill. változásának, avagy a Rorschach-teszt során nyert mutatóknak.

Feltételezéseink szerint épp az utolsó három tesztnek, vagyis a személyiségvizsgáló Rorschach-tesztnek, valamint az empátia- és frusztrációvizsgáló E-PFT-nek kell majd a jövőben komolyabb súllyal szerepelnie a FER-vizsgálatok során, ám ma még nem tudunk pontos választ adni arra a kérdésre, hogy a végső számításoknál milyen lesz e tesztek, valamint a többi alkalmazott vizsgálati módszer egymáshoz fűződő viszonya, ill. standardizált pontértéke.

Az elkövetkező évek során többször (és most már állandó, konstans körülmények között) meg kell ismételnünk a FER-vizsgálatokat. Ezután matematikusok, statisztikusok bevonásával komoly számításokat kell végeznünk, hogy a homokóra minden egyes szintje számára megállapíthassuk a normális értéknek megfelelő spektrumot mind nyugalmi, mind frusztrált állapotban.

Komoly vizsgálódásra lesz szükség a kérdőívvel kapcsolatban is. Természetesen ennél a vizsgálati módszernél is szükség lesz a jövőben néhány változtatásra, kiegészítésre. Vizsgálatunk során nem tettük fel azokat a rendkívül fontos, elsősorban a vizsgált személyek gazdasági és szociális helyzetét firtató kérdéseket, melyek nélkül aligha lehet valós képet kapni a vizsgált személyek, ill. a társadalom reális állapotáról, elvárásairól, alapfrusztrációs szintjéről.

Őszintén bevalljuk, hogy e kérdéskör vizsgálatára abban a „felállásban”, ahogyan a vizsgálatot végeztük, nem éreztünk magunkban megfelelő tudást és felkészültséget, tehát nem tudtuk volna a megfelelő szinten elvégezni a feladatot. Csak általános jellegű kérdésekkel tudtuk volna „színezni” a kérdőív anyagát, nem beszélve arról, hogy a kiértékelésnél sem tudtunk volna mit kezdeni az így nyert adatokkal. A témakör fontosságát és szerepét viszont tudatosítottuk a FER keretein belül, és a megfelelő szakemberek bevonásával a jövőben ez a kérdéskör is szervesen beépül a FER által vizsgált anyagok közé.

E kérdések beépítésénél természetes figyelembe vesszük majd a már használatos és főleg ezekre a területekre szakosodott előrejelző rendszerek tapasztalatait, valamint további szakemberek (szociológusok, gazdasági szakértők) bevonásával igyekszünk majd a FER-t valóban komplex vizsgálati és előrejelző rendszerré kifejleszteni. Tehát a vizsgált személyek gazdasági helyzetét és az ezzel összefüggésben levő lelki változásait szintén súlyának megfelelően „pontoznunk” kell majd, ahogyan a kérdőív egészének pontrendszerét is ki akarjuk dolgozni.

NB. Szükség lesz arra is, hogy a jövőben azonos településeken évente több alkalommal végezzük el a felmérést (amint azt eredetileg terveztük is, ám anyagi körülményeink nem tették lehetővé az összehasonlítást). Ez ugyanis a standardizálás egyik elengedhetetlen alapfeltétele.

A FER standardizálásával összefüggő további feladatunk az lesz, hogy külföldi kollégákkal kapcsolatot teremtve kidolgozzuk a vizsgálat során használt pszichodiagnosztikai eljárások, valamint a kérdőív különféle módifikációit arra az esetre, ha a FER-t más kulturális, társadalmi stb. hagyományokkal rendelkező országokban is használni akarjuk.

Az elkövetkező évek további nagyon fontos és talán legbonyolultabb feladata az lesz, hogy a fenti feltételek és feladatok teljesítése után kidolgoz-

zuk a FER által nyert és feldolgozott információk olyan nyelvre történő lefordítását, mely a nyelvi különbségektől függetlenül olvasható és érthető (értelmezhető) lesz mindenütt a világon. Ez a nyelv a matematika nyelve.

Már a jelen vizsgálat során is több konzultációt és megbeszélést folytattunk olyan matematikusokkal és statisztikusokkal, akik különféle társadalmelemző és prognosztizáló rendszereken dolgoznak. Őszintén szólva az első vélemények nem voltak túl kedvezőek e tekintetben. A szakemberek szerint a FER túl sok adattal (faktorral) dolgozik, melyek bonyolult összefüggésrendszerben vannak egymással, ezért nagyon nehéz lesz (lenne) egysegésíteni őket. Többen közülük azt javasolták, hogy a FER-en egy racionális „karcsúsítást” kell majd végrehajtani, ha valóban az a tervünk, hogy a végső eredményeket nem esszé formájában, hanem egzakt számokkal akarjuk kifejezni.

Természetesen minden szakember először is a végső formát nyert anyagot szeretne volna látni, mondván, hogy csak ezután tud véleményt mondani a kérdésről. De akadt olyan matematikus is, aki a részletes beszámolóink után egészen fellelkesedett, és azt mondta, hogy immár tudja, hogy nyugdíjazása után mivel fog foglalkozni.

Amikor egymás között beszélgettünk a FER végső formájáról, mindig ugyanahhoz az összehasonlítási modellhez jutottunk el, ez pedig a napjainkban ismeretes meteorológiai előrejelző szolgálat szokványos rendszere volt, mely általában ilyen szavakat, szófordulatokat használ: A légnyomás x izobar, az évszaknak megfelelő érték. Nyugat felől melegfront érkezik térségünk felé, ezért a fronthatásokra érzékeny emberek legyenek óvatosak a következő 24 órában. Az esti órákban nagyfokú felhősödés várható, helyenként esővel, havazással.

Szeretnénk, ha néhány éven belül, a FER standardizálása és tökéletesítése után, valamint a megfelelő nyelv kidolgozásával mi is ehhez hasonló eredményeket, illetve prognózisokat mondhatnánk el a különféle társadalmi jelenségekkel kapcsolatban.

Jelen vizsgálatunk az etnikai jellegű eseményeket helyezte a fókuszba, de talán nem kell külön hangsúlyoznunk azt, hogy a kérdőív anyaga és a frusztrációs batéria témakörei tetszés szerint megváltoztathatók aszerint, hogy a társadalom melyik szegmentumát akarjuk görcső alá venni, elemezni, értékelni, majd prognosztizálni.

IRODALOM

- Allport, Gordon W.: *Az előítélet*. Budapest, 1977, Gondolat Kiadó.
- Aronson, Elliot: *A társas lény*. Budapest, 1992, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Bomm, E.: *Lehrbuch der Rorschach Psychodiagnostik*. Bern, 1957, Huber.
- Bordás-Frič-Haidová-Hunčík-Máthé: *Ellenpróbák (A szlovák-magyar viszony vizsgálata szociológiai és etnopszichológiai módszerekkel Szlovákiában)*. Dunaszerdahely, 1995, Nap Kiadó.
- Bordás Sándor: Öngyilkosságot megkísérelt személyek motivációs háttérnek interkulturális vizsgálata magyarországi magyar, jugoszláviai magyar és jugoszláviai szláv közösségekben. Bölcsészdoktori disszertáció, Budapest, 1978, kézirat.
- Bordás Sándor: *Lelküink útvesztői*. Pozsony, 1994, Kalligram Könyvkiadó.
- Bordás Sándor-Hunčík Péter: *Barát- és ellenségkép vizsgálatok Szlovákiában (1998, kézirat)*.
- Bordás Sándor-Hunčík Péter: *Etnopszichológiai felmérés a Kárpát-medence nyolc országában (1996, kézirat)*.
- Böszörményi-Nagy, I.-Stark, G.: *Invisible Loyal Ties. Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. New York, 1973, Harper and Row.
- Buda Béla: *Az empátia, a beleélés lélektana*. Budapest, 1978, Gondolat Kiadó.
- Csepeli György-Örkény Antal-Székely Mária: *Kisebbségpszichológia*. Budapest, 1997, ELTE Kisebbségpszichológiai Tanszék.
- Deutsch, Madle: *Az empátiaeszt*. Idézi: Buda Béla: *Az empátia, a beleélés lélektana*. I. m.
- Erős Ferenc: *A válság pszichológiája*. Budapest, 1994, T-Twins Kiadó.
- Füredi János-Buda Béla: *A család pszichológiája*. Budapest, 1996, Medicina Kiadó.
- Hendlin, H.: *A Psychoanalytic Study of Culture and Character. Suicide and Scandinavia*. USA, 1964, Grune and Stratton Inc.
- Hódi Sándor: *A nemzeti identitás zavarai*. Novi Sad, 1992, Fórum Kiadó.
- Hunčík Péter: *A Nagy Kacsintás. Madách Naptár 1992*. Pozsony, 1991, Madách.

- Kósáné Dr. Ormai Vera–Dr. Münnich Iván: *Szocializációs zavarok – beilleszkedési nehézségek*. Budapest, 1975, Tankönyvkiadó.
- Kun Miklós–Szegedi Márton: *Az intelligencia mérése*. Budapest, 1972, Akadémiai Kiadó.
- Le Bon, Gustave: *Új idők pszichológiája*. Budapest, 1926, Révai.
- Lewin, Kurt: *Csoportdinamika*. Budapest, 1975, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- McPhail, Clarc: *Blumer elmélete a tömegviselkedésről*. In: *Szociálpszichológia*. Szerk. Lengyel Zs. Budapest, 1977, Osiris Kiadó.
- Mérei Ferenc: *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest, 1988, Kommunikációs Kutatóközpont.
- Mérei Ferenc: *A pszichodráma önismereti és terápiás alkalmazása*. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó.
- Mérei Ferenc–Szakács Ferenc: *Klinikai pszichodiagnosztikai módszerek*. Budapest, 1974, Medicina Kiadó.
- Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*. Budapest, 1977, Tankönyvkiadó.
- Ričan–Ženatý: *Rorschach-skriptá*. Praha, 1971, KU.
- Riesman, David: *A magányos tömeg*. Budapest, 1996, Polgár Kiadó.
- Rogers, C. R.: *On Encounter Groups*. New York, 1970, Harper and Row.
- Sherif, M.–Sherif, C. W.: *Social Psychology*. New York, 1969.
- Somos Péter [Hunčík Péter]: Nemzetiségek vizsgálata Szlovákiában. *Regio*, 1990. 1. sz.
- Somos Péter [Hunčík Péter]: A kisebbségi lét határvonalai. *Regio*, 1990. 2. sz.
- Šovljanski, M.: *Samoubistva u Vojvodini i njihove karakteristike*. Novi Sad, 1976, Matica srpska.
- Šovljanski, M.–Kapamadžija, B.: *Patoluška i psihopatološka ispitivanja samoubistva u Vojvodini*. Neuropsihijatrija, 1969. 17. sz.
- Tringer László: *A gyógyító beszélgetés*. Budapest, 1992, SOTE Orvostechológiai Dokumentációs Központ.
- Watzlawick, Paul–Beavin, Janet Helmick–Jackson, Don D.: *Az emberi kommunikáció pragmatikája*. In: *Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény*. Szerk. Buda B. Budapest, 1980, Tankönyvkiadó.
- Zelina, Miron: *Sloboda osobnosti*. Šamorín, 1995, Fontana.
- Zrinszky L. (szerk.): *Magatartásminták – azonosulás*. Budapest, 1978, Gondolat Kiadó.

SUMMARY

EARLY WARNING SYSTEM (EWS)

With the creation of the EWS we intend to develop a system that uses standard study methods, providing fast, but exact results, and gives valid results about the condition of the examined community by using the smallest possible study sample.

Three diagnostic methods are included in the EWS:

- sociological,
- psychological,
- medical.

The EWS has to simulate the most important events in the society as exactly as possible. In order to achieve this goal, we introduced the so-called frustration interval in the examination. We conducted the survey in 8 settlements in Slovakia: 4 Southern settlements (with mixed population, but Hungarian majority) and 4 Northern settlements (with Slovak population). In each settlement 12 persons participated in the survey:

- 4 local opinion leaders (a mayor, a priest, a school director, and a doctor),
- each local opinion leader was asked to take along 2 persons belonging to people close to him/her (colleagues, relatives, etc.) in the given settlement.

We discussed the most important elements of the survey during a preliminary meeting with the examined persons. We assured total anonymity, informing them about the scientific character of the survey, and establishing the time schedule for the survey. Accordingly, we conducted the survey with the group of four. First, we completed the survey with the 4 local opinion leaders, and then with the people close to him/her in a group of 4+4.

The survey was carried out from Friday afternoon to Saturday evening. The examination of a group of four lasted usually 6-7 hours.

The EWS survey was completed on 3 levels:

1. Calm period

We examined the local opinion leaders in a so-called calm condition. They had to fill out the questionnaires prepared by us. Then we carried out a basic medical examination. After this, the exploration (revealing discussion) followed. At the end we conducted the Rorschach test, as well as the modified frustration test (PFT), the two subtests of the Wechsler intelligence test, the empathy test and the sociometry net test.

2. Frustration period

In this phase the local opinion leaders had to read some newspaper articles with an ethnic character and sociological reports about the state of society.

3. Repetition period

After the frustration phase we repeated the medical examination, the modified frustration test, the two subtests of the Wechsler intelligence tests, as well as the empathy test.

BORDÁS SÁNDOR–HUNČÍK PÉTER

FER
FESZÜLTSEG-ELŐREJELZŐ
RENDSZER

NAP Kiadó – Márai Sándor Alapítvány
Felelős kiadó Barak László, Hunčík Péter
Felelős szerkesztő Fazekas József
Műszaki szerkesztő Róth Rea
Fedélterv Grafis Kft., Dunaszerdahely
Nyomdai előkészítés NAP Kiadó, Dunaszerdahely
Nyomta a VALEUR Kft., Nagymegyer

1. kiadás

ISBN 80–85509–81–4